

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 5 2010

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadsky National Library
of Ukraine

Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

Editor-in-Chief

Oleksii ONYSHCHENKO, academician of NAS of Ukraine

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)

Н. Маслакова (відповідальний секретар)

Г. Боряк

А. Бровкін

О. Воскобойнікова-Гузєва

В. Горовий

Г. Ковальчук

Л. Костенко

В. Омельчук

М. Романюк

П. Тронько

А. Чекмарьов

О. Додонов

О. Литвиненко

В. Широков

В. Рубан

Б. Ігнатенко

Х. Ласкажевська (Польща)

С. Філіпи-Мартутинович (Сербія)

І. Славінські (Австрія)

К. Брюс (Німеччина)

Л. Біглоу (Велика Британія)

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)

N. Maslakova (Responsible for publication)

H. Boriak

A. Brovkin

O. Voskoboinikova-Huzeva

V. Horovyi

H. Kovalchuk

L. Kostenko

V. Omelchuk

M. Romaniuk

P. Tronko

A. Chekmariov

O. Dodonov

O. Lytvynenko

V. Shyrovkov

V. Ruban

B. Ihnatenko

H. Laskazhevska (Poland)

S. Filipy-Martutynovych (Serbia)

I. Slawinski (Austria)

C. Bruce (Germany)

L. Biglow (Great Britane)

Заснований у 1993 році.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 189 від 09.11.1993 р.
Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:
НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039,
Україна
Тел. (044) 524-43-50
E-mail: b_visnyk@nbuv.org.ua
bibvesti@bigmir.net

Передплатний індекс 74049

Редакційна колегія журналу
не завжди поділяє думку авторів.

Founded in 1993.
The State Registration Certificate:
KB No. 189 of 09.11.1993
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:
VNLU, 3, Prospekt 40-richia Zhovtnia, Kyiv, 03039,
Ukraine
Tel.: (044) 524-43-50
E-mail: b_visnyk@nbuv.org.ua
bibvesti@bigmir.net

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the authors
and do not necessarily reflect those of the editorial board.

Зміст

ЕВОЛЮЦІЯ СТРУКТУРИ І ФУНКЦІЙ
БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ПІД ВПЛИВОМ
СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

- Соловяненко Д.* Академічні бібліотеки
у новому соціотехнічному вимірі:
Частина друга.
Інфраструктура зберігання електронних
науково-інформаційних ресурсів 3
- Сербін О.* Оптимізація інформації як передумова
індексування та систематизації
у рамках еволюції структури
і функцій бібліотечної науки 16
- Дорофєєва О.* Актуалізація інформаційного
повідомлення у веб-комунікації:
психолінгвістичний аспект 25
- Стришенець Н.* Класифікація
в електронному середовищі 34

Огляди. Рецензії

- Супронюк О.* Українці у США:
енциклопедичний підсумок 44

Хроніка наукових подій

- Наукова конференція «День науки-2010»
в Національній бібліотеці України
імені В. І. Вернадського 47
- XVII Міжнародна конференція
«Бібліотеки та інформаційні ресурси
в сучасному світі науки, культури,
освіти і бізнесу» – Крим-2010 52
- Формування та використання
бібліотечно-інформаційних ресурсів:
проблеми, досвід, перспективи 56

Вітаємо

- У нашої колеги ювілей. 60

Contents

THE EVOLUTION OF LIBRARY SCIENCE
STRUCTURE AND FUNCTIONS UNDER THE IMPACT
OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY

- Solovianenko D.* Academic libraries
in the new social and technical environment:
Part second.
Infrastructure of retention of electronic
scientific and information resources 3
- Serbin O.* Information optimization as a condition
of indexing and ordering
within the limits of evolution of structure
and functions of library science 16
- Dorofeieva O.* Actualization of the information
report in web communications:
psycholinguistic aspect 25
- Strishenets N.* Classification
in the electronic environment 34

Reviews

- Suproniuk O.* Ukrainians in the USA:
the encyclopedic conclusion 44

Chronicle of scientific events

- Scientific conference
«Day of science-2010»
in V. Vernadskyi National Library of Ukraine 47
- XVIIth International conference
«Libraries and information resources
in modern world of science, culture,
education and business» – Crimea-2010 52
- Formation and usage
of library and information resources:
problems, experience, prospects 56

Congratulations

- Our colleague celebrates the anniversary 60

ЕВОЛЮЦІЯ СТРУКТУРИ І ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ПІД ВПЛИВОМ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

~* [027.021:061.12]:004.89

Денис Соловяненко,
наук. співробітник НБУВ,
канд. іст. наук

Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі: Частина друга. Інфраструктура зберігання електронних науково-інформаційних ресурсів

У другій частині дослідження авторська увага зосереджена на проблематиці створення академічними бібліотеками світу інфраструктури зберігання електронних науково-інформаційних ресурсів. Висвітлено діяльність бібліотек зі створення та підтримки сховищ даних наукових і освітніх установ. Детально розглянуто програмний пакет Dspace, проблемні аспекти зберігання бібліотеками онлайн-науково-інформаційних ресурсів, технологічну парадигму зберігання електронних LOCKSS.

К л ю ч о в і с л о в а: академічні бібліотеки, відкритий доступ, інфраструктура, сховища даних, цифрове архівування.

The paper is devoted to an overview of key trends in academic libraries of late 20th – early 21st centuries. The second part of the research is concentrated on issues relating to creation library infrastructure for digital preservation of scholarly information resources. The experience of academic libraries with institutional data repositories is presented. The software package DSpace is described in details. Furthermore, it is examined issues of digital preservation initiatives of academic libraries. The LOCKSS, a technological paradigm for digital preservation, is examined.

К е у в о р д s: academic libraries, open access, infrastructure, data repositories, digital archiving.

Перспективний напрям інноваційного розвитку академічних бібліотек пов'язаний із розробленням і впровадженням спеціалізованих технологій архівування та зберігання електронних фондів. Тут є ціла низка абсолютно різних за своєю природою рішень, але всі вони об'єднані спільною метою – бібліотека прагне забезпечити своїм користувачам режим відкритого доступу до онлайн-інформаційних першоджерел, їх довготривалого та ефективного використання. У першу чергу, зупинимося на питанні розвитку академічними бібліотеками мережі відкритих сховищ даних науково-інформаційних ресурсів.

Інформаційна криза академічної галузі, спричинена процесами глобалізації та значного подорожчання передплатних наукових ресурсів, у першу чергу, вдарила по пересічних вчених. Парадокс ситуації полягає у тому, що видавничі монополії безкоштовно отримують зміст від вчених, а потім їм же (через бібліотеки або ж напряму) цей зміст продають за завищеними цінами [7]. Але якщо бібліотека не здатна придбати певний інформаційний ресурс, для пе-

ресічного вченого це невігідно одразу вдвоє: він не може читати праці колег-науковців, але й колеги не можуть читати (та цитувати) його праці. За таких умов вчені провідних країн світу в альянсі з академічними бібліотеками єдиним фронтом почали вдаватися до масових антимонопольних дій, головною серед яких став рух за відкритий доступ.

Останній започаткували ще у 1980-х рр., але системних рис він набув лише у 2002 р., з оприлюдненням фондом «Відкрите суспільство» (Угорщина) Будапештської ініціативи відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative). Згідно з Ініціативою, під відкритим доступом до науково-інформаційних ресурсів розуміється надання засобами мережі Інтернет необмежених фінансовими, правовими та технічними перешкодами можливостей читання, завантаження, копіювання, розповсюдження, друку, переробки та використання з будь-якою законною метою літератури, котру дослідники виробляють і безкоштовно надають суспільству [1]. Будапештська ініціатива відкритого доступу пропонує два основні варіанти забезпечення від-

критого доступу: публікація у електронних журналах відкритого доступу (так званий «золотий шлях» відкритого доступу) та депонування (самоархівування) вченими у відкритих сховищах даних (особистих, тематичних, установи тощо) власних матеріалів, опублікованих у комерційних наукових часописах («зелений шлях»). Хоча тут існують й інші шляхи: публікація результатів досліджень у гібридних журналах, які надають вільний доступ до повних текстів статей через певний проміжок часу після виходу статті, або у комерційних журналах, котрі дають змогу автору сплатити за редакційну обробку його рукопису видавництвом і таким чином «спонсорувати» відкритий доступ до повного тексту своєї роботи.

Про методи забезпечення «золотого шляху» і роль у цьому процесі академічних бібліотек йшлося у попередній статті (Бібл. вісн. – 2010. – № 4. – С. 3–14). Тепер торкнемося юридичного аспекту даного питання. Правова передумова виникнення бар'єра відкритого доступу виникає на етапі передачі вченим свого рукопису видавцю для публікації. Традиційна видавнича модель передбачає, що автор передає видавцю і зміст, і усі права на публікацію, копіювання та розповсюдження цього змісту в оригінальному або модифікованому (редакторами та рецензентами) вигляді (копірайт). Таким чином, у подальшому видавець може застосовувати будь-яку бізнес-модель щодо поширення наукових робіт і автор не має засобів впливу на нього, оскільки переданий видавцю копірайт залишає автору лише винятково особисті права на опубліковане. Серед іншого, рух за відкритий доступ прагне усунути дану перешкоду відкритому доступу шляхом запровадження у журналах відкритого доступу нових моделей правовідносин авторів і видавців та нових видів ліцензій на зміст, які автори можуть передавати видавцям замість копірайту. Найбільш поширеними ліцензіями у журналах відкритого доступу є ліцензії неприбуткової організації Creative Commons.

За даними каталогу журналів відкритого доступу (DOAJ), що підтримується бібліотекою Лундського університету (Швеція), станом на початок 2010 р. у світі нараховується близько 4,8 тис. рецензованих наукових часописів, які забезпечують відкритий доступ до опублікованих статей [11]. Експерти відзначають [18], що серед наукових журналів частка тих, що забезпечують відкритий доступ, становить приблизно 10–15 %. Таким чином, для радикального покращення ситуації у науково-інформаційному забезпеченні важливим є також «зелений шлях» відкритого доступу.

Якщо дослідники безкоштовно віддають створений ними зміст видавництвам, то вони, звичайно ж, повинні мати право забезпечити безкоштовний доступ до цього змісту принаймні бібліотекам тих установ, у яких вчені працюють, або опублікувати цей зміст на власних веб-сайтах. Видавці витрачають гроші на редагування та верстку наукових робіт, але права на оригінали авторських рукописів, логічно, повинні належати дослідникам. Йдеться про публікацію авторами препринтів власних робіт шляхом їх депонування у зовнішні сховища даних. Під препринтом, як правило, розуміється «фінальна рецензована, редагована та прийнята до друку версія статті», хоча іноді під цим терміном розуміється «версія праці до її рецензування» [5].

Історія публікації дослідниками препринтів наукових робіт в Інтернеті веде свій відлік з початку 1990-х рр., коли тільки з'являлося всесвітнє павутиння. У 1991 р. було створене найстаріше і, станом на 2007 р., найбільше публічне онлайн-сховище препринтів [18] – проєкт arXiv.org бібліотеки Корнельського університету (США). Наразі сервер arXiv.org вміщує сховище обсягом до 600 тис. робіт у галузі фізико-математичних наук, схвалених до друку у наукових часописах, та має 15 дзеркал у різних країнах світу. Даний архів є дуже важливим джерелом отримання наукової інформації для вчених в усьому світі, він співпрацює не лише з авторами, а й з видавцями, завдяки чому праці з таких напрямів, як, наприклад, фізика високих енергій, депонуються у arXiv.org з вичерпністю майже 100 % [19].

Рух за відкритий доступ передбачає популяризацію депонування вченими не лише препринтів, але і «постпринтів» наукових статей. Поняття «постпринт» також має різні визначення (електронні комунікації змінили структуру видавничого процесу так, що з'явилися деякі нові поняття, яких у традиційному видавничому процесі просто не існувало). Юридично правильне визначення «постпринту» дають видавці – «версія роботи з правками, зробленими за результатами проходження нею процесу наукового рецензування», хоча самі автори наукових робіт часто вважають «постпринтом» остаточну електронну версію статті, яка з'являється у журналі [5].

Станом на 2010 р. найбільшим відкритим сховищем «постпринтів» наукових статей є проєкт PubMedCentral Національної медичної бібліотеки (США) [18], започаткований 2000 р. PubMedCentral – електронний архів англomовної наукової періодики у галузі біомедичних наук та наук про життя, зв'язаний через ідентифікацію PMID з реферативною базою даних Medline. Специфіка формування даного сховища передбачає співпрацю бібліотеки

не з авторами, а з видавцями. Майже 800 галузевих часописів постачають (одразу після публікації або з затримкою) повні тексти опублікованих статей у PubMedCentral. Крім того, Національна бібліотека медицини має проект з оцифрування та представлення у PubMedCentral архівів ключових журналів, починаючи з їх першого випуску. Обсяг сховища у 2007 р. становив 1 млн повних текстів статей [22]. PubMedCentral конвертує статті, отримані від видавців, у спеціальний архівний формат на основі XML, тому у сховищі науковий зміст зберігається у компактному текстовому форматі. Деякі видавці додатково постачають для публікації у PubMedCentral також остаточні PDF-версії власних статей.

Популярність даного сховища серед вчених всього світу сприяла зростанню інтересу інших держав до створення аналогічних національних сховищ даних. Станом на квітень 2010 р. Національною медичною бібліотекою було авторизовано два національні проекти: UK PubMedCentral (підтримується Британською бібліотекою з 2007 р.); PubMedCentral Canada (спільний проект Канадського інституту медичних досліджень та Канадського інституту науково-технічної інформації (Національної наукової бібліотеки), запущений у жовтні 2009 р.) [21].

Названі сховища даних є тематичними, вони спеціалізуються на збиранні наукових робіт з певних галузей знання, опублікованих вченими з різних країн світу. Такі сховища підтримуються потужними установами і мають загальносвітову значущість у питаннях поширення ідей відкритого доступу. Але часто для науковців оптимальним варіантом депонування робіт є розміщення їх у локальних сховищах даних (так званих репозиторіях * відкритого доступу) власних установ. Така ситуація зумовлена багатьма причинами. По-перше, потужні тематичні сховища існують не з усіх дисциплін і не завжди вони співпрацюють безпосередньо з авторами. По-друге, багато журналів обмежують політику депонування робіт вченими пунктом «...лише на особистому сайті або сайті своєї установи» [5]. По-третє, у локальному сховищі колегам-науковцям знайти роботу легше, а самим авторам легше отримати допомогу та фахову консультацію щодо передачі ними робіт у локальні архіви.

Розглядаючи інший аспект функціонування сховищ даних установ, слід вказати на їхній величезний потенціал щодо оприлюднення вченими власних «сірих архівів». Більшість науковців зберігають на своїх локальних комп'ютерах колосальні обсяги корисної наукової інформації, і лише нез-

начну частину власного доробку вони оприлюднюють у тому чи іншому вигляді. Таким чином, тисячі файлів з первинними даними досліджень, цікавими нереалізованими задумами, неопублікованими доповідями тощо залишаються «сірими архівами», вони старіють, «зачинені» на локальних комп'ютерах, і рано чи пізно остаточно втрачаються суспільством. Вчені мають повне право на приватність своїх архівів, але якщо вони свідомо прагнуть частково їх оприлюднювати, наукові установи повинні усіляко сприяти цьому. Отже, потреба у локальних сховищах наукових матеріалів наявна як у окремих вчених, так і в установ, де вони працюють. У більшості наукових організацій розроблення та підтримку таких локальних сховищ взяли на себе академічні бібліотеки.

Комерційні видавці у своїй більшості критично ставляться як до ідей відкритого доступу, так і до процесів самоархівування [10, с. 24]. Видавцям, зрозуміло, вигідно, щоб науковці максимально повно використовувати саме їх технологічні платформи. Проте, рух за відкритий доступ став надто поширеним у академічному середовищі, щоб монополії могли повністю його ігнорувати. Експерти відзначають, що комерційним монополіям загрожують не стільки нові журнали відкритого доступу, скільки саме практика депонування вченими власних робіт. Досить часто на рівні керівництва установ та дослідних фондів, які надають гранти, вчені заохочуються (або навіть примушуються) до підтримки ідей відкритого доступу; за таких умов переважна більшість (81 %) вчених надає перевагу депонуванню, замість того, щоб шукати для своїх робіт нові журнали, які підтримують політику відкритого доступу [4]. З метою мінімізації втрати свого впливу, комерційні видавці пішли шляхом часткових дозволів депонування у тому його вигляді, у якому воно найменше їм загрожує. За даними каталогу RoMEO [14], наразі абсолютна більшість рецензованих наукових журналів (з тих, які не є журналами відкритого доступу) підтримують політику депонування у тому чи іншому вигляді: 63,2 % дозволяють депонування «постпринтів», 31,68 % – депонування препринтів. Що, як правило, не дозволяється видавцями, так це депонування вченими остаточних версій статей у форматах PDF та HTML. Деякі видавці, наприклад, Elsevier [2], взагалі не дозволяють при депонуванні конвертацію вченими робіт у формати PDF та HTML. Таким чином, при дотриманні цієї вимоги, сховища мають наповнюватись рукописами вчених у стандартних текстових форматах (DOC, ODT, RTF). У такому вигляді довіра вчених до інформації, отриманої з

* Репозиторій (англ. repository) – сховище, склад.

цих сховищ, буде найменшою (психологічно файл у текстовому форматі, на відміну від файлу у форматі PDF або HTML, сприймається не як готове, належно оформлене дослідження, а як робота, що перебуває ще на етапі доопрацювання і не готова до публікації). Хоча деякі дослідження доводять [5], що насправді вчені часто не виконують умов ліцензійних угод видавців (фактично, вони їх просто не читають); автори практикують депонування статей незалежно від того, чи дозволяють це видавці (архівуються вченими 36 % статей з журналів, які забороняють депонування та 27 % – з тих, які його дозволяють), у 90 % випадків вчені конвертують свої роботи у формат PDF перед виставленням на сайті, а часто депонують навіть остаточні PDF-версії статей із сайтів видавців.

Підтримка сховищ даних установ – системний напрям діяльності академічних бібліотек. Він, серед іншого, зумовив переосмислення тих технологічних засобів, які використовуються бібліотеками, та появу нових типів бібліотечного програмного забезпечення. Для того, щоб ефективно адмініструвати процеси депонування наукових робіт, бібліотека повинна забезпечити науковцю простий онлайн-інструментарій для передачі робіт у сховище, а також відповідні засоби для подальшого ефективного використання (пошуку, завантаження, друку, отримання статистики тощо) електронного архівного фонду установи. Бібліотеками та іншими заінтересованими установами була створена ціла низка програмних систем для адміністрування таких сховищ. Серед найпоширеніших програмних рішень тут можна назвати дві системи: DSpace, яка, за даними OpenDOAR, використовується у 31 % проектів та EPrints, яка використовується, відповідно, у 17 % проектів [20]. Детально розглянемо першу систему.

Система DSpace – програмний продукт з відкритим вихідним кодом, створений у рамках дворічного проекту співпраці компанії Hewlett-Packard та бібліотечної системи Массачусетського технологічного інституту (США) [31]. Перша версія даного продукту була випущена 2002 р.

DSpace є програмною платформою, яка дає змогу налагодити відносно простий процес розподіленого адміністрування, поповнення та використання локального сховища індексованих файлів у різних форматах: текстові документи, мультимедійні матеріали, електронні таблиці тощо. Глобально система виконує три основні функції [16]: полегшення процесу поповнення сховища новими ресурсами та індексації нових надходжень; забезпечення простого доступу до ресурсів сховища, їх пошуку та перегля-

ду; забезпечення довготривалого зберігання електронних інформаційних ресурсів.

Програмний пакет DSpace – це цілісний сервер програмних додатків, призначений для встановлення на локальному апаратному веб-сервері установи, що підтримує сховище даних. Система DSpace є операційно незалежним рішенням, вона може функціонувати під різними операційними платформами (Linux, Windows, OS X тощо), вимоги до серверного оточення включають Oracle або PostgreSQL у якості серверу баз даних та Java у якості програмної платформи. Користувацький інтерфейс DSpace, станом на початок 2010 р., локалізований 23 мовами (в т. ч. і українською) [13].

Платформа DSpace створена для того, щоб максимально спростити для пересічних науковців установи (або групи установ) процеси роботи зі спільним сховищем даних безпосередньо з їх робочих місць: поповнення сховища власними ресурсами та використання ресурсів, вже наявних у сховищі. Тому, для ефективної роботи сховища на базі DSpace, важливо, перш за все, забезпечити правильну архітектуру майбутнього сховища, «змодельовати» у ньому організаційну або іншу структуру установи та виокремити в межах єдиного сукупного фонду колекції окремих структурних одиниць установи.

Всі користувачі взаємодіють з платформою віддалено (крім окремих функцій системних адміністраторів) через спільний для всіх веб-інтерфейс (принцип «веб як платформа»). Користувачі DSpace поділяються на три основні типи: анонімні користувачі, зареєстровані користувачі та адміністратори. Базова політика доступу передбачає, що анонімні користувачі (тобто всі відвідувачі сайта сховища) мають права на перегляд змісту (всього або обмеженої частини), зареєстровані користувачі можуть мати більшу або меншу кількість прав на поповнення сховища новими об'єктами та модифікацію існуючих об'єктів, адміністратори мають повні права доступу до всіх об'єктів сховища. Зареєстровані користувачі можуть об'єднуватись адміністраторами у групи для полегшення їх адміністрування (наприклад, можна створити групи науковців, технічних фахівців, викладачів тощо). Зареєстровані користувачі у системі наслідують ті права, які має група, до котрої вони входять, якщо інше не вказано додатково.

Платформа DSpace має цілу низку засобів багаторівневої аутентифікації користувачів: за логінами / паролями та за IP-адресами. Можливе налаштування аутентифікації за логінами / паролями через LDAP або Shibboleth. Це доволі корисно, як-

що єдина платформа установи передбачає наявність кількох окремих програмних серверів для обслуговування різних інформаційних процесів, і кожен з цих серверів передбачає аутентифікацію користувачів. У даному випадку доцільно запропонувати користувачам глобальну «наскрізну» аутентифікацію на платформі в цілому. Наприклад, у першій частині цього дослідження ми відзначали, що багато бібліотек використовують систему OJS у якості журнального серверу та DSpace – у якості сховища даних. Зрозуміло, користувацький веб-інтерфейс цих серверів може бути приведений до схожого вигляду. В результаті користувач «безшовно» переходить між серверами, не замислюючись, де «закінчується» функціональність журнального серверу та починається функціональність сховища даних». За такої ситуації доцільно інтегрувати механізми аутентифікації та зберігати дані облікових записів користувачів не у базах даних конкретних систем (OJS, DSpace), а у глобальному LDAP-сховищі паролів.

При створенні сховища даних адміністратор DSpace насамперед має створити *Розділи* (спільноти верхнього рівня), що репрезентуватимуть, наприклад, великі організаційні підрозділи установи, працівники яких будуть поповнювати сховище інформаційними ресурсами. Так, *Розділи* можуть створюватися для відділів установи, лабораторій, дослідних центрів тощо, або, якщо сховище є спільним для кількох установ, *Розділами* можуть бути окремі установи. Якщо існує потреба створити більш складну структуру сховища, у межах *Розділів* можуть створюватися *Підрозділи*. Кожний *Розділ* або *Підрозділ* сховища має власні *Колекції*. Крім того, окремі *Колекції* можуть бути спільними для кількох *Розділів* (корисно для депонування вченими матеріалів спільних дослідних робіт). У разі необхідності, права доступу до *Колекцій* можуть обмежуватись і надаватись лише окремим користувачам. Для кожної *Колекції* з числа користувачів призначається адміністратор (один або декілька), який матиме повні права доступу до всіх *Об'єктів Колекції*.

Поповнення сховища новим *Об'єктом* може виконуватись у два або три етапи: передача, технологічний процес та архівування. Технологічний процес налаштовується за бажанням заінтересованих учасників взаємодії. Цей процес надає окремим, заздалегідь визначеним, користувачам сховища можливість нагляду за тими *Об'єктами*, які передаються іншими користувачами для додавання у сховище.

Щоб розпочати процедуру передачі *Об'єкта*, користувач повинен, насамперед, зайти на платформу

як зареєстрований користувач системи, обрати *Колекцію*, у яку він бажає (та має право) передавати ресурс, ввести базові метадані (за замовчуванням: автор, назва, анотація, бібліографічний запис першоджерела, дата публікації), вивантажити на сервер файл (або файли) роботи та прийняти запропоновану ліцензію, з якою зберігатиметься робота у сховищі. В межах єдиного *Об'єкта* сховища користувач може вивантажити на сервер декілька файлів; це корисно, наприклад, якщо вчений депонує матеріали власного виступу на конференції: в межах єдиного *Об'єкта* сховища він може вивантажити файли з тезами своєї доповіді, її повним текстом та презентацією. Або, якщо користувач передає у сховище гіпертекстовий документ, він може в межах єдиного *Об'єкта* завантажити сам HTML-файл та графічні файли ілюстрацій цього документа.

Якщо *Об'єкт* передається у *Колекцію*, для якої налаштований технологічний процес, користувач, який відповідає за опрацювання нових *Об'єктів*, на цьому етапі отримує повідомлення електронною поштою про те, що у його *Колекцію* передано новий *Об'єкт*. Система DSpace пропонує три кроки (типи) технологічного процесу: «дозволити / відмовити», «дозволити / відмовити / редагувати метадані» та «редагувати метадані». Можна налаштувати проходження *Об'єктом* будь-якої комбінації з цих трьох кроків технологічного процесу. Наприклад, *Об'єкт* може спочатку потрапити на опрацювання представникові керівництва установи для контролю за тим, щоб сховище не поповнювалося неякісними ресурсами (крок «дозволити / відмовити»: у разі відмови користувачу, який передав *Об'єкт* до *Колекції* може бути надісланий лист з причиною відмови). Потім новий *Об'єкт* може потрапити представнику бібліотеки для контролю за тим, щоб *Об'єкти* архівувалися у сховищі з коректними комплектами метаданих (крок «редагувати метадані»). Налаштування даних кроків відмінне у різних установах і залежить від політики наповнення сховища даних.

Для забезпечення ефективного використання ресурсів сховища даних, особливе значення мають метадані. На платформі DSpace власні комплекти метаданих мають *Розділи*, *Колекції* та *Об'єкти*. Ці дані використовуються для організації ресурсів у сховищі та забезпечення можливостей їх пошуку. За замовчуванням, DSpace налаштований лише на підтримку формату метаданих Dublin Core, хоча, при потребі, ці налаштування можуть бути доповнені. Таким чином, сховище на базі DSpace може використовувати будь-який формат метаданих (які не суперечать загальним правилам синтаксису метаданих DSpace).

Іншим важливим елементом забезпечення ефективного використання ресурсів сховища є постійні ідентифікатори *Об'єктів*. У системі DSpace використовується ідентифікація Handle. Характерною рисою системи Handle є унікальність та стійкість кожного ідентифікатора у межах системи загалом. Це дає змогу ідентифікувати, власне, зміст *Об'єкта*, а не режим доступу до нього за поточною URL-адресою або його характеристики (контекст його опису певною схемою метаданих). Кожний *Об'єкт*, на етапі включення до сховища даних, автоматично отримує власний унікальний ідентифікатор Handle, який у подальшому ідентифікує *Об'єкт* у межах глобального інформаційного поля (Інтернету в цілому). Навіть якщо адреса сховища даних в Інтернеті зміниться або декілька сховищ будуть злиті, ідентифікатор Handle залишиться працездатним, він вказуватиме на *Об'єкт* за його новою адресою. Для того, щоб дана функціональність працювала коректно, сховище даних на етапі налаштування повинно бути зареєстроване у Corporation for National Research Initiatives (CNRI) – організації, яка підтримує глобальний реєстр Handle. Реєструючи сховище, установа отримує від CNRI глобальний префікс ідентифікаторів Handle, який ідентифікуватиме сховище загалом через його наявність у структурі унікального ідентифікатора кожного *Об'єкта* цього сховища*.

Нині систему DSpace використовують більше 700 установ по всьому світу [32]. Типово DSpace використовується для створення сховищ інформаційних ресурсів наукових та освітніх установ [16; 32]. Деякі установи використовують систему для публікації електронних версій наукових журналів [12]. Фактично, онлайнове сховище рецензованих статей, якщо воно супроводжується інструментарієм для проведення інформаційного пошуку, саме по собі починає виконувати функцію наукового журналу [29]. Тобто, з точки зору читача, складно провести межу між сховищем статей та журнальною платформою, оскільки сховища також можна поповнювати з певною періодичністю, групувати підбірки статей у випуски та номери або систематизувати їх іншим чином.

Більше того, розвиток сховищ відкритого доступу спричинив виникнення істотно нового типу наукових часописів – оверлейних** журналів (overlay journal). Оверлейні журнали – це наукові видан-

ня відкритого доступу, майже завжди електронні, які публікують зміст, відібраний зі сховищ даних або інших відкритих джерел інформації. Такі журнали, як правило, не практикують проведення процедури повномасштабного наукового рецензування статей. Деякі оверлейні журнали є тематичними, вони відбирають у власні випуски наукові статті з вузьких тем, які вже публікувалися в інших часописах; інші – відбирають зі сховищ цікавий зміст, який ще не оприлюднювався. Оверлейні журнали відрізняються за своїм призначенням та редакційною політикою. Зокрема, одним з найбільш успішних [8] журналів такого зразка є український науковий часопис SIGMA відділу прикладних досліджень Інституту математики НАН України, який оголосив себе оверлейним журналом сховища arXiv.org. До друку у цьому часописі приймаються лише ті роботи, препринти яких розміщені у сховищі arXiv.org. Таким чином, процедура подання авторами рукописів у SIGMA завжди повинна розпочинатися з їх депонування у arXiv.org [30].

Наразі всесвітня мережа сховищ даних наукових та освітніх установ є дуже великою. Всього, за даними OpenDOAR [20], станом на квітень 2010 р. у світі нараховується понад півтори тисячі сховищ даних (81 % з них – сховища даних установ), в яких сукупно зберігається понад 20 млн об'єктів. Переважна частина сховищ сконцентрована у Європі (48 %) та Північній Америці (27 %). Серед існуючих сховищ 62 % наповнюються журнальними статтями, 50 % – текстами дисертацій, 41 % – неопублікованими науковими матеріалами, 35 % – матеріалами конференцій, 31 % – монографіями та їх розділами, 23 % – мультимедійними матеріалами тощо.

Для академічних бібліотек підтримка сховищ даних власних установ є важливим напрямом діяльності з декількох міркувань. Безперечно важливість цієї діяльності у контексті зберігання наукового доробку вчених власної установи; академічна бібліотека стає збирачем, хранителем та розпорядником «колективного інтелектуального капіталу» установи, розпорошеного по тисячах різних джерел. У цій якості вона робить суттєвий крок на шляху до підвищення статусу та репутації бібліотеки як академічного інституту. Крім того, розвиток сховищ даних – важливий компонент «нової видавничої моделі» [10, с. 4], він надає бібліотекам арсенал засобів у сфері забезпечення авторських прав вчених, забезпечує позитивне міжнародне сприйняття наукового, соціального та фінансового потенціалу установи, надає додаткові аргументи для діалогу з видавничими монополіями, розширює коло взаємодії бібліотеки з ученими як доно-

* Детальніше про принципи організації Handle-взаємодії див. [3].

** Оверлейний (англ. overlay) – такий, що ґрунтується на чомусь іншому, утворює новий шар чогось іншого.

рами та акцепторами в процесах інформаційного обміну. Більше того, сховища даних, як говорилося вище, самі, у певному сенсі, виконують функції періодичних видань: якщо вчений передає до сховища ще неопублікований зміст, акт його прийняття на зберігання у сховище можна вважати актом публікації матеріалу; якщо зміст вже публікувався – актом його перевидання. Разом з тим, залежно від політики наповнення сховища даних, його повністю або частково можна розглядати як електронний архів установи, тобто як стале джерело отримання відомостей стосовно історії установи та діяльності окремих вчених. Нарешті, отримуючи дані щодо публікаційної активності вчених, академічна бібліотека, фактично, виходить на рівень аудитора не тільки наукового процесу загалом, а й окремих ланок науки; стає можливим застосування кількісних методів оцінки наукового потенціалу установи та вироблення на цій основі системи індикаторів розвитку її академічного середовища.

Інтерес бібліотек до розвитку сховищ даних науково-інформаційних ресурсів, як вже говорилося, був спричинений, насамперед, системною кризою галузі та необхідністю застосування інноваційних підходів у питаннях інформаційного супроводу академічного процесу. Ціла низка таких інноваційних високотехнологічних підходів пов'язана з питаннями архівування та зберігання ресурсів. Розвиток сховищ даних – потужний, але не єдиний підхід академічних бібліотек до реалізації даного завдання. Розглянемо питання зберігання академічними бібліотеками онлайнних науково-інформаційних ресурсів, доступних на умовах передплати.

Поступове перенесення процесів науково-інформаційного забезпечення у електронне середовище поставило перед бібліотеками низку додаткових проблем. Однією з найважливіших з них є проблема контролю [6, с. 221]. Контроль, у даному аспекті, ми розуміємо як упевненість у тому, що певний ресурс буде доступний бібліотечним користувачам у майбутньому. Бібліотека може контролювати ресурси, якими вона володіє фізично, але вона не завжди здатна забезпечити контроль за тими ресурсами свого фонду, які зберігаються поза межами бібліотеки, зокрема, за передплатними онлайнними ресурсами, що зберігаються на зовнішніх серверах видавців та інформаційних агрегаторів і до яких бібліотека має «лише доступ». Цей «лише доступ» докорінно змінює роль бібліотек у суспільстві, яку вони відігравали протягом століть – були довіреними хранителями наукового та культурного надбання [23]. З розповсюдженням онлайнних технологій, традиційну для бібліотек функцію зберігання

інформаційних ресурсів взяли на себе видавці [10, с. 12], бібліотеки ж перетворилися на орендарів інформаційних ресурсів, повністю залежних від поточної та майбутньої кон'юнктури ринку.

В умовах, коли національні бібліотеки, видавничі монополії беруть на себе обов'язки по збереженню наукових ресурсів на електронних носіях, для академічних бібліотек ситуація не була б такою критичною, якби не кризові явища у науково-видавничій галузі. Проте, у реаліях, що склалися, поняття «зберігання для суспільства» і «зберігання для користувачів окремої бібліотеки» істотно відрізняються. Так, наукова бібліотека, оформлюючи на поточний рік передплату на певний онлайнний ресурс, не впевнена, що у наступному році вона цю передплату зможе продовжити. Більше того, втрачаючи доступ до платформи видавця або агрегатора, бібліотека втрачає не лише доступ до поточних ресурсів, але й доступ до архіву, до тих ресурсів, які донедавна були доступні її користувачам. Здавалося б, закономірний шлях вирішення даної проблеми для бібліотек – фізичне переміщення передплатених ресурсів на власні сервери та створення локальних колекцій цих ресурсів на бібліотечних сайтах. Але це абсолютно не вигідно видавцям, вони бажають мінімізувати процеси безконтрольного розповсюдження власного змісту, а тому створення бібліотеками локальних повнотекстових колекцій ресурсів, що передплачуються, у більшості випадків, суворо забороняється ліцензійними угодами. Існує інший шлях: якщо бібліотека купує у видавців «лише доступ», вона могла б вимагати, принаймні, щоб цей «лише доступ» був «вічним» (тобто умови, за яких бібліотеці гарантуються права «вічного» доступу до ресурсів видавця, опублікованих у роки передплати з мінімальною платною лише за технічний супровід цього доступу). Видавці навіть самі пропонують такі умови доступу, певною мірою це вигідно їм (нижче ми поговоримо про це). Але гарантії «вічності» цього доступу в будь-якому разі сумнівні для бібліотек [25]. Тому бібліотеки шукають альтернативні (технологічні) шляхи забезпечення власним вченим режиму сталого доступу до онлайнних наукових ресурсів. Ті рішення, які вони знаходять, іноді стимулюють виникнення цілих напрямів розвитку інформаційних технологій.

З огляду на вищесказане розглянемо доволі популярну сьогодні технологічну парадигму зберігання електронних ресурсів LOCKSS (Lots Of Copies Keper Stuff Safe). В ядрі цієї концепції лежить реалізація елементарних принципів Інтернет-взаємодії. Але, перш ніж розглядати функціональність систе-

ми LOCKSS як програмної інфраструктури, згадаємо базові принципи взаємодії користувачів всесвітнього павутиння з віддаленими серверами.

Базова працездатність всесвітнього павутиння передбачає, що перегляд користувачем документа з віддаленого веб-сайта можливий лише після завантаження цього документа з віддаленого серверу у спеціальну теку тимчасових файлів (кеш-теку) на локальному комп'ютері користувача. Але після перегляду файл не знищується на локальному комп'ютері одразу. Він ще певний час зберігається у кеш-теці, на випадок, якщо користувач захоче повернутися до документа, з яким він нещодавно працював (щоб знову не завантажувати його з віддаленого серверу). Таким чином, якщо вчений читає статті наукових журналів з комп'ютера, то на ньому завжди, хоче він того чи ні, зберігатиметься (у прихованому вигляді), так би мовити, «локальна колекція журнальних статей». Якщо ж протягом короткого проміжку часу вчений двічі захоче прочитати одну й ту саму статтю, то перший раз він знайде на платформу видавця або агрегатора, знайде статтю, вона завантажиться з віддаленого серверу і відкриється. Другим разом все буде так само, але стаття вже не завантажуватиметься, а відкриватиметься безпосередньо з локального комп'ютера (з теки тимчасових файлів). Звичайно ж, у межах локальної мережі дану функціональність можна розширити – створити проміжний кеш-сервер між веб-сайтами видавців та комп'ютерами у читальних залах бібліотеки, на якому вічно зберігатимуться як кеш-файли ресурси, до яких бібліотека має (або мала в минулому) авторизований доступ. Отже, бібліотека буде мати власну локальну копію того змісту, який вона купила у видавців, ця копія змісту перебуватиме цілковито під контролем бібліотеки, але доступ до цього змісту читачі отримуватимуть за місцем його публікації (тобто з технологічних платформ видавців).

Ми зупинилися на описі цього нескладного алгоритму для того, щоб у подальшому була більш зрозумілою функціональність системи LOCKSS як спеціалізованого програмного рішення для створення, підтримки та використання електронних архівних колекцій бібліотек. Скринька LOCKSS виконує три основні функції: збирає ресурси, зберігає їх та видає, в разі потреби, користувачам. На відміну від низки інших програмних засобів для створення архівів електронних ресурсів вона не збагачує ресурси метаданими і не має публічного інтерфейсу для кінцевих користувачів архіву. На етапі збору та видачі ресурсів LOCKSS працює як кеш-сервер файлів з видавничих веб-сайтів.

Щоб уникнути плутанини, відзначимо: LOCKSS – це спеціалізоване програмне рішення саме для журнального (та іншого статичного) веб-змісту. Ця система не призначена для архівування змісту веб-середовища загалом. Гарантування збереженості глобальних веб-сегментів (електронного документного надбання націй) – завдання національних бібліотек, і у них для цього є свої відмінні технологічні рішення. Статті у наукових часописах вирізняються тим, що вони публікуються одноразово, їх зміст не змінюється з часом; крім того, архіви часописів завжди мають чітку ієрархію; LOCKSS пропонує рішення саме для такого типу веб-змісту [25].

Отже, згідно з самовизначенням розробників, LOCKSS (Lots Of Copies Keep Stuff Safe) – це міжнародна ініціатива бібліотечної системи Стенфордського університету (США), в рамках якої заінтересованим бібліотекам надається інструментарій та необхідний супровід щодо запровадження легкого та економічного збору і зберігання їх власних копій авторизованого веб-змісту [17]. Як технологічне рішення, LOCKSS є програмним пакетом з відкритим вихідним кодом, який дає змогу організувати збір веб-ресурсів у всіх форматах, налаштувати однорангову децентралізовану інфраструктуру зберігання цих ресурсів та забезпечити доставку зібраних ресурсів на комп'ютери в локальній мережі бібліотеки. Програму LOCKSS започаткували у 1998 р., протягом наступних кількох років були випущені перші версії програмного пакета та проведена серія тестувань нової технології. До неї долучалися Бібліотека Конгресу, Національна сільськогосподарська бібліотека (США), Британська бібліотека, 40 потужних академічних бібліотек та 53 видавці науково-інформаційних ресурсів [27].

LOCKSS – програмний пакет, який працює на одному з локальних комп'ютерів бібліотеки, що має власну IP-адресу (з діапазону тих, які авторизовані ліцензійними угодами з видавцями). З міркувань захисту системи пакет LOCKSS не встановлюється на комп'ютер як звичайна програма, а записується на захищений носій. Тут потрібно нагадати, що будь-яка система, підключена до глобальної мережі, досить вразлива щодо зовнішніх атак та вірусів. Тому система зберігання електронних ресурсів завжди повинна бути або надійно захищена від небажаних зовнішніх впливів, або повністю ізольована від мережі [26]. У випадку LOCKSS застосовується перший підхід; після конфігурації система записується на компакт-диск без можливості перезапису й надалі працює у незмінному вигляді. LOCKSS

має власну захищену операційну систему та власний комплект драйверів для комп'ютерного обладнання, тому для роботи їй не потрібно жодного програмного оточення, лише персональний комп'ютер, підключений до Інтернету та локальної мережі, на якому є пристрій для читання компакт-дисків та носій з місткістю, достатньою для створення на ньому архіву веб-ресурсів. Комп'ютер, який працює під керуванням системи LOCKSS, називається скринькою LOCKSS (LOCKSS Box).

Насамперед, видавець (або розробник іншого веб-сайта) повинен дати дозвіл системі LOCKSS на збирання та зберігання веб-змісту. Тут потрібно зауважити, що серед архівістів немає наразі єдиної думки щодо того, чи потрібний дозвіл на архівування веб-змісту. Наприклад, фахівці проекту Internet Archive сповідають підхід «питати дозволу – заохочувати відмови» і архівують зміст, захищений авторським правом, без отримання дозволів на це у правовласників [26]. Розробники LOCKSS керуються іншою філософією, тому системою архівується лише той зміст, який дозволяють архівувати його власники. Дозволом на архівування для LOCKSS-скриньки є або відповідна ліцензія Creative Commons на сайті, або текст, де вказано, що система LOCKSS може збирати і зберігати веб-зміст ресурсу [24].

Скринька LOCKSS за допомогою спеціального кравлера, схожого на той який використовують пошукові машини Інтернету, з певною частотою збирає новий зміст певних розділів визначених веб-сайтів і завантажує його як кеш на локальний носій даних (жорсткий диск комп'ютера). Оскільки кравлер заходить на сайт видавця з IP-адреси бібліотеки (передплатника), він має доступ до повнотекстового змісту, доступного на умовах передплати. Інформація про веб-сайти видавців зберігається у спеціальних XML-файлах системи LOCKSS. В цих файлах вказано місце на сайті, де зберігається файл з дозволом на архівування, які розділи сайту потрібно архівувати, який час та які дні є оптимальними для збирання даних тощо. Директорію цих XML-файлів підтримує бібліотечна система Стенфордського університету. Кожна скринька LOCKSS працює повністю автономно і збирає веб-зміст незалежно від інших.

Оскільки інформаційні ресурси в електронних архівах традиційно дуже рідко використовуються, жодна система зберігання електронних ресурсів не може у питаннях аудиту цілісності та автентичності архіву розраховувати на дані щодо взаємодії користувачів з архівом. Окремі дані можуть бути пошкодженими і у такому вигляді зберігатися де-

сятками років, поки кінцевий користувач не спробує до них звернутися. Таким чином, необхідно забезпечити регулярний аудит цілісності всіх даних у архіві за допомогою спеціальних програмних рішень [26]. У системі LOCKSS аудит цілісності архіву проводиться засобами однорангової децентралізованої інфраструктури. Час від часу LOCKSS-скриньки різних бібліотек з'єднуються через особливий протокол LCAP (Library Cache Auditing Protocol) і за допомогою спеціального алгоритму голосування порівнюють цілісність та автентичність веб-змісту, наявного у них на зберіганні. Якщо у одній зі скриньок зміст виявляється неповним або пошкодженим, він відновлюється з веб-сайта видавця або з інших скриньок LOCKSS. Чим більше скриньок LOCKSS зберігають певний веб-зміст, тим надійнішим є механізм його зберігання. Для забезпечення надійності зберігання веб-змісту рекомендується, щоб зберігалися принаймні сім його реплік (копій) [24].

Зберігання численних копій змісту у територіально розподілених сховищах – базова стратегія побудови систем цифрового зберігання. Такий підхід застосовується в архівній системі Британської бібліотеки, системі DAITSS Центру бібліотечної автоматизації у Флориді (США) та багатьох інших проектах [26]. Якщо сховища друкованих ресурсів потерпають від пожеж, стихійних лих, крадіжок та інших непрогнозованих подій, то у випадку з електронними ресурсами тим більше не можна гарантувати збереженості документа, який має єдину копію. Крім небезпек, які загрожують друкованим зібранням, виникають й інші. Зокрема, у випадку «світлих архівів», до яких мають доступ широкі кола громадськості, існує загроза нападу агресивно налаштованих хакерів-фанатиків тієї чи іншої ідеї. У системі LOCKSS механізмом запобігання даної небезпеки є зберігання реплік у численних територіально та організаційно розподілених LOCKSS-скриньках. Скриньки мають інформацію одна про одну, вона необхідна для проведення голосувань щодо автентичності змісту. Теоретично потенційний зловмисник може, напавши на одну зі скриньок, використати списки LOCKSS-скриньок для цілеспрямованого нападу на всі місця зберігання певного змісту. Тому в системі LOCKSS передбачено спеціальний механізм постійного оновлення цих списків таким чином, щоб жодна LOCKSS-скринька ніколи не мала повного списку інших скриньок, у яких зберігаються репліки певного змісту. Це дає змогу гарантувати, навіть у випадку вдалого цілеспрямованого нападу на чисельні LOCKSS-скриньки, що зміст все одно буде автома-

тично відновлений у всіх скриньках, де він зазнав пошкоджень [28].

Якщо LOCKSS-скринька правильно сконфігурована у локальній мережі установи, вона забезпечує доставку необхідних файлів на комп'ютери кінцевих користувачів, у випадках, коли сайти видавців з певних причин виявляються недоступними. Така доставка можлива за допомогою двох основних методів: прозорого проксі-серверу або обслуговування змісту. У першому випадку скринька LOCKSS інтегрується з проксі-сервером установи. Коли читач із комп'ютера у локальній мережі робить запит до сайту видавця (вводить адресу URL або переходить за посиланням – не важливо), проксі-сервер перехоплює цей запит і перенаправляє його скриньці LOCKSS, яка, в свою чергу, перенаправляє цей запит знову до сайту видавця. Якщо сайт видавця надає зміст, скринька LOCKSS персилає його кінцевому користувачу. Якщо сайт видавця не надає змісту (він тимчасово недоступний, термін передплати на зміст сплив, сталася помилка на сервері тощо), скринька LOCKSS доставляє кінцевому користувачеві зміст із власного архіву. При цьому кінцевий користувач не повинен навіть знати, що в локальній мережі існує LOCKSS-функціональність. Другий метод (обслуговування змісту) більш потужний, він пов'язаний із застосуванням OpenURL-функціональності. Детально питання використання технології OpenURL розглядатиметься у наступній частині дослідження, коли йтиметься про інтеграцію гетерогенних інформаційних потоків академічними бібліотеками, тому тут не будемо зупинятися на цьому питанні.

Для забезпечення можливостей сталого доступу до збереженого веб-змісту протягом багатьох років у системі LOCKSS передбачено механізм міграції форматів. Всі документи LOCKSS-скринька зберігає у їх оригінальних форматах, але якщо веб-браузер користувача виявляється не здатним коректно прочитати зміст певного веб-ресурсу (документ або його частина у старому форматі, який вже не підтримується сучасними веб-браузерами), LOCKSS-скринька може, за запитом, створити тимчасову копію документа в тому форматі, який здатен прочитати браузер користувача.

Для бібліотек система LOCKSS цікава з багатьох позицій. Не остання з них – економічність даного рішення. До появи LOCKSS бібліотеки, які мали бюджети, достатні для впровадження повноцінних систем зберігання електронних ресурсів, можна було перелічити на пальцях [26]. Якісне зберігання електронних ресурсів, традиційно, дуже витратний напрям діяльності установ. LOCKSS зробив мож-

ливим навіть для невеликих бібліотек, які не мають коштів зберігання електронних ресурсів, забезпечення формування власних електронних архівів [24]. LOCKSS-скринька не вимагає ані дорогого обладнання, ані постійної людської підтримки. У питаннях обладнання, розробники навіть рекомендують використовувати для створення LOCKSS-скриньок застарілі комп'ютери (оскільки новітні апаратні засоби, частіше всього, пропонують збільшену потужність за рахунок зниженої надійності). Що стосується підтримки, сконфігурований LOCKSS вимагає втручання системного адміністратора у еквіваленті від 15 хвилин до однієї робочої години на місяць [17].

Система LOCKSS відтворює для академічних бібліотек традиційну для них модель передплати, з якою вони працювали сотні років, тобто можливість передплачувати ресурси (купувати копії, а не брати їх в оренду) не лише для нинішніх, але й для майбутніх користувачів. Отже, передплачені онлайнові ресурси стають такою самою сталою частиною бібліотечного фонду, як і друковані видання, до них можуть застосовуватися всі традиційні технологічні процеси обробки.

Станом на кінець 2009 р. до Публічної мережі LOCKSS входить більше 200 бібліотек та інформаційних центрів з усього світу [24]. Крім академічних бібліотек, серед членів мережі також Бібліотека Конгресу, Британська бібліотека, Баварська державна бібліотека, Італійський, Канадський та Французький інститути науково-технічної інформації, Національна бібліотека ПАР, Національна науково-технічна бібліотека Німеччини, Нью-Йоркська публічна бібліотека, OCLC тощо. Приєднання до Публічної мережі для бібліотек безкоштовне. Воно дає змогу брати участь у спільному архівуванні вільно доступного журнального веб-змісту. Але більшість бібліотек входять не лише до Публічної мережі, а й до Альянсу LOCKSS. Альянс LOCKSS (LOCKSS Alliance) – це об'єднання академічних бібліотек – передплатників науково-інформаційних ресурсів, які спільно працюють над удосконаленням програмної інфраструктури LOCKSS та виробляють стратегічну політику ініціативи. Членство в Альянсі дає змогу архівувати також зміст, який бібліотеки мають на умовах передплати. Більшість бібліотек через членство в Альянсі мають змогу архівувати більшу частину змісту, який вони передплачують. Середній показник реплікації (кількості архівних копій певного змісту) у Публічній мережі LOCKSS станом на 2009 р. становить приблизно 40 [24]. Академічні бібліотеки Великої Британії заснували власний Альянс

(UK LOCKSS Alliance), вони проводять власну політику у переговорах з видавцями та мають змогу архівувати додатковий передплатний веб-зміст.

Крім Публічної мережі існують також Приватні мережі LOCKSS, закриті лише для бібліотек-членів (типово від семи до п'ятнадцяти). Це, переважно, «темні архіви», до яких немає публічного доступу. У таких мережах бібліотеки забезпечують за допомогою технології LOCKSS колективне зберігання особливих типів ресурсів: оцифрованих бібліотечних фондів, власних веб-сайтів, урядових документів тощо. Крім того, всі члени Приватних мереж LOCKSS є також членами Альянсу LOCKSS [24], вони беруть участь у колективному архівуванні безкоштовних та передплатних науково-інформаційних ресурсів.

Технологія LOCKSS вигідна не лише бібліотекам. У певному сенсі вона також вигідна видавцям. Система LOCKSS нічого не порушує у видавничих механізмах розповсюдження змісту, вона лише зберігає файли веб-сайта видавця на локальному комп'ютері бібліотеки як кеш-файли та надає ці файли користувачеві з локальної мережі бібліотеки, працюючи як проміжний проксі-сервер. Для видавців це важливо в кількох аспектах. По-перше, видавці зацікавлені в тому, щоб бібліотеки передплачували саме онлайнві науково-інформаційні ресурси, а не друковані. Модель друкованого видання витратна, вона не подобається науковцям, а самим видавцям не дає змоги отримати очікуваних прибутків. Багато потужних видавців із задоволенням взагалі б відмовилися від друкованих видань [27]. По-друге, видавці не зацікавлені у безконтрольному розповсюдженні власних науково-інформаційних ресурсів. Найгірший варіант такого безконтрольного розповсюдження – це створення повнотекстових колекцій ресурсів на локальних веб-сайтах. Потужні видавці тримаються на іміджі та престижі, який вони мають серед пересічних науковців [27]. Левову частку своїх прибутків вони витрачають саме на підтримку цього іміджу. Веб-платформи престижних видавців завжди мають професійний веб-дизайн, якісну графіку, зручний інтерфейс та, що найважливіше, потужний пошуковий та навігаційний апарат. Вони створюються для того, щоб жоден науковець не пішов з такої платформи незадоволеним. Якщо ресурс видавця наявний у локальній колекції, зрозуміло, імідж видавця втрачає від традиційно невисокої якості оформлення такої колекції. Тому, вивчаючи потреби науковців та оптимальні шляхи їх задоволення, потужні видавничі корпорації впроваджують цілу низку високотехнологічних засобів, відслідкову-

ють «кожний рух» користувачів на своїх видавничих платформах, досліджують залежності між тими ресурсами, до яких має доступ науковець, та тими, які він цитує в своїх працях, і створюють типові моделі поведінки науковців. Це серйозні дослідження, вони важливі для стратегічного розвитку видавничих платформ. Але безконтрольне розповсюдження ресурсів завжди вносить серйозну похибку в розроблення цих моделей. Видавці прагнуть мати доступ до вичерпної статистики використання своїх ресурсів, у т. ч. до даних щодо процесів взаємодії користувачів з ресурсами [27]. Вони забороняють бібліотекам-передплатникам створення локальних повнотекстових колекцій, але дослідники, невпевнені у фінансовій стабільності своїх бібліотек, все одно їх створюють, і з цим важко боротися. Технологія LOCKSS вирішує багато проблем видавців: ресурси не можуть безконтрольно розповсюджуватись зі скриньок LOCKSS; система побудована таким чином, що дані з кеш можуть видаватися за запитом лише дружнім скринькам LOCKSS для перевірки їх цілісності та користувачам з локальної мережі бібліотеки. При цьому взаємодія користувачів з ресурсами залишається повністю прозорою для видавців [27]; поведінка науковців на видавничій платформі ніяк не змінюється, вони так само шукають ресурси за допомогою пошукових та навігаційних засобів платформи, читають певні ресурси та роблять інші дії – всі ці дані доступні видавцю.

Станом на листопад 2009 р. до ініціативи LOCKSS приєдналося понад 400 видавців, які сукупно забезпечують бібліотекам дозволи на архівування 2 тис. назв наукових видань [28], у т. ч. 250 видавців дозволяють архівувати зміст усіх або окремих їхніх видань всім зацікавленим установам, для архівування змісту інших видавців вимагається членство в Альянсі LOCKSS.

Розвиток технологічної парадигми LOCKSS не залишився поза увагою потужних видавничих монополій. Як вже говорилося, LOCKSS має цілу низку вигідних для видавців рішень, до яких можна додати й таке – видавці, напевно, більше, ніж всі інші соціальні групи, зацікавлені у гарантуванні збереженості власного веб-змісту, і LOCKSS, як прикладне рішення для створення архівів, є прекрасним інструментом забезпечення такої гарантії. Проте деякі ланки цієї технології монополістам не завжди вигідні, зокрема, у частині повної відкритості LOCKSS-скриньок для кінцевих користувачів. Гіганти видавничої індустрії беруть участь у ініціативі LOCKSS, але, в основному, надають дозволи на архівування лише окремих назв своїх видань (ви-

давничий концерн Elsevier станом на 2010 р. не представлений взагалі). Але LOCKSS надає видавцям значно більші можливості щодо укріплення власної репутабельності. Як вже говорилося, видавці взагалі зацікавлені перейти до суто онлайн-моделі видання. Але тоді вони втрачуть свою репутабельність в очах значної частини вчених. У найбільш загальному вигляді, це «проблема геніїв», які пишуть свої праці «не для сучасників, а для нащадків». Протягом століть передачу наукових знань від покоління до покоління забезпечували бібліотеки як хранителі друкованої спадщини, і в цій ролі вони заслужили довіру академічної спільноти. З приходом онлайн-технологій все змінилося, тепер у вченого немає гарантії, що навіть через 10 років колеги зможуть прочитати його статтю в науковому журналі, якщо вже сьогодні лише окремі бібліотеки можуть надати до неї доступ. Гарантії з боку самих видавничих монополій ненадійні, оскільки вони є комерційними підприємствами, які можуть банкрутувати та припинити доступ до певної частини змісту з фінансових міркувань. Найпотужніші видавці (Elsevier, Springer, Wiley-Blackwell, Taylor & Francis та ін.) зробили ставку на престиж Королівської бібліотеки (Нідерланди) та поклали на неї функції вичерпного зберігання всього власного змісту (проект e-Depot [15]). Проте, якою б потужною й репутабельною не була Королівська бібліотека, це лише одна інституція в світі, і цього мало для повного гарантування збереженості наукових ресурсів. Таким чином, видавцям вигідно, щоб їх зміст як у електронній, так і у друкованій формах зберігався в академічних бібліотеках по всьому світу, це додає репутабельності їхнім виданням в очах академічної спільноти. З цією метою у 2006 р. провідні світові постачальники науково-інформаційного змісту об'єдналися з потужними науковими бібліотеками задля створення глобального «темного архіву» науково-інформаційних ресурсів. Ця ініціатива отримала назву CLOCKSS (Контрольований LOCKSS).

Технічно CLOCKSS реалізується приблизно так само, як і LOCKSS, використовується той самий пакет програмного забезпечення. Відмінність полягає у тому, що, по-перше, членство у CLOCKSS платне як для видавців, так і для бібліотек, і зміст архіву є закритим, за звичайних обставин користувачі бібліотек не мають до нього доступу. Але у випадку, якщо виникає одна з чотирьох обставин (видавець припиняє своє існування, доступ до назви видання більше не пропонується на сайті видавця, видавець припиняє доступ до архівних випусків видання або виникає форс-мажорна обставина, в

результаті якої видавець не має змоги забезпечувати онлайн-доступ до видання), бібліотеки-учасниці забезпечують надання змісту у вільний доступ всім бажаючим користувачам Інтернету. Станом на квітень 2010 р. у проекті беруть участь 23 потужні видавці (Elsevier, Nature Publishing Group, SAGE Publications, Springer, Taylor & Francis, Wiley-Blackwell та ін.), 10 бібліотек та OCLC, які підтримують локальні CLOCKSS-скриньки та 35 бібліотек, котрі забезпечують супровід проекту. За час існування проекту у вільний доступ потрапило 2 назви журналів SAGE Publications та одна назва Oxford University Press [9].

Отже, у сфері забезпечення інфраструктури зберігання електронних фондів протягом останніх 10–15 років академічні бібліотеки зробили суттєвий крок вперед. Функція бібліотеки як хранителя документної спадщини завжди була дуже важливою для формування її інституційного статусу. Із упровадженням новітніх технологій ця функція зазнала істотного розширення. З одного боку, для бібліотек стали доступними нові засоби і методи забезпечення збереженості власних фондів на різних видах носіїв, а з другого – нові канали розповсюдження інформації породили для бібліотек цілу низку нових проблем, вирішення яких вимагає інноваційного бачення бібліотечної діяльності.

Список використаних джерел

1. Будапештская инициатива «Открытый доступ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : www.soros.org/openaccess/ru/read.shtml. – Загл. с экрана.
2. Захарова, Г. М. Интернет-технологии: открытый доступ и самоархивирование / Г. М. Захарова // Научные и технические библиотеки. – 2006. – № 4. – С. 58–66.
3. Соловяненко, Денис. Цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI): «ISBN суспільства знань» / Д. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2009. – № 4. – С. 3–15.
4. Albert, K. M. Open access: implications for scholarly publishing and medical libraries / Karen M. Albert // Journal of the Medical Library Association. – 2006. – Vol. 94. – N. 3. – P. 253–262.
5. Antelman, K. Self-archiving practice and the influence of publisher policies in the social sciences / Kristin Antelman // Learned Publishing. – 2006. – Vol. 19. – N. 2. – P. 85–95.
6. Budd, J. The changing academic library: operations, culture, environments / John M. Budd. – Chicago: Association of College and Research Libraries, 2005. – V, 323 p.
7. Case, M. M., John, N. R. Opening up scholarly information at the university of Illinois at chicao [Virtual Resource] / Mary M. Case, Nancy R. John // First Monday. – 2007. – Vol. 12. – Is. 10. – Access Mode : URL : firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/1956/1833.

8. Cassella, M., Calvi, L. New journal models and publishing perspectives in the evolving digital environment [Virtual Resource] / Maria Cassella, Licia Calvi // Proceedings of the World Library and Information Congress: 75th IFLA General Conference and Assembly «Libraries create futures: Building on cultural heritage» (Italy, Milan, 23–27 August 2009). – Access Mode : URL : www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/179-calvi-en.pdf.
9. CLOCKSS [Virtual Resource]. – Access Mode : URL : www.clockss.org/clockss/Home. – Title from Screen. – Date of Access: 6 April 2010.
10. Crow, R. The Case for Institutional Repositories: A SPARC Position Paper / Raym Crow; SPARC. – Washington: SPARC, 2002. – 37 p.
11. DOAJ: Directory of Open Access Journals [Virtual Resource]. – Access Mode : URL: www.doaj.org/articles/questions. – Title from Screen. – Date of Access: 10 March 2010.
12. Hahn, K. L. Research Library Publishing Services: New Options for University Publishing / Karla L. Hahn; Association of Research Libraries. – Washington: Association of Research Libraries, 2008. – 40 p.
13. I18nSupport [Virtual Resource] // DSpace Wiki. – Access Mode : URL : wiki.dspace.org/index.php/I18nSupport. – Title from Screen. – Date of Access: 6 April 2009.
14. Journal Policies – Summary Statistics So Far [Virtual Resource] // RoMEO. – Access Mode : URL : romeo.eprints.org/stats.php. – Title from Screen. – Date of Access: 14 November 2009.
15. The KB's e-Depot: a trustworthy steward for the digital scholarly record / Koninklijke Bibliotheek – National library of the Netherlands. – Access Mode : URL : www.kb.nl/dnp/e-depot/operational/suppliers/national_suppliers-en.html. – Date of Access: 14 November 2009.
16. Lewis, S., Yates, C. DSpace Course – An Introduction to DSpace [Virtual Resource] / Stuart Lewis, Chris Yates. – Access Mode : URL : hdl.handle.net/2160/617. – Title from Screen. – Date of Access: 13 November 2009.
17. LOCKSS [Virtual Resource]. – Access Mode : URL : www.lockss.org/lockss/Home. – Title from Screen. – Date of Access: 15 November 2009.
18. Morrison, H. Rethinking collections – Libraries and librarians in an open age: A theoretical view [Virtual Resource] / Heather Morrison // First Monday. – 2007. – Vol. 12, Is. 10. – Access Mode : URL : firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/1965/1841.
19. Morrison, H. G. Scholarly Communication for Librarians / Heather Morrison. – Oxford: Chandos, 2009. – 264 p. – Access Mode : URL : eprints.rclis.org/16282/1/Chapter_6openaccess.pdf.
20. OpenDOAR: Directory of Open Access Repositories [Virtual Resource]. – Access Mode : URL : www.opendoar.org. – Title from Screen. – Date of Access: 13 November 2009.
21. PubMed Central [Virtual Resource] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Access Mode : URL : en.wikipedia.org/w/index.php?title=PubMed_Central&ol-
[did=321121698](http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=PubMed_Central&ol-did=321121698). – Title from Screen. – Date of Access: 28 October 2009.
22. PubMedCentral hits one million article mark: Press Release of U.S. National Library of Medicine [Virtual Resource]. – 2007. – 1 June. – Access Mode : URL : www.nlm.nih.gov/news/pmcemillion.html. – Title from Screen. – Date of Access: 10 November 2009.
23. Reich, V. Follow the Money! / Victoria Reich // Serials Review. – 2006. – Vol. 32. – Is. 2. – P. 68–69. – Access Mode : URL : dx.doi.org/10.1016/j.serrev.2006.03.008.
24. Reich, V., Rosenthal, D. Distributed Digital Preservation: Lots of Copies Keep Stuff Safe [Virtual Resource] / Victoria Reich, David S.H. Rosenthal // Proceedings of the Indo-US Workshop on International Trends in Digital Preservation (Pune, India, 24–25 March 2009). – 2009. – 5 p. – Access Mode : URL : www.lockss.org/locksswiki/files/ReichIndiaFinal.pdf.
25. Reich, V., Rosenthal, D. LOCKSS: Lots Of Copies Keep Stuff Safe / Vicky Reich, David S. H. Rosenthal // The New Review of Academic Librarianship. – 2000. – Vol. 6. – P. 155–161.
26. Rosenthal, D. et al. Requirements for Digital Preservation Systems: A Bottom-Up Approach [Virtual Resource] / David S. H. Rosenthal, Thomas S. Robertson, Tom Lipkis, Vicky Reich, Seth Morabito // D-Lib Magazine. – 2005. – Vol. 11. – N. 11. – Access Mode : URL : dx.doi.org/10.1045/november2005-rosenthal.
27. Rosenthal, D., Reich, V. LOCKSS, A permanent web publishing and access system: Brief introduction and status report / David S. H. Rosenthal, Vicky Reich // Serials: The Journal for the Serials Community. – 2001. – Vol. 14. – N. 3. – P. 239–244.
28. Roussopoulos, M., Bungale, P. Stealth modification versus nuisance attacks in the LOCKSS peer-to-peer digital preservation system / Mema Roussopoulos, Prashanth Bungale // Peer-to-Peer Networking and Applications. – 2009. – Online First. – P. 1–12. – Access Mode : URL : dx.doi.org/10.1007/s12083-009-0055-5.
29. Souto, P. N. E-publishing development and changes in the scholarly communication system / Patricia Nascimento Souto // Ciencia da Informacao. – 2007. – Vol. 36. – N. 1. – P. 158–166.
30. Symmetry, Integrability and Geometry: Methods and Applications (SIGMA) [Virtual Resource]. – Access Mode : URL : www.emis.de/journals/SIGMA/about.html. – Title from Screen. – Date of Access: 19 November 2009.
31. Tansley, R. et al. The DSpace institutional digital repository system: current functionality / Robert Tansley, Mick Bass, David Stuve, Margret Branschofsky, Daniel Chudnov, Greg McClellan, MacKenzie Smith // Proceedings of the 3rd ACM/IEEE-CS Joint Conference on Digital Libraries (Houston, Texas, 27–31 May 2003). – 2003. – P. 87–97.
32. Top Reasons to Use DSpace [Virtual Resource] // DSPACE. – Access Mode : URL : www.dspace.org/why-use-dspace/why-use/. – Title from Screen. – Date of Access:

Олег Сербін,

ст. наук. співробітник НБУВ,
канд. іст. наук

Оптимізація інформації як передумова індексування та систематизації в рамках еволюції структури і функцій бібліотечної науки

У публікації розглянуто процеси оптимізації інформації, досліджено методику її оптимізації засобами згортання / розгортання. Представлено класифікацію процесів згортання / розгортання в аспекті еволюції структури та функцій бібліотекознавства. Зроблено висновки щодо використання новітніх технологій стосовно оптимізації інформаційних даних.

К л ю ч о в і с л о в а: оптимізація, інформація, систематизація, згортання, розгортання, індекс.

The publication addresses issues concerning optimization processes information. Study the optimization methods of information through the folding / unfolding. The classification folding / unfolding processes in the aspect of the evolution of the structure and functions of library science. Conclusions on the use of advanced and high technologies of the information optimization of data.

K e y w o r d s: optimization, information, classification, folding / unfolding, index.

Оптимізація інформації передбачає, у першу чергу, представлення останньої таким чином, щоб кінцевий результат дійсно відповідав означеному процесу. Причому, оптимальність інформації не залежить від її обсягів чи взагалі якихось одиниць кількісного виміру. В даному випадку головним є не те, яким чином здійснити оптимізацію, а яка така оптимізація вплине на інформативність повідомлення, що формується. Адже «спосіб», «засіб» або «яким чином» – все це лише механізми, а значить це ті складові, що несуть у собі вторинність процесуальності. Тобто, ми говоримо про здійснення вже чогось відповідно «до». Таким чином, першопричинним є ідейне навантаження того процесу, в наслідок якого він і має місце бути. А отже й оптимізація потребує, у першу чергу, компетентного означення дефініції свого здійснення задля правильного відтворення процесів-складових безпосередньо.

Акцентуючи увагу на розвиткові бібліотекознавства у контексті еволюції оптимізації інформації, слід наголосити на потребі розгляду таких складових цього процесу, які б характеризували саме уніфікацію інформаційних даних у рамках дефініції бібліотечної науки. На нашу думку, до них належать насамперед процеси згортання / розгортання інформації, аналіз яких фактично не проводився фахівцями. Особливо ретельного професійного дослідження потребують питання методології та структури цих процесів.

Об'єктом даного дослідження виступає оптимізація інформації як передумова індексування та систематизації засобами згортання / розгортання. *Предметом* – процес оптимізації інформації шляхом згортання / розгортання. *Метою* – визначення впливу процесів згортання / розгортання інформації на загальну оптимізацію як передумову індексування та систематизації.

Виходячи з того, що оптимізацією може бути пристосування параметрів однієї системи під вимоги іншої для успішної взаємодії, підвищення продуктивності і корисної віддачі обох систем, а також зменшення витрат часу, слід говорити про взаємодію двох систем задля одержання більш вагомого спільного результату. У фаховій літературі оптимізація (з лат. *optimum* – якнайкраще) розуміється як двоякий процес. З одного боку, це знаходження екстремуму (глобального максимуму або мінімуму) певної функції або вибору якнайкращого (оптимального) варіанта з безлічі можливих, з другого – виявлення найкращих рис (елементів) певних систем, знову ж таки для досягнення того результату, який задовольняв би потребу в ідейному відображенні оптимізації як такої.

На наш погляд, оптимізацію треба розглядати не просто як певний процес, а як об'єкт процесу, з огляду на те, що саме в окресленості форми можна читати змістовне навантаження процесу загалом. Тому, говорячи про згортання / розгортання, як про про-

цеси оптимізації інформації, в першу чергу, слід розрізняти, що саме лежить в їх основі. Адже оптимізація інформації не просто націлена на оптимальне подання інформаційних даних, а покликана вказати на суть оптимального у спосіб подання прогностично-релевантного результату.

Деякі дослідники, торкаючись процесу згортання / розгортання, припускаються помилки у тлумаченні змістовної складової означеного процесу [3, с. 180]. З їх намаганням поставити знак тотожності між згортанням / розгортанням та «інформацією про інформацію» важко погодитися. І ось чому. Говорячи про «інформацію про інформацію», ми, в першу чергу, виокремлюємо вторинність результату. Тобто, подаючи, приміром, процес згортання як оптимізацію інформації задля представлення її в оптимальному вигляді, ми не говоримо і не повідомляємо додаткових даних про означену інформацію. Ми просто подаємо цю інформацію структурно в іншому вигляді, оптимізуючи при цьому не змістовність, а зміст. Одразу варто сказати кілька слів про відмінність цих двох понять – «зміст» і «змістовність». Коли йдеться про оптимізацію змісту, то мається на увазі здійснення певних кроків щодо оптимального подання структури елементів, які становлять конкретне інформативне повідомлення. Це здійснюється за рахунок кількісних характеристик. Коли ж йдеться про оптимізацію змістовності інформації, то, в першу чергу, мається на увазі оптимізація ідейних потенцій, що впливають на суть та здійснення процесу оптимізації вже змістовного компонента інформаційного повідомлення. Тобто, щоб оптимізувати інформацію за рахунок її згортання, потрібно саму ідею згортання представити в оптимальному вигляді. Тому, в даному випадку, слід говорити не про «інформацію про інформацію», а про «інформацію інформації». Саме означення процесу згортання / розгортання через поняття «інформація інформації» дає змогу розкрити суть цього процесу. Так, здійснюючи індексаційне згортання, ми маємо на меті представити певний інформативний блок у вигляді індексу (цифрової, літерної або цифрово-літерної нотації):

- Посередництво. Спроби досягти компромісу – 347.965.42 (УДК *)
- Посередництво (економічний аспект) – 65.293 (ББК **)

З наведеного прикладу видно, що сам індекс і є «інформацією про інформацію», хоча вираження такої інформації засобами індексної нотації різне, що

зумовлено відмінністю підходів, методик класифікування в УДК та ББК. А «інформацією інформації» в такому разі є потреба оптимізувати сам інформаційний блок у спосіб індексаційного згортання. Тобто, ми говоримо про метаінформацію, яка і є першопричиною того, як саме потрібно оптимізувати інформацію задля отримання кінцевого результату.

Водночас розгортання інформації символізує процес протилежного характеру і представлення інформаційного блоку. Наприклад:

- 622.34 – Добування металів та руд металів. Металоносні руди (УДК *)
- 33.2 – Добування твердих корисних копалин (ББК **)

З наведеного прикладу добре видно, як інформація «розкривається» з індексу у зрозумілий інформаційний блок. Тобто, відбувається певне дешифрування. Результатом такого дешифрування є розгортання інформації. Об'єктом останнього є оптимізація інформації задля релевантного представлення реалізації потреби у такому процесі. А нею і є «інформація інформації». Таким чином, об'єктом процесу розгортання інформації є «інформація інформації».

Принагідно зазначимо, що розгляд процесу згортання / розгортання у такому ракурсі, як було описано вище, характеризується, скоріше за все, як наукове згортання / розгортання. Саме в науковому згортанні / розгортанні можна помітити риси експлікації. Коли ставиться за мету розкриття змісту інформації за рахунок варіацій з його компонентністю, але без зміни змістовності даної інформації – можна говорити про експлікацію як складову процесу наукового згортання / розгортання. Що ж до збіднення змістовності інформації [2, с. 14–18], то, на нашу думку, такі процеси недопустимі в рамках згортання / розгортання (особливо розгортання), з огляду на втрату інформативності повідомлення. Це, в свою чергу, призведе не до оптимізації інформації, а до її хибної уніфікації, помилкової уніфікації інформативності. Тоді метаінформація не матиме місця. А це значить, що зміниться суть процесу згортання / розгортання, а отже, виникне великий ризик підміни понять сутнісного і кількісного. Така перспектива призведе тільки до одного – інформаційного мовчання, або ж хибної інформаційної відповіді. І навіть таке поняття, що використовується окремими дослідниками, як «ущільнення знань» [2, с. 19] не відповідатиме результату процесу згортання / розгортання. Адже наукове згортання / розгортання передбачає можливість змі-

* Універсальна десяткова класифікація [13, с. 238].

** Бібліотечно-бібліографічна класифікація [1, с. 281].

* Універсальна десяткова класифікація [13, с. 568].

** Бібліотечно-бібліографічна класифікація [1, с. 281].

ни кількісних характеристик зі збереженням цілісності змістовного. Тобто, абсолютно правильним науковим згортанням / розгортанням буде той процес, у результаті якого зміна структури не збіднює змістовності. Наприклад, зміст науки «Хімія», можна виразити через наведення складових:

Хімія

Агрохімія
Аналітична хімія
Біоорганічна хімія
Біохімія
Обчислювальна хімія
Геохімія
Квантова хімія
Колоїдна хімія
Комп'ютерна хімія
Косметична хімія
Космохімія
Математична хімія
Матеріалознавство
Металоорганічна хімія
Неорганічна хімія
Органічна хімія
Нейрохімія
Нафтохімія
Загальна хімія
Препаративна хімія
Радіохімія
Надмолекулярна хімія
Теоретична хімія
Фармацевтика
Фізична хімія
Фотохімія
Хімія високомолекулярних з'єднань
Хімія одновуглецевих молекул
Хімія полімерів
Хімія ґрунтів
Теоретична хімія
Термохімія
Токсикологічна хімія
Електрохімія
Екологічна хімія; хімія навколишнього середовища
Ядерна хімія

Зменшивши склад цієї галузі знання кількісно, ми все одно будемо розуміти, що хімія це хімія (пригадаймо згадувану вище «інформацію про інформацію»). Хоча, в такий спосіб ми втрачаємо повномірність інформативної складової, що, в свою чергу, призведе до втрати змістовності. Таке

хитне «ущільнення знань», що відображає загальну картину інформатизації про «Хімію», призведе тільки до втрати знань про «Хімію». Адже не відаючи про «Нафтохімію» чи «Ядерну хімію», ми не матимемо повного уявлення про «Хімію» як науку.

Разом з тим виникає закономірне питання – як відбувається експлікація у загальному згортання / розгортання, враховуючи те, що змістовна зміна спричиняє не «ущільнення знання», а вимивання його змістовності? Відповідь проста. Розгортання відбувається таким чином, що кожен з елементів, відмежовуючись від загального, єдиного елемента, своєю опосередкованістю формує розуміння і про узагальнююче (пригадаємо вищевказану «інформацію інформації»). І так зберігається, фактично підсилюється, цілісність картини про узагальнюючий елемент. Тому, говорячи про ту ж «Нафтохімію» або «Ядерну хімію» окремо, ми розуміємо, що кожна з цих наук є елементом одного універсуму – «Хімії». Отже, втрати знання не відбувається, а здійснюється лише експлікація в науковому згортання / розгортання.

Таким чином, кожен елемент є фактично опосередкованим інформаційним повідомленням про узагальнююче. З огляду на це, варто звернути увагу на роль опосередкованого елемента в семантичному розкритті змісту. Дійсно, семантична навантаженість зумовлює розуміння змісту інформації, через семантичне згортання / розгортання. В такому випадку можна говорити про подання інформації через оптимізацію представлення змісту. Розкриваючи значення певного терміна за рахунок введення більшої кількості змістовних компонентів, ми формуємо повідомлення підвищеної інформативності, яке кількісно виражене декількома, а не одною семантичною одиницею. Звернемо увагу на те, що у даному випадку, хоча і йдеться про розкриття сутнісного, потрібно говорити не про наукове, а інформаційне розгортання. Адже інформація, що розкривається в результаті, є фактично вторинною і символізує «інформацію про інформацію». Тому можна говорити про ще один вид згортання / розгортання – інформаційний, в процесі якого розкривається знову-таки не змістовність, а зміст, тому що змінюється, в першу чергу, кількісна характеристика, збільшується або зменшується кількість семем. Наприклад, можна сказати: *національна інформаційна інфраструктура, яка забезпечує підготовку, розповсюдження і використання бібліографічної інформації*. А застосувавши семантичне згортання інформації, формулюємо думку більш лаконічно: *національна бібліографія*. Звичайно вище наведено не просто визначення «бібліографії», а представлено набір семем, які в сукупності формують, по суті,

розгорнуте уявлення про «бібліографію». Якщо ми визначатимемо «бібліографію» як галузь знання про книгу, газету або інший бібліотечний документ, завданнями якої є: виявлення, облік, опис, систематизація і якісний аналіз творів друку; складання різних бібліографічних посібників, які полегшують і сприяють кращому використанню друкованої продукції з науковою, практичною і виховною метою; розроблення принципів і методів бібліографування друкованих творів і організації бібліографічної роботи, то отримаємо розгорнуту інформацію, з безліччю уточнюючих і підсилюючих зміст термінів. Якщо ж сказати, що бібліографія – це галузь знання про бібліотечний документ, завданнями якої є розроблення принципів і методів бібліографування друкованих творів і організації бібліографічної роботи, то матимемо таке ж за семантичною силою визначення, але виражене меншою кількістю одиниць. Отже, щойно було здійснено згортання інформації за рахунок лексичних одиниць і в даному випадку йдеться про лексичне згортання інформації. Хоча насправді лексичне і семантичне згортання / розгортання інформації, як складові інформаційного згортання / розгортання, тісно пов'язані між собою і людині, не обізнаній з тонкощами інформаційнознавства, часом доволі важко відмежувати кількісне семантичне і кількісне лексичне. Це і не дивно, адже лексичне і семантичне згортання / розгортання, на нашу думку, здійснюються однаковими способами зменшення / збільшення кількісних показників. У семантичному це робиться за рахунок кількості семантичних одиниць. У лексичному – за рахунок кількості лексичних одиниць. Ці способи можна поділити на дві основні групи відповідно до того, який саме процес вони характеризують: або згортання (перша група), або розгортання (друга група). До першої належать *суміщення, виключення, заміщення*. До другої – *роз'єднання, включення, доповнення*.

Спосіб суміщення передбачає оптимізацію інформаційного блоку за рахунок уніфікації змісту, шляхом злиття окремих, відповідним чином схожих, елементів, з наступним отриманням кінцевого результату. Наприклад: *Кошторис країни на наступний рік характеризується збільшенням частки бюджетних коштів у програмах інвестиційної політики в промисловість та підвищенням видатків на соціальне забезпечення громадян*.

Лексичне суміщення: *Кошторис країни на наступний рік характеризується збільшенням видатків на соціальне забезпечення громадян та частки бюджетних коштів у програмах інвестиційної політики в промисловість*.

Семантичне суміщення: *Кошторис країни на наступний рік характеризується збільшенням видатків на соціальні та інвестиційні програми*.

Наведений приклад засвідчує, що в разі лексичного суміщення, за рахунок зменшення кількості лексичних одиниць, оптимізується зміст повідомлення, при цьому інформативність його не втрачається. У випадку семантичного суміщення, зменшення семантичних одиниць призводить до оптимізації змісту з частковою втратою інформативності повідомлення.

Другий спосіб – виключення – використовується тоді, коли є необхідність уніфікації змісту за рахунок зняття однієї або декількох лексичних (синонімічних) одиниць, що повторюються. Так: *Метою енергетики є забезпечення виробництва енергії шляхом перетворення первинної енергії палива у вторинну, наприклад, в електричну або теплову енергію*.

Лексичне виключення: *Метою енергетики є забезпечення виробництва енергії шляхом перетворення первинної у вторинну*.

Семантичне виключення: *Метою енергетики є забезпечення перетворення первинної енергії в електричну або теплову*.

Заміщення здійснюється шляхом заміни складного речення (або частини речення) більш оптимальнішим (синонімічним). Наприклад: *Теоретична лінгвістика є розділом загальної лінгвістики, що займається, в основному, проблемами лінгвістичних моделей, досліджує функції звуків, морфеми та їх відношення до правил утворення фраз і пропозицій, сенсом і значенням мовних виразів*. У результаті згортання ми отримаємо: *Теоретична лінгвістика є розділом загальної лінгвістики, що займається, в основному, проблемами лінгвістичних моделей, фонології, морфології, синтаксису та семантики*. Даний приклад є доволі показовим, адже тут демонструється злиття лексичного та семантичного згортання.

Що ж стосується другої групи способів, то вони фактично є антонімічні по відношенню до способів першої групи. Але зазначимо, що не завжди процес розгортання призводить до підсилення інформативності повідомлення. Інколи він може слугувати тільки предтечею більш якіснішого подальшого процесу згортання. Тому антонімічність даних способів не слід сприймати абсолютно, адже використаний один спосіб згортання у процесі створення якіснішого інформаційного блоку не зумовлює використання антонімічного йому способу розгортання. Інформація, згорнута за допомогою виключення, може стати інформативнішою не за рахунок застосування способу розгортання включення, а за рахунок роз'єднання. Наприклад: *Шахта – промисло-*

ве підприємство, що здійснює розробку пластів корисних копалин підземним способом і відвантаження їх споживачеві або на гірничозбагачувальну фабрику. В результаті виключення отримуємо: *Шахта – підприємство, що здійснює розробку корисних копалин та відвантаження на гірничозбагачувальну фабрику*. Після здійснення розгортання у спосіб роз'єднання та доповнення: *Шахта – промислове підприємство, що здійснює розробку мінеральних утворень земної кори, хімічний склад і фізичні властивості яких дають змогу ефективно використовувати їх у сфері матеріального виробництва, та відвантаження їх на мікробіологічне збагачення, радіометричну сепарацію, масляну агломерацію, флокуляційну концентрацію, вилуговування*. Отже, згорнувши доволі узагальнююче повідомлення з малою інформативною силою, ми отримали більш конкретне і чітко спрямоване. Після розгортання останнього повідомлення маємо розділене за напрямками та в кожному з напрямів уточнене повідомлення зі значною інформативною силою.

Вищеописані способи відіграють важливу роль у процесі згортання / розгортання інформації, як вторинні після метаінформаційної потреби оптимізації інформації і як такі, що передують наступному рівню уніфікації інформації. Використовуючи дані способи, можна здійснювати операції з певного дешифрування інформації у більш оптимальний та читабельний вигляд. Читабельний, з лексичної точки зору, а інформаційно-зрозуміліший, з позиції семантичності. Більше того, в даному процесі ми фактично здійснюємо класифікацію інформації задля наступного її оптимальнішого представлення, враховуючи потреби цільової аудиторії, інтелектуальні і професійні можливості реципієнта. Адже розшифровуючи або навпаки кодуєчи інформаційний блок у більш оптимальний вигляд та зміст, ми робимо інформацію інтероперабельнішою для кінцевого споживача. А це і є одним з основних завдань класифікації інформації.

Інший, вищий, рівень, про який вже йшлося, – це представлення однієї і тієї ж інформації засобами іншої системи, відмінної від первинної. Якщо в аспекті семантичного чи лексичного згортання/розгортання здійснюється оптимізація тексту тими ж засобами, що й подано первинну інформацію, то процес передачі інформації іншою системою вже вимагає застосування засобів цієї нової системи. Наведемо найпростіший приклад використання іншої системи для передачі інформації: *триста вісімдесят шість цілих сто сімдесят дев'ять тисячних – 386,179*. Таке згортання інформації є лексичним переходом на іншу знакову систему. Більше

того, інформацію у вигляді числа 386,179 можна представити вже в іншому вигляді, в писемній знаковій системі, але засобами іншого алфавіту: *386,179 – Three hundred eighty six point one hundred seventy nine*.

Беручи до уваги, що будь-яка знакова система – це система сигналів або повідомлень, які інтерпретуються, витлумачуються однаково, стає зрозумілою вся гамма можливостей переходу і переведення інформації в аспекті згортання / розгортання. Найвідомішими мовними системами писемності є:

1 Арабський алфавіт

1.1 Мови Росії і Середньої Азії до переходу на латиницю, а потім кирилицю

2 Вірменський алфавіт

3 Афака

4 Глаголиця

5 Готський алфавіт

6 Грецький алфавіт

7 Грузинський алфавіт

8 Єврейська писемність

9 Носу

10 Індійські системи писемності та їх похідні

10.1 Балійська писемність

10.2 Бірманська писемність

10.3 Бугіська писемність

10.4 Бухидська писемність

10.5 Гуджараті

10.6 Гурмукхі

10.7 Деванагарі

10.8 Каннада

10.9 Кхмерська писемність

10.10 Лаоська писемність

10.11 Малаялам

10.12 Монгольська квадратна писемність (пагба)

10.13 Східна нагарі (бенгальська / ассамська)

10.14 Орія

10.15 Сингальська писемність

10.16 Тагальська писемність (байбайін)

10.17 Тагбанва

10.18 Тайська писемність

10.19 Писемність Таміла

10.20 Телугу

10.21 Писемність Тибету

10.22 Хануноо

11 Кана

12 Канадська складова писемність

13 Кирилиця

14 Китайська писемність

15 Коптський алфавіт

16 Латиниця

17 Писемності мов мунда

Отже, мовні системи писемності дають змогу оперувати різними можливостями оптимізації, шляхом переходу від однієї системи до іншої.

Крім систем писемності, існують й інші системи передачі інформації, зокрема, графічних символів та знаків. Такі системи краще всього класифікувати відповідно до певних галузей виробництва або наук. Відомі хімічні знакові системи (молекулярний граф), музичні (нотна нотація), астрономічні (система позначень Байера для зірок), фізичні (фізична величина), математичні (математичні формули). За допомогою математичної формули досить складні речення можуть бути записані компактно, в зручній для користування формі. Наприклад, формули, що стають істинними при будь-якому заміщенні змінних конкретними об'єктами з деякої області, називаються тотожно-істинними в даній області [4, с. 527] (для будь-яких a і b має місце рівність $(a+b)^2=a^2+2ab+b^2$). Дану тотожність можна вивести з аксіом складання і множення в кільці, які самі по собі також мають вид тотожності.

Всі системи знаків, на нашу думку, несуть в собі певне індексне вираження. Адже кожен знак фактично може бути представлено як індекс. Будь-яка нотація (нотна, літерна, цифрова) є певною індексною нотацією, що свідчить про процес індексування в загальному згортанні / розгортанні. Тому спробуємо поглянути на процес індексування з позиції не якоїсь вузькопрофільної потреби, а саме важливості систематизації інформації. За таких умов процес згортання / розгортання можна розгортати як відображення індексування інформації. Адже аналізуючи певний інформаційний блок і прагнучи оптимізувати його зміст або інформативну силу, ми використовуємо як інструмент саме операції з уніфікації складових даного інформаційного блоку. Фактично відбувається корегування інформації шляхом зміни первинного коду, який складається з певних одиниць (лексичних, семантичних, графічних). Більше того, переведення одних інформаційних одиниць в інші задля оптимізації не просто виражає процеси згортання / розгортання, а свідчить про уніфікацію цих одиниць наданням первинному елементу індексу у вигляді вторинного, отриманого таким чином, елементу. Наприклад, візьмемо за основу такого характеру текст, а певні його інформаційні елементи позначимо умовними літерами: *інформаційна система (A) – це сукупність фізичних компонентів комп'ютера (B), програм системи обробки інформації і програмних документів, необхідних для експлуатації цих програм (C), а також трудових ресурсів, які є у розпорядженні підприємства і необхідні для ви-*

конання певних функцій (D). Тоді цей текст можна виразити формулою $A=B+C+D$, а саме поняття «інформаційна система» виражатиметься індексом $B+C+D$. Враховуючи те, що:

- *сукупність фізичних компонентів комп'ютера (B) – це технічне забезпечення (умовно позначимо його символом F);*
- *сукупність програм системи обробки інформації і програмних документів, необхідних для експлуатації цих програм (C) – це програмне забезпечення (умовно позначимо його символом G);*
- *сукупність трудових ресурсів, які є у розпорядженні підприємства і необхідні для виконання певних функцій(D) – це персонал (умовно позначимо його символом H),*

здійснюємо згортання інформації і отримуємо такий текст: *інформаційна система (A) – це сукупність технічного (F), програмного забезпечення (G) та персоналу (H)*. Даний текст виражаємо формулою $A=F+G+H$, а значить і визначення інформаційної системи матиме новий індекс – $F+G+H$. Таким чином, через літерну нотацію англійського алфавіту ми показали, що в процесі згортання / розгортання інформації відбувається, по суті, індексування в широкому розумінні цього слова: одні складові тексту замінюються відповідниками, що призводить до зміни умовного коду інформаційного повідомлення у вигляді зміни змісту. Розуміння процесу згортання / розгортання як індексування дає підстави говорити про його значення у систематизації інформації – зведення розрізнених знань про предмети (явища) об'єктивної дійсності в *єдину наукову систему*, встановлення їхньої єдності.

Не варто також забувати, що у вужчому розумінні індексування є процесом опису документів і запитів у термінах інформаційно-пошукової мови (ІПМ) [5]. Тому і процеси згортання / розгортання інформації засобами індексної нотації мають характер і риси індексування. Вище ми наводили приклад, як за допомогою методики індексування згортається/розгортається інформація відповідно до конкретних представників ІПМ. Були, зокрема, наведені представники класифікаційної ІПМ – УДК та ББК. Під ІПМ ми розуміємо формалізовану штучну мову, призначену для індексування документів, інформаційних запитів і опису фактів з метою подальшого їх зберігання і пошуку [7]. Найвідомішими ІПМ є: класифікаційна, дескрипторна, фактографічна, документальна, ІПМ предметних рубрик, ІПМ ключових слів, вербальна ІПМ.

Враховуючи проблематику даного дослідження, цілком логічно було б проаналізувати кожну з цих

ППМ в рамках можливостей і методики індексування в процесі оптимізації інформації шляхом згортання / розгортання. Але оскільки ми вже сказали про універсальність індексу різних ППМ як формального вираження процесу згортання, а тонкощі методики індексування різними ППМ розглядалися нами раніше [9], то сконцентруємо нашу увагу на останній ППМ – вербальній. Саме вербальна ППМ заслуговує уваги, адже вона використовує для представлення своїх лексичних одиниць слова і вирази природної мови в їх орфографічній формі. Тобто, якщо штучні мови абсолютно закономірно використовуються в процесі оптимізації інформації для її систематизації (саме для цього вони і створювались), то використання лексичних одиниць природної мови заслуговує окремої розмови. Саме вербальні ППМ можуть бути тим інструментом, який дійсно наблизить реальну еволюцію науки до відображення її позицій у інформаційній систематизації знань. Адже знання людські динамічні, вони змінюються під дією цілої низки чинників, відтворюючи таким чином їх еволюцію. Тому вербальні ППМ, серед низки інших, покликані найкомпетентнішим чином забезпечити здійснення процесів згортання / розгортання інформації в індексну форму, для подальшої систематизації.

У ході аналітичного огляду вербальних ППМ, на нашу думку, варто вказати на ту мову, засобами якої можливе здійснення індексування широкого кола людських ресурсів. Сьогодні таку можливість забезпечує веб-орієнтований простір. В Інтернеті представлено найбільше інформації, її споживачів, тому саме тут можливе здійснення повномірної систематизації інформації засобами колективного розуму.

Як відомо, можливість доступу мільйонів користувачів до одного ресурсу зумовлює реалістичність можливостей щодо колективізації авторства інформаційного продукту. Коли ж йдеться про індексування як результат згортання інформації, то його часто називають фолксонемією, тобто народною класифікацією (індексуванням) [15]. Фолксонемія – процес формування бази координатних одиниць (тегів) в інтерактивному просторі [16]. Етимологічно термін «фолксонемія», розкривається як поєднання термінів «таксономія»* (з грец. розміщення по порядку+закон) та «folk» (з англ. народ). Наявність складової, що виражає належність даного процесу до продуктів народно-колективного розуму, цілком виправ-

дана. Адже до цієї технології індексування інформації вдаються задля того, щоб залучити якомога більше людей з різних професійних груп та різною освітою. Разом з тим відомо, що «фолксонемічне» формування індексаційної бази не є, за принципом формування, ієрархічною системою [17]. Так звана «фолксонемія» – це чисто вербальна інформаційно-пошукова мова і в системі, яку вона утворює, зв'язки виражено лише лексично з суб'єктивним семантичним значенням для кожного користувача. Тому використання термінологічної частини «таксономія» у формуванні терміна, що розглядається, є не зовсім виправданим. Крім того потрібно враховувати його неповномірну відповідність семантичному навантаженню терміна, покликаного виражати процес індексування інформації колективним розумом. Безперечно, певний порядок у процесі формування «фолксонемічної» системи є, але він зовсім не характеризується ієрархічними принципами створення. Не дарма ж тут йдеться про індексування інформації в чистому вигляді, тобто про присвоєння індексів, формування певного списку. Стосовно ж іншої складової терміна, вираження індексування колективним розумом, то тут, на нашу думку, слід говорити про використання терміна *populus* – (з лат.) народ [6, с. 598]. Таким чином, термін, що виражав би процес індексування інтерактивних документів за допомогою колективного розуму, утворюється поєднанням семантичних складових двох термінів – *populus* (з лат. народ) та *index* (з лат. список, реєстр, покажчик). У результаті матимемо: *populindex*, тобто процес популіндексації – надання індексаційних координат інформаційним одиницям засобами колективного розуму. Відзначимо багатогамну одноаспектність даного терміна щодо тлумачення його змісту як способу систематизації об'єктів на основі зв'язків останніх з одним або декількома ключовими словами – тегами. Відповідно до суб'єктивного бачення функцій, значення, можливостей та інших рис об'єкта користувач присвоює йому певне ключове слово, за яким потім здійснюється пошук даного об'єкта, його характеристика [11, с. 107–109].

Таким чином, ми спостерігаємо присвоєння певного індексу (у вигляді конкретного тегу) тому чи іншому поняттю. Так, вчений-філософ, інформацію стосовно релігійних учень про Бога заіндексує як теологія, а священнослужитель присвоїть їй індексну нотацію у вигляді такого тегу, як богослов'я. Очевидно, що ці індекси-теги абсолютно різні з лексичної точки зору, але однакові з семантичної. Отже, засобами популіндексаційної ППМ можна здійснювати згортання / розгортання, внаслідок чого семантична складова буде збережена, а

* Таксономія (з гр. *taxis* – розміщення по порядку + *nomos* – закон) – теорія класифікації і систематизації складностворених областей дійсності, що мають зазвичай ієрархічну структуру [12, с. 484].

лексична скоріш за все зазнає змін. Справа у тому, що маючи певну свободу у підходах індексування з популіндексаційною ІПМ, користувач не обмежений конкретними рамками. Тому індекс, що утворюється, може бути логічно зрозумілим тільки певному користувачеві. Ту ж таки «теологію» інший користувач може позначити просто як «теол» і т. п.

Зрозуміло, що процеси згортання інформаційного блоку в індекс-тег спрямовані, у першу чергу, на уніфікацію інформації для оптимізації систематизації. Оскільки під систематизацією розуміється присвоєння даним або документам індексів відповідно до правил обраної інформаційно-пошукової мови, то і пошук цих даних відбуватиметься відповідно до структури засистематизованої інформації, а значить, і процеси розгортання інформації забезпечуватимуться представленням індексів-тегів у доступній формі для подальшої роботи з ними. Такою формою представлення є, сформована відповідно до кількісної характеристики звернень за одним і тим же тегом, хмара тегів. Хмара тегів – це візуальне вираження множинності звернень за допомогою різних ключових слів до об'єктів. Як приклад, можна навести хмару тегів, представлену на сайті однієї з компаній – флагмані з розроблення нових Інтернет-рішень. У своїх програмних продуктах спеціалісти компанії використовують можливості Веб-2.0. Зокрема, для чергової версії своєї CMS* – систему анотування і пошуку на базі тегів («хмара тегів»):

* Система керування вмістом (СКВ; англ. Content Management System) – комп'ютерна програма або система, що використовується для забезпечення і організації спільного процесу створення, редагування і управління текстовими і мультимедійними документами (вмістом або контентом). Цей вміст розглядається як неструктуровані дані наочного завдання на протилугу структурованим даним, що, зазвичай, перебувають під управлінням сукупності програмних і лінгвістичних засобів загального або спеціального призначення, які і забезпечують управління створенням і використанням баз даних [8, с. 681–708].

Хмара тегів з підтримкою морфології або морфологічного пошуку – це, як вже наголошувалося, одне з останніх нововведень компанії. У CMS включені механізми морфологічного аналізу і повнотекстового індексування інформаційно-значущого наповнення інформаційного ресурсу, на базі якого проводяться повнотекстовий пошук і подальша побудова хмари тегів. Відповідно, у процесі формування хмари тегів здійснюється оптимізація конкретного сайту або порталу, на якому і представлено таке групування тегів-індексів. Таким чином, ми знову переконаємося, що оптимізація інформації шляхом її правильної систематизації покликана забезпечити оптимальність пошуку заіндексованої інформації.

Тепер поговоримо про пошукову оптимізацію (англ. search engine optimization, SEO) – комплекс заходів, спрямованих на підвищення позицій сайту в результатах видачі пошукових систем за певними запитами користувачів (зазвичай, чим вище позиція сайту в результатах пошуку, тим більше заінтересованих відвідувачів переходить на нього з пошукових систем) [14]. Пошукова система враховує такі параметри сайту при обчисленні його релевантності:

- частота ключових слів (складні алгоритми сучасних пошукових систем дають змогу проводити семантичний аналіз тексту, щоб зменшити пошуковий шум, коли ключове слово зустрічається дуже часто (більше 7–8 % від усього вмісту) або дуже рідко (1–3 %) на сторінці. Оптимальна щільність ключових слів: 5–7 % від текстового вмісту веб-сторінки, при цьому ключові слова (фрази) повинні зустрічатися в тексті як мінімум 3–4 рази);
- індекс цитування сайту або кількість веб-ресурсів, що посилаються на даний сайт (багатьма програмно-апаратними комплексами з веб-інтерфейсом, що забезпечують пошук інформації в Інтернеті), не рахуючи координатні посилання. Важливо також, щоб посилання з сайтів були близькими до тематики сайту, що оптимізується [10].

Вищенаведене дає змогу зрозуміти, як оптимізація інформації шляхом згортання / розгортання, у вигляді індексів-тегів, призводить до оптимізації пошуку інформації, а значить і до оптимізації та підвищення рівня релевантності веб-ресурсів.

Таким чином, можна констатувати, що процес здійснення згортання / розгортання не просто складний, а фактично складно-складений. Адже розуміючи значення самої ідеї даного процесу, можна говорити про наявність, у першу чергу, метаінформаційної складової як відправної точки. Ця

метаінформаційна складова є, по-суті, «інформацією інформації», що характеризує глибинність змісту, тобто змістовності. Уніфікація ж змістовності можлива лише в плані вдосконалення, шляхом розкриття усіх її граней та дотичних. Стосовно ж змісту, то тут оптимізація можлива як у семантичному, так і в лексичному розумінні. Наголосимо, що оптимізацію потрібно розглядати не просто як певний процес, а як об'єкт процесу, з огляду на те, що саме в окресленості форми ми можемо читати змістовне навантаження процесу загалом. І тому тут вже мається на увазі «інформація про інформацію».

Крім того, процес згортання / розгортання може відбуватися в декілька способів. Серед них: суміщення, виключення та заміщення – у разі згортання; роз'єднання, включення та доповнення – у разі розгортання. Важливим також є спосіб переходу в іншу знакову систему, коли процес передачі інформації іншою системою вимагає застосування засобів цієї ж нової системи. У даній ситуації найбільш оптимальним було використання принципу конгломерації таких систем (як варіант на базі конгломерації різних ІПМ).

Перехід на іншу систему вираження інформації передбачає і нові підходи до її систематизації. Так, при використанні дескрипторної ІПМ, враховуючи значущість координатного індексування, ми можемо говорити про дескриптори і аскриптори як про певне індексне вираження процесів згортання та розгортання відповідно. А це значить, що широке використання індексації в якості подання лінгвістичних одиниць як індексів будь-якої ІПМ виводить дослідника на новий, вищий, щабель опрацювання, аналізу, систематизації та пошуку інформації в веб-орієнтованому середовищі. В такому разі можливості користувачів інформацією стають доволі широкими і оперативність роботи з інформаційними даними є набагато оптимальнішою як в аспекті рівня інформативності повідомлень, так і цілих баз даних (йдеться про релевантність інформаційної видачі).

У бібліотекознавчому аспекті оптимізація інформації засобами згортання / розгортання є фактично професійним поясненням значення систематизації інформаційних даних відповідно до плинності та динамічності наукового знання як рушійної сили розвитку класифікації й організації інформації в рамках трансформації структури і функцій бібліотекознавства.

Список використаних джерел

1. Библиотечно-библиографическая классификация: рабоч. табл. для мас. б-к. – М.: Либерия, 1997. – 688 с.
2. Блюменау, Д. И. Информационный анализ / синтез для формирования вторичного потока документов. – СПб. : Изд-во «Профессия», 2002. – 240 с.
3. Блюменау, Д. И. Информация и информационный сервис. – Л.: Наука, 1989. – 192 с.
4. Выгодский, М. Я. Справочник по высшей математике. – М. : Астрель; АСТ, 2008. – 991 с.
5. ГОСТ 7.74-96 СИБИД. Информационно-поисковые языки. Термины и определения. – М., 1997.
6. Дворецкий, И. Х. Латино-русский словарь: ок. 50000 слов. – 3-е изд., испр. – М.: Рус. яз, 1986. – 840 с.
7. ДСТУ 2398-94 «Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення». – К., 1994.
8. Дейт К. Дж. Введение в системы баз данных = Introduction to Database Systems. – 8-е изд. – М.: «Вильямс», 2006. – 1328 с.
9. Руководство по индексации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://http://help.live.com/help.aspx?mkt=ru-RU&project=wl_webmasters – Название с экрана.
10. Сербін, О. Конгломерат інформаційно-пошукових мов як консолідаційна модель загального механізму впорядкування та пошуку бібліографічної інформації / Олег Сербін // Бібл. вісн. – 2008. – № 1. – С. 3–10.
11. Сербін, О. Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку / НАН України; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, наук. ред. О. С. Онищенко. – К. : НБУВ, 2009. – 139 с.
12. Словарь иностранных слов. – 14-е изд., испр. – М., 1987. – 608 с.
13. Універсальна десяткова класифікація: у 2 кн. / пер. з англ.; голов. ред. М. І. Сенченко; USD Consortium; Кн. палата України. – К.: Кн. палата України, 2000. – Кн. 1. – Таблиці. – 932 с.
14. High Accessibility Is Effective Search Engine Optimization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.alistapart.com/articles/accessibilityseo/> – Title from the screen.
15. Folksonomy – народ у руля классификации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pixel-apes.com/in/read-only/by/mendokusee/9719> – Назва з екрана.
16. Folksonomy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org/wiki/Folksonomy> – Title from the screen.
17. Folksonomies – Cooperative Classification and Communication Through Shared Metadata [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adammathes.com/academic/computer-mediated-communication/folksonomies.html> – Title from the screen.

Ольга Дорофєєва,

наук. співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Актуалізація інформаційного повідомлення у веб-комунікації: психолінгвістичний аспект

У статті розглянуто головні особливості психолінгвістичного сприйняття комп'ютерно-опосередкованої комунікації в Інтернеті, схарактеризовано вимоги, які вони висувають до читабельності веб-тексту, наведено відповідні практичні рекомендації.

К л ю ч о в і с л о в а: веб-текст, Інтернет, психолінгвістичні особливості повідомлення, комп'ютерно-опосередкована комунікація.

The article features leading psycholinguistic perception of computer communication in the Internet indirectly caused by objective factors, characterized the condition that they advance to the readability of web texts are relevant and practical recommendations.

K e y w o r d s: Web text, Internet, psycholinguistic features of messages, computer mediated communication.

Стрімко опанувавши наприкінці минулого століття інформаційний простір, Інтернет сьогодні посідає особливе місце серед засобів масової комунікації (ЗМК). Стався цей безпрецедентний прорив завдяки, по-перше, глобалізму Інтернету, його здатності миттєво і безперешкодно поширюватися по всій планеті, по-друге, широкому використанню можливостей мультимедіа, що робить його продукцію привабливою та переконливою, по-третє, інтерактивності – активному двобічному зв'язку між комунікатором і реципієнтом.

Українську науку в Інтернеті сьогодні представлено широко й різноманітно. Особливе місце в ньому посідають і «скарбниці знань» – бібліотеки, які мають усталені традиції обслуговування читачів. Але, як відомо, всі традиції проходять випробування часом, і бібліотеки тут не є винятком. Тому, створюючи той чи інший Інтернет-проект, бібліотекарям-видавцям необхідно вивчати не тільки інформаційні потреби своєї аудиторії, а й особливості веб-середовища та веб-сприйняття, що виникають у вебі.

У попередній статті* ми розглядали способи удосконалення доступу до вузькогалузевого веб-

видання, які стосувалися організаційних та технічних питань. У даній статті увагу акцентовано на текстовій складовій сайту – її особливостях та можливостях актуалізації для читача.

Мати свій сайт вважається престижним навіть для суто виробничих підприємств. Власне, кожна людина, не витрачаючи ні копійки, кількома натисканнями на клавішу миші може відокремити собі в глобальному просторі ділянку (site з англ. – ділянка) та інформувати світ про будь-що і у будь-який спосіб.

Проте усім власникам Інтернет-ділянок знадобився певний час, щоб усвідомити: ділянка ця особлива, вона повинна мати механізми, які зроблять її відомою і привабливою для користувачів. Отже, з часом виявилось, що нова галузь діяльності потребує відповідних фахівців, які б регулярно наповнювали видання належного рівня текстовим і графічним змістом протягом всього часу існування сайту. Справа в тому, що електронна публікація чимось невловимо, але суттєво, відрізняється від паперової публікації, і той, хто цього не збагнув, має низький трафік (мало відвідувань), поверхове читання та неглибоке проникнення користувачів у сайт (з переважною присутністю не більше 30 сек.), низьку ефективність від своєї присутності в Інтернеті, втрату уваги роботів-сканувальників. За таких умов сайт навіть може перетворитися в антирекламу для свого власника. Сказане вище зу-

* *Дорофєєва, О.* Удосконалення доступу до галузевого веб-ресурсу (на прикладі реферативної бази даних порталу Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського) // *Бібл. вісн.* – 2010. – № 1. – С. 3–9.

мовлює актуальність теми даної статті. Особливо це очевидно, коли йдеться про навчальну та наукову літературу з даної проблематики. Спеціалізованої теоретико-методологічної літератури для редакторів Інтернет-видання, веб-письменників, модераторів, укладеної вітчизняними фахівцями, просто немає. І на це є свої об'єктивні причини, адже ще не склалося відповідної наукової дисципліни. Хоча потребу в таких спеціалістах засвідчують об'яви на сайтах з пошуку роботи, а також самі невдалі Інтернет-проекти. Фундаментальних наукових досліджень з цього питання небагато. Ті, що є, на жаль, не мають єдиного стрижня. Це пояснюється насамперед стрімкістю, з якою Інтернет увірвався у наше життя.

Мета даного дослідження – розглянути психолінгвістичні особливості сприйняття текстового веб-повідомлення, вивчити та класифікувати наявні закономірності цих процесів, а також узагальнити практичні рекомендації щодо актуалізації веб-месиджу, загалом зосереджуючись на мовних засобах комп'ютерно-опосередкованої комунікації (КОК), виключаючи невербальні.

Аналіз напрацювань вітчизняних науковців з едитології (редагування) показав, що нова галузь опановується методом «спроб і помилок» та за допомогою порад-рецептів практиків*. Ці поради виливаються у низку влучних й дотепних тез або мають вигляд нашвидкуруч зроблених публікацій на зразок: «7 кроків до успіху...», «10 найбільших помилок...» тощо.

Лише останніми роками на заявлену тему почали з'являтися статті у спеціалізованих журналах та збірниках матеріалів наукових конференцій, головним чином російських: Н. І. Гнедіна «Лінгвістичні засоби проектування контенту веб-сайтів»; П. А. Буров «Розробка галузевого порталу в Інтернеті»; С. Делаш «Орієнтований на користувача проект інформаційних мережних сайтів». Хоча й вони відбивають тенденцію зміщення у бік прикладних досліджень, технології. Фундаментальні ж підходи до вирішення цих питань, на жаль, відсуваються на другий план. Власне, така тенденція характерна сьгоднішній науці загалом [18, с. 35–39]. Дослідників цікавлять філософські, психологічні

* Слід зазначити, що галузь редагування не завжди вважалася необхідною (про що говорить хоча б те, що офіційно її зареєстровано як фах лише у 1962 р.). Таке ставлення до редагування сьгодні перекочувало і до веб-середовища. Вважається, що створити сайт і скопіювати до нього кілька статей з паперових видань – достатньо для його процвітання.

(www.psynet.by.ru) та моральні аспекти культури віртуального спілкування (О. І. Косюк «Медіарелаксація: спроба аналізу проблеми в проекції на лудологічну культуру»; О. Б. Стародубова «Віртуальна особистість і свобода»), охорона інформації тощо. Не виявляють особливого інтересу до лінгвістичних особливостей веб-видання і філологічно-журналісти. Водночас спеціалістами здійснюється активний моніторинг веб-видань, вони уважно спостерігають за тенденціями розвитку цієї галузі, навіть проводяться конкурси споріднених за тематикою сайтів [12, с. 59–64].

Методологічну допомогу в організації КОК надають сьгодні перекладні праці зарубіжних авторів. Передусім, це книги Дж. і Л. Прайсів «Текст для Web. Доступность и привлекательность»; Л. Канн, Л. Логан «Мой узел Web»; численні практичні поради електронних видань, подібних до «Webmascon – журнал для веб-мастеров»; посібник «Как создать и «раскрутить» веб-сайт в Интернет» Л. В. Орлова (Росія).

У галузі редагування тексту теоретичну базу досліджень у означеному напрямі становлять книги і матеріали лекцій Р. Г. Іванченка, М. С. Зарицького, М. М. Сікорського, А. Е. Мільчина, М. Д. Феллера, Б. С. Мучника, В. В. Різуна, збірка навчальних матеріалів Інституту масової інформації (упоряд. А. Лазарева), словникова та довідкова література.

Психолінгвістичні особливості сприйняття Інтернет-повідомлення КОК

На думку більшості як зарубіжних, так і вітчизняних авторів, читання тексту безпосередньо з екрана має об'єктивно зумовлені незручності. «Веб-середовище є потоком електронів, котрий генерує світло та звук, рухаючись по контурах, мережах та серверах під управлінням машинного коду, операційних систем та додатків, відображає на яскравому екрані текст з малюнками, анімацією тощо. Електрони – рухливі, непередбачувані, швидкі і цим суттєво відрізняються від чорнила на папері» [21, с. 81]. Такі особливості великою мірою визначають, як повинен виглядати текст, якими мають бути його структура, зміст, стиль, заголовок тощо.

У першу чергу слід назвати фізіологічні чинники впливу на сприйняття КОК. Графіка літер, як їх подає екран монітора, не є цілісною лінією, а складається з крапок (пікселів). Прайси стверджують, що текст, надрукований лазерним принтером, має роздільність 600 крапок на дюйм, у журналі «National Geographic» – 2400, а екран монітора – лише

72 чи 96. Таке зображення літер веб-тексту (ВТ) на чверть гальмує побіжне читання, до якого звикла доросла людина, бо розпізнавання літер утруднено. Такий конфлікт сприйняття належить до об'єктивної напруженості тексту і, за класифікацією Р. Г. Іванченка, є неунікненим.

Як такі ускладнення читання впливають на його процес? Читач, відвідавши Інтернет заради читання, як не парадоксально, уникає власне читання, він лише переглядає тексти, а читати починає лише в крайньому випадку. Справжнім читачем сайту людина стає за умови проходження трьох рівнів заглиблення у зміст: рівень «відвідувач» (де відбувається «сканування» змісту); рівень «користувач» (інтерес і переконання, що знайдено саме те, що треба); рівень «читач» (уважне читання). Ось чому автор повідомлення повинен максимально полегшити його сприйняття на першому етапі. Про це йтиметься далі.

Між фахівцями-практиками точиться полеміка щодо читабельності ВТ (електронний журнал «Webmascon»): не всі з них погоджуються, що читачеві справді перешкоджають «пкселі»: якщо людині цікаво, вона читатиме довго і багато. Звичайно, читати вона буде, але – шляхом долання труднощів електронного читання. Практика свідчить, що при читанні з екрана коректори пропускають багато помилок.

До особливостей фізичних ознак електронного тексту належить і те, що він не є фізичною субстанцією, а отже і хранителем інформації, як це має місце у друкованих виданнях. На сприйняття психологічно впливає те, що розмір тексту не є очевидним (не відомо, де він закінчиться), його не можна сприймати компактно, навіть зображення тексту не є стабільним (мерехтить, може зникнути тощо).

Об'єктивна напруженість читання не зменшується і тоді, коли після наполегливих пошуків читач нарешті знайшов текст, в котрий тепер потрібно вчитатися. Звідси цілком зрозуміле бажання читача, щоб обсяг тексту був якомога меншим, лаконічним і стислим. Ось чому так важливо, щоб повідомлення було привабливим і цікавим, аби відвідувач переконався, що саме на цьому ресурсі його потреби в інформації будуть задоволені найкраще.

Отже, веб-середовище ускладнює читання, обмежує контекст, відволікає увагу від основного тексту, переходить за гіперпосиланням (пошук) складні. У поєднанні з численними відволікаючими чинниками (анімацією, строкатою рекламою, привабливими заголовками новин тощо) вони викликають

втому очей і мозку. Крім того, під час роботи з КОК людина користується дуже чутливим пристроєм – мишею. Рука людини виконує дуже точні рухи дрібної моторики. Без перебільшення, це – ювелірна робота, яка вимагає зосередження уваги, напруження м'язів спини, ший, які утримують тіло в затижній позі. Далеко не кожний початківець з легкістю опанує мишу. Рух очей, зосереджених на екрані, стає обмеженим, він уповільнюється, подекуди завмирає, що також збільшує втому і не дає змоги увазі надовго концентруватися.

Спосіб організації ВТ на екрані комп'ютера та фізіологічні особливості його сприйняття людиною висувають до нього цілу низку вимог. Насамперед, йдеться про граничну лаконічність, привабливість, інформативність, відносну простоту пошуку. Але це лише перші кроки на шляху до забезпечення відповідного рівня зручності у користуванні (юзабіліті) сайтом.

Психологічні чинники сприйняття КОК. Загальновідомо, що якість сприйняття тексту великою мірою залежить від уваги читача. Як зазначає М. С. Зарицький, увага – це психічний процес, який виявляється, по-перше, у спрямованості, по-друге, у зосередженості людини на певному об'єкті (об'єктах) при одночасному абстрагуванні від інших, оскільки свідомість має лише одне ясне коло (предмет уваги), в якому відбувається сприйняття об'єкта, а решта об'єктів втрачає чіткість (ефект оптичного фокуса).

Поринаючи в Інтернет, в якому зазвичай несподівано спалахують різноманітні мультимедійні об'єкти, заголовки-інтриги, недоречні, але особистісно-актуальні пропозиції, спливають вікна реклами, де інформація виплескується стрімко і часто здається неосяжною і нездоланною, людина не може бути уважною, у традиційному розумінні цього слова. Вона намагається зосередитися на предметі свого пошуку, який тримає у пам'яті, але її відволікає то одне, то інше. Вона прагне вникнути у зміст повідомлення на екрані, але воно неначе опирається сприйняттю.

Іншим чинником є поспіх. Він виникає через те, що час, який користувач проводить в Інтернеті, завжди обмежений: плата за користування ІКТ, чужий комп'ютер, пізній час, перенасичення інформацією, фізична втома, бажання встигнути більше.

Читання є одним з найскладніших і найважчих видів розумової діяльності людини (Зарицький), яке потребує уваги, наполегливості, терпіння тощо. А у веб-середовищі користувачі, як правило, мають набагато менше терпіння, ніж при читанні з

паперу. Вони бажають негайно збагнути основну ідею – реальну і досконало представлену, а уважне читання, з'ясування усіх обставин залишають наостанок. Тому в Інтернеті розглядаються не цілі документи, а лише їхні частини, тобто окремі інформаційні об'єкти. Це і визначило створення об'єктно-орієнтованого середовища та, як наслідок – необхідність «крапкового» подання інформації (Прайси).

Відзначимо і збуджувальну здатність Інтернет-середовища. Безліч найрізноманітніших повідомлень на всі смаки можуть розбурхати почуття, змінити наміри навіть досить поміркованого шукача інформації. Емоційної гостроти надає така особливість Інтернету, яку деякі психологи називають чотири-, а дехто навіть п'ятивимірністю*.

На «працелюбність» читачів суттєво впливає складне орієнтування в Інтернеті. Адже для того, щоб знайти інформацію, користувачам доводиться багато читати: команди меню, результати пошуку, тексти на кнопках та посиланнях, заголовки та підзаголовки. Як це позначається на часі їх перебування на сайті? Статистичні дослідження, наведені у праці російського фахівця Л. В. Орлова, показують, що відвідувачі натискають на ті рекламні банери, що знаходяться у верхньому правому куті екрана, тобто біля бігунка прокрутки сторінки. Сьогодні, з появою більш досконалої миші, прив'язка до правого боку екрана менша, але залишається, і користувач «бажає натискати те, що поруч, а не бігти тхозна-куди через весь екран» [17, с. 250].

Отже, результатом веб-читання є досить поверхове сприйняття, а відтак і запам'ятовування інформації. Побіжно зауважимо, що через перелічені вище причини Інтернет-читання провокує, крім усього іншого, ще й некритичне ставлення до інформації. Але це вже культурно-виховний бік справи.

Поверхове читання, розпорошена увага читача

* Ось що зауважує з цього приводу російський психолог А. Войскунський у своєму огляді «Метафори Інтернету»: «Гіпертекст є нелінійним», це «мапа, однак доволі специфічна: по-перше, у жодну мить часу її не можна побачити повністю, бо завжди розкривається лише частина її». Виходом у четвертий вимір дослідник називає подолання часових обмежень: «...На інформаційно насичених веб-сайтах мирно взаємодіють інформаційні масиви, генеровані у різний час одним чи різними авторами. Крім того, один і той самий текст може час від часу піддаватися редагуванню самим автором; у результаті читачі оперують різними версіями інформаційного блоку (тому при цитуванні з Інтернету необхідно вказувати дату)» [2].

вимагають від виробників веб-продукції досить жорстко ставитися до формування текстів сайта загалом, адже веб-читач поспішає, лавірує між спокусливими нападами реклами та новин, приймає безліч рішень, веде внутрішню полеміку з ідеями, з котрими стикається, швидко втомлюється, дещо розсіяний, знервований, водночас вимогливий і вважає, що його відвідини – чимала подія для сайта, він сподівається, що його гідно зустрінуть, можливо, запропонують ще й додаткові послуги. Спеціалісти наголошують, що «незадоволений відвідувач може розказати про сайт не шести друзям, а шести тисячам». І в такій ситуації не важливо науковий це буде сайт чи ні.

Соціологічні особливості сприйняття КОК. В Інтернеті, не зрушуючи з місця, за долі секунди будь-хто, незалежно від своїх можливостей, статусу, може опинитися на іншому боці планети, поділитися своїми думками з багатьма людьми. При цьому не лише долаються часові та просторові обмеження, але й дедалі більш прозорішими стають різні соціальні, політичні кордони. Як зазначає Кожевнікова [11], «відбувся розпад старих замкнених структур та їхнє злиття в нове всесвітнє вмістилище, доступне для всіх і зобов'язане своїм існуванням усім», хочеться цього усім чи ні. Отже, чітко проявляється тенденція децентралізації у багатьох сферах соціального буття, суттєво корегуються відносини між реальним та віртуальним життям.

Очевидно, що віртуальне середовище змінює статус читача реально. Це вже не «пасивний отримувач опублікованих документів». Він намагається дати авторам свою відповідь, поставити запитання, надіслати свої зауваження (часом досить уїдливі, як відстежують модератори) і навіть вимагає відповіді йому. Та й самі автори уже не можуть вважати себе «єдиним авторитетним джерелом знання». Тепер вони також співрозмовники, які обмінюються у мережі своїми думками за допомогою електронної пошти, веб-сторінок, форумів.

У соціальній віртуальній реальності представлено все розмаїття людських типів, інтересів та захоплень, тож кіберпростір подекуди гуртується у клуби та компанії, у яких легко знаходить собі місце новий відвідувач. При цьому, як свідчить досвід, люди представлені «не у всій своїй суб'єктності, а редуковано: як набір продуктованих ними самими текстів <...> Випадки мимовільної омани чи прямого обману, соціальної мімікрії <...> досить численні», відзначає вже згадуваний нами А. Войскунський [2]. Людина високого достатку

може відвідати Інтернет-магазин такого розряду, куди вона ніколи б не зайшла в реальному житті.

Відвідувачі для виробника інформаційних повідомлень є інкогніто, але він повинен знати, хто вони, чому віддають перевагу, що люблять, чого очікують, і прагнути перевершити їхні сподівання, адже сайтів мільйони, а зробити відвідувача прихильником саме свого видання – мета веб-майстра. Він повинен враховувати підводні течії подібної «мімікрії», критично підходити до питання достовірності КОК.

І все-таки, незважаючи на революційний характер змін, які приніс Інтернет, морально-етичні застави спілкування в ньому залишаються тими, що й у реальному суспільстві – загальнолюдськими. У даній статті ми не будемо торкатися таких феноменів, як товариства «ЖЖ» («Живий журнал»), «Віртуальна особистість», «Електронна свобода», «Електронна демократія», «Електронний тоталітаризм», «Декларація незалежного кіберпростору» Дж. П. Барлоу тощо (дуже цікаві та неоднозначні явища, що несуть в собі зародки глобальних соціологічних тенденцій). Ми обмежимося розглядом інформаційної КОК і наголосимо на зворотному боці гіперактивності віртуальних соціальних мереж – на зростанні реального індивідуалізму: людина, що занурилася в Інтернет, великою мірою «перестає існувати» для найближчого оточення.

Соціологічні особливості Інтернет-читання дають підстави стверджувати, що це середовище робить читача мобільним, незалежним, із більш виразними індивідуалістичними запитами. Відвідувач може бути з іншого боку планети, але він все одно вимагатиме, щоб його зрозуміли, говорили його мовою та надали йому саме той продукт, який він шукає.

Вище ми визначили суттєві відмінності електронного тексту від звичайного, на папері. Тепер, враховуючи їх, розглянемо методи актуалізації веб-повідомлень.

Вимоги до веб-видання,

зумовлені особливостями веб-середовища

У веб-середовищі люди пересуваються вгору, вниз, уперед, назад, всередину і назовні ще задовго до читання запронованого матеріалу і витрачають багато часу для орієнтування. На незнайомій території, якою є для новоприбулого веб-вузол, обирається шлях найбільш надійний, без аналізу структури. Лише опинившись у глухому куті або чимось заінтересувавшись, відвідувач починає вивчати структуру меню, подібно до фізичної мапи [21, с. 225].

Зазначені вище психолінгвістичні особливості веб-сприйняття висувають певні вимоги до організації матеріалів сайта, тобто змушують ретельно продумувати членування його змісту – рубрикацію (або меню, навігатора). Це перший елемент, до якого звертається відвідувач сайта.

Д. В. Бородаєв [1] визначає чотири головні завдання рубрикації веб-вузла: (1) організація інформаційного простору; (2) спосіб подання інформації (текст, графіка, мультимедіа тощо); (3) спосіб пересування веб-вузлом та орієнтування; (4) спосіб еволюціонування веб-вузла. Наведені зусилля повинні забезпечити максимальну простоту використання сайта відвідувачами.

Зрозуміло, що в цьому процесі відображаються і традиційні принципи композиції тексту: (1) відповідність завданню твору; (2) підпорядкованість логіці побудови тексту; (3) відповідність логічним правилам поділу понять [15, с. 130]. На жаль, останній вимозі сайти не часто відповідають: їхні рубрики дублюють одна одну, мають різні основи поділу, спостерігається відсутність логіки у списку рубрик. «Чим об'єднані ці теми?», «Чи можна знайти, що треба?», «Що відрізняє ці дві теми?», «Чому саме така послідовність?» – подібні запитання штурмують мозок відвідувача невіпорядкованого сайта, викликаючи роздратування.

Справа в тому, що людському розуму властиво відшукувати структуру та взаємозв'язки. Логічне групування інформації сприяє створенню ієрархії у довготривалій пам'яті та зменшує вимоги до уваги, тонізує нервову систему – ми запам'ятовуємо набагато легше, коли є чітка структура. Власне, лише ієрархічно впорядкована інформація може зберігатися в пам'яті. Отже, грамотно складене меню суттєво сприяє зниженню напруженості тексту.

Рубрикація має відповідати правилу «7±2» – правилу оптимальної кількості елементів, яку людська увага здатна досягнути. Вона не може утримати в пам'яті уже прочитані рубрики і порівняти з наступними, щоб зрозуміти, де саме шукати інформацію, якщо рубрик більше дев'яти. Слід зазначити, що присутність більше дев'яти рубрик, як правило, свідчить про тематичну невіпорядкованість або надлишковість винесеної в них інформації.

Іноді зустрічаються сайти з двома навігаційними меню, кожне з яких по-своєму упорядковує інформацію сайта. Це буває потрібно для того, щоб користувач у той чи інший спосіб добув потрібну інформацію. Користувачі швидко втрачають інтерес

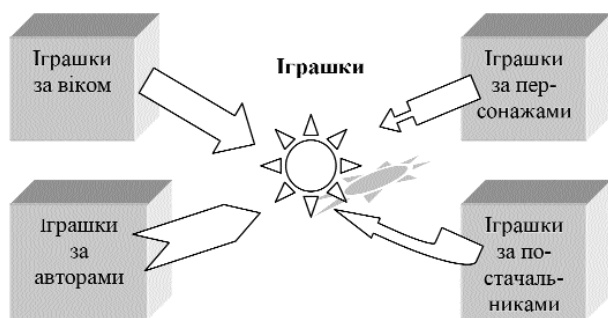

Рис. 1

і роздратовуються, зустрічаючи невпорядкований список елементів та посилань. Прайси підкреслюють: «Один елемент повинен апелювати до іншого, виділяючи при цьому обидва» (рис. 1. Ідеї схем тут і далі: [21]).

Актуалізація текстового Інтернет-повідомлення

Особливості роботи над ВТ, зумовлені вимогою оптимізації сприйняття інформації в умовах веб-середовища, ми класифікували на стилістичні (лінгвістичні, лексичні, синтаксичні особливості, введення ключових слів, особливі функції заголовку повідомлення) і структурні (структура окремого тексту та розміщення його у структурі видання, встановлення гіперпосилань). Априорі вважатимемо, що веб-редактор володіє класичними методами редагування, тобто здатний надати системної оптимізації тексту з точки зору достовірності, правдивості, точності та доцільності.

Стилістичні особливості веб-тексту. Користувач сприймає інформацію уособлено, що є особливістю сприйняття. Тому спеціалісти завжди наголошують: «Говоріть, як жива людина», «Ми заохочуємо суб'єктивність» (К. Дейл). Враховуючи це та названі вище особливості, розглянемо лінгвістичні, лексичні, синтаксичні виправлення тексту редактором.

До лінгвістичних особливостей належить обробка статей за абзацами, а також конденсація змісту статей через скорочення. Я. Нільсен рекомендує скорочувати текст, викладений на папері, мінімум наполовину. Менший розмір тексту зменшує навантаження уваги та сприяє швидкому усвідомленню прочитаного. На відміну від вимог звичайного редагування, текст слід скорочувати на екрані, а не на папері, причому не за один підхід, а з перервами. Скороченню підлягають усі несуттєві слова, тобто ті, що не несуть рематичного оновлення думки, усі необов'язкові подробиці, повтори, будь-які засоби макаронічного стилю та канцелярит.

Абзаци повинні бути короткими, легкими, не довгими 6–9 рядків (найкраще 2–3) і містити 1–2 речення. Привабливий вигляд мають повідомлення, викладені різними за розміром абзацами.

Довгі абзаци пригнічують читача і, якщо він хоча б трохи сумнівається, чи потрібно їх читати, то розглядатиме їх як перешкоду. Натомість «короткі – допомагають занурюватися в текст, і при відсутності інтересу до одного абзацу, переходити до наступного» [21, с. 104]. «Немає більш бажаної та влучної принади – писав св. Франциск де Сале, – ніж простота». Рекомендується віддавати перевагу коротким словам, а з них – тим, що позначають конкретні фізичні об'єкти.

Існує небезпека, що під час скорочення текст може перетворитися на незрозумілий шифр. У ньому також можуть виникнути неточності, двозначність. Тому рекомендується зберігати вказівні займенники (наприклад, той, який), щоб не ускладнювати сприйняття взаємозв'язків. При скороченні тексту важливо зберегти зміст написаного, адже він може зникнути при видаленні навіть одного ключового факту.

Як показує досвід, дуже вдалим є розподіл аудиторії на такі цільові групи: (1) ті, хто бажає розважитися; (2) навчатися; (3) діяти (приймати рішення, наприклад, користуючись інструкцією); (4) пізнавати; (5) спілкуватися [21, с. 103]. Тому, залежно від мети, яку поставив перед собою відвідувач, довжина абзаців впливає на нього не однаково: той, хто бажає відпочити, розважитися може заінтересуватися довгим абзацом. І все-таки починатися повідомлення повинно з короткого абзацу, а текст має відповідати розважальному жанру. Для решти груп ця обставина не є істотною.

Нині автори, готуючи веб-тексти, досить часто порушують правила абзацоподілу (ця тенденція перекочувала з друкованих ЗМІ). Інколи абзац починають навіть із підрядного речення чи з вказівного займенника («Тому...», «Цей...»). Але, як відомо, у першому реченні не повинно бути займенників, сполучників, які вказували б на попередній контекст. Суть абзацу в тому, що у ньому подається нова мікротема. Ці правила постійно порушуються: іноді з метою стильотворення, але, зазвичай, – просто з незнання. Інформаційні веб-повідомлення (новини) часто є одним ССЦ з кількома абзацами, тому уникнути присутності в першому реченні займенників, що вказують на іменники попереднього речення, досить важко, але правило є правилом.

Для актуалізації веб-тексту надзвичайно важли-

во враховувати хрестоматійні правила наближення інтересів (відстань, час, почуття та специфічні інтереси) [6, с. 12–14].

Отже, лінгвістичні особливості зводяться у більшості випадків до правила максимально коротких абзаців (один абзац – одна думка), що дає змогу читачеві легко зануритися у текст, глибше усвідомити його зміст та відчувати комфорт при користуванні веб-виданням.

Лексичні особливості веб-тексту. Вважається, що написання текстів для веб-сторінок на 90 % є маркетингом [18]. Проте читачі дуже швидко і з відразу розпізнають у таких повідомленнях рекламу. Її видає особлива лексика та схильність до перебільшень. Доведено, що користувачі не довіряють усьому, що навіть нагадує рекламу. Отже, слід уникати рекламного стилю, а вживати іменники, дієслова, обмежуючи присутність у тексті прикметників та прислівників, особливо тих, що несуть емоційне забарвлення, або просто запорошують очі. «Якщо вам належить викласти істину, – писав А. Ейнштейн, – облиште елегантність кравцям».

Я. Нільсен дослідив, що мова реклами створює напруженість тексту, тоді як об'єктивно викладена інформація без намагань маніпулювання свідомістю сприймається і запам'ятовується майже на третину краще, її швидше розуміють, роблять менше помилок. Тому вчений радить сайтистам: найкраще використовувати міжстильову, загальноживану лексику, висловлювати ідеї просто.

Зважаючи на п'ять основних груп відвідувачів Інтернету (ті, що прагнуть розважитися, учитися, «діяти», пізнавати, спілкуватися), видавцю слід виявляти стильову гнучкість, неабиякі акторські здібності, щоб і розважити, і навчити, адже і на наукових бібліотечних сайтах можуть бути представники всіх згаданих груп. Якщо ставиться мета – розважити відвідувачів, матеріали бувають сміливими та емоційними: «Визначте традиційні точки зору і не користуйтеся ними. Ваше завдання, – наголошують фахівці, – спровокувати дискусію, і чим гостріше ваш текст, тим вище шанси на зворотну дискусію». Мета навчання вимагає від редактора розсудливого, зваженого підходу, вияву симпатії до учнівської аудиторії, інтуїтивного розуміння труднощів, що можуть виникнути у процесі засвоєння знань. Інколи вчені викладають свої думки на веб-сторінках такою лексикою, яка справляє враження на колег, а ось для учнів вона є досить складною. Коли ж стоїть завдання допомогти щось усвідомити, то редакторів слід відчу-

ти внутрішній світ відвідувача з його побоюваннями, бажаннями та мріями. Варто чітко уявляти реакцію відвідувача на пропонований текст, перенести увагу із себе на особистість читача, щоб сприяти більш ефективній передачі інформації. За такої ситуації текст не матиме персональних відтінків і набуде більш глибокого значення [21, с. 54]

Допомогу читачеві можна надати, будучи просто зрозумілим. Незвичайність, загадковість чи складність відволікає увагу від предмета обговорення, адже читачеві важливо знати, що з ним веде бесіду реальна людина.

Особливої уваги заслуговує форма заперечення. Психолінгвістики вважають, що воно гальмує сприйняття інформації, адже щоб зрозуміти зміст заперечення, читач підсвідомо перекладає текст у позитивну форму. Особливо незручним є подвійне заперечення. Воно викликає перенавантаження інформацією. Тому замість слова *небагато* слід вживати *мало*; *не такий самий – інший*; *не достатньо сильний – слабкий*; *не запам'ятав – забув*; *не кладіть інструменти на підлогу – кладіть інструменти на стіл*. Сайт має демонструвати позицію видавця як позитивну. Коли ж сказати «ні» треба, то думку слід продовжити стверджувальною фразою. Цей принцип важливий для всіх цільових груп. Зазначимо, що негативна позиція завжди інтригує читачів, тому у випадку розважання чи спілкування це може бути прийнятним, але тут потрібно дотримуватися міри.

Щоб скоротити навантаження на розум, текст потрібно подавати максимально точний, зручний для перегляду та однозначний. Тому, наприклад, числові дані не варто змішувати з текстом. Набагато краще сприймається текст та окремо винесені до таблиці числові дані (рис. 2).

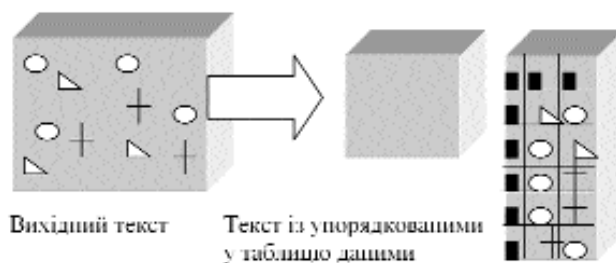

Рис. 2

Головне правило веб-стилю: говорити з аудиторією мовою, яку вона найкраще сприймає.

Синтаксичні особливості веб-тексту. У веб-середовищі набувають особливого значення розділові знаки. Здавалося б, що синтаксичні конструкції,

спрощені за допомогою таких знаків, як, наприклад, двокрапка чи крапка з комою, краще і легше сприймаються. Однак цього не відбувається. Навпаки, через погіршену читабельність тексту з екрана читач не помічає розділових знаків. Він може пропустити двокрапку і опинитися в середині списку чи визначення, непомітно перейшовши з першої частини речення до другої. Пропускання крапки з комою може спричинитися до того, що читач перенесе зміст першої частини речення на підмет та присудок другої. У результаті він буде спантеличений і йому доведеться перечитувати текст.

Заради зменшення напруженості тексту видавцям рекомендується замість незнайомих аббревіатур вживати повну назву, замість двокрапки – тире чи перебудувати фразу у список, а довгі речення розбивати на кілька коротких.

Особливо ускладнюють сприйняття ВТ складно-підрядні речення. Громіздкі конструкції створюють додаткове навантаження для пам'яті, особливо коли підрядне стоїть між підметом і присудком. Людська увага здатна сприймати повідомлення послідовно, одне за одним, а не кілька відразу, тому варто або видаляти підрядне речення зі складного (враховуючи, що при цьому піддається ризику гострота подачі матеріалу), або змінювати підрядне речення таким чином, щоб у ньому використовувалися сполучники «якщо», «коли», або ж переміщати підрядне речення в кінець, щоб не порушувати побудови головного речення.

Цілком зрозуміло, що віддієслівні іменники, на низування родових відмінків, дієслівних форм, різні канцелярські штампи також є чужими для стилю ВТ.

Звичайно ж, застосовувати висловлені вище рекомендації щодо синтаксису слід із урахуванням мети публікації.

Структурні особливості веб-повідомлення. Традиційно в журналістиці дотримуються принципу піраміди: матеріал розвивається від простого до складного, від конкретного до загального, від відомого до невідомого. Вважається, що таким чином увага читача дедалі більше зосереджується на читанні, природно зростає напруга читання, а наприкінці процесу мислення приходить висновок. При створенні ж веб-тексту рекомендується орієнтуватися на принцип перевернутої піраміди, який на Заході уже давно набув практичного втілення в усіх без винятку газетах [6, с. 17]. Суть його в тому, що найважливіша інформація (висновок) міститься на початку тексту, далі – все менш значуща. «У системі інформаційних жанрів західної преси

справжньою майстерністю визнається той спосіб викладу, коли кожний новий абзац є розширеним доповненням попереднього» [6, с. 18].

Викласти суть ідеї на початку непросто, тому фахівці рекомендують створювати варіант-чернетку традиційним способом, а потім уже вибрати речення чи абзац, де сформульовано квінтесенцію ідеї, і переставити її на початок повідомлення [19].

Введення ключових слів (КС). Ключові слова – це слова, за якими відвідувачі шукатимуть даний сайт чи окремі повідомлення. Це знаряддя для пошукових систем, за допомогою яких у веб-просторі встановлюються гіперзв'язки між елементами масивів інформації. Редактор формує список таких слів, користуючись результатами опитування відвідувачів, самостійно аналізуючи тематику та зміст сайту, а також відповідний розділ статистики відвідувань.

Ключових слів має бути від 3 до 5 (7) відсотків у кожному тексті. Такі цифри називають усі без винятку фахівці Інтернет-видань. Завдання редактора – розмістити ці слова таким чином, щоб текст виглядав природно.

При публікації матеріалу КС, їхні синоніми, а також словосполучення та невеликі фрази заносять до дескриптора «MetaKey» («ключові слова»), але без повторів. Рекомендується не вводити слова білим кольором, які є невидимі лише для людини, але видимі для спайдера, який розпізнає трюк.

Спайдери перевіряють видимий контент для того, щоб переконатися у його відповідності дескрипторам заголовка веб-сторінки, описання ключових слів. Якщо не вдається знайти таку відповідність, то у спайдерів виникає підозра. При використанні фонових кольорів для більшої кількості ключових слів спайдери запідозрять негаразд і назавжди поставлять хрест на такому веб-вузлі. Основне правило: створюйте такий контент, який може легко читатися одночасно людьми і спайдерами [19, с. 171].

Бажано вводити більше синонімів до ключових слів, причому до різних статей – різні ключові слова [19, с. 367–375]. КС також повинні входити до дескрипторів заголовка та підзаголовків, підтекстовок. Важливо робити текст гіперпосилання ключовою фразою. Пошукові механізми «розглядають посилання як важливий доказ на користь того, що веб-вузол дійсно присвячено тій темі, що заявлена в дескрипторах та ключових словах», а відтак надають йому пріоритет [21, 173].

На завершення зауважимо, що розглянуті вище вимоги до формування структури текстового веб-

повідомлення, на жаль, ще не стали повсякденною практикою комп'ютерно-опосередкованої комунікації в нашій країні.

Сьогодні веб-повідомлення на вітчизняних сайтах, особливо невеликих і здебільшого непрофесійних, поки що не надто відрізняються від звичайних паперових видань. Увага видавців концентрується переважно на оформленні сайта та номіналі статей (тобто питання стоїть «що» надрукувати, а не «якої якості»). У радісно-метушливому ажіотажі навколо вебу український видавець діє доволі примітивно («головне засвітитися, а там буде видно»). Тому попереду нас чекають ґрунтовні дослідження зрізу аудиторії, істотне зростання професіоналізму в підходах до підготовки веб-текстів, а отже й чітке розуміння того, чого насправді ми можемо досягти через Інтернет, як не втратити, а, навпаки, привернути до наших Інтернет-бібліотек якомога більше цільових читачів.

Список використаних джерел

1. *Бородаев, Д. В.* Информационное проектирование в Веб-дизайне // Режим доступа: <http://www.webmascon.com>
2. *Войскунский, А. Е.* Метафоры Интернета. – Режим доступа: <http://www.psy.net.by.ru/texts/voysk5.htm>
3. *Вуароль, М.* Гід газетяра. – 5-те вид., доп. та перероб. – К. : Ін-т масової інформації, 2000. – 62 с.
4. *Галь, Н. Я.* Слово живое и мертвое: Из опыта переводчика и редактора. – 4-е изд., доп. – М. : Книга, 1987. – 272 с.
5. *Гамусяк, М.* Електронна газета. // Інформаційні технології в журналістиці: вітчизняний і світовий досвід: Збірник робіт магістрів і спеціалістів Київського національного університету / Інститут журналістики; наук. ред. О. Мелещенко. – К. : ПВП «Задруга», 2003. – С. 23–27.
6. Гід журналіста: збірка повчальних матеріалів / пер. з фр., адапт. та упоряд. А. Лазарева. – К. : Ін-т масової інформації, 1999. – 96 с.
7. *Дикарева, С. С.* Диалог с Веб-аудиторией в электронных СМИ // Ученые записки ТНУ им. В.И.Вернадского. Сер. «Филологические науки» – С. 169–171. – Навед. за: електронний каталог Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/db/oras_r.html
8. *Дикарева, С. С.* Язык и языки в виртуальном Web-пространстве // Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Сер. «Филолог. науки». – Навед. за: електронний каталог Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/db/oras_r.html
9. *Іванченко, Р. Г.* Літературне редагування. – К.: Вища шк., 1983. – 247 с. – (Репр. відтв.: К.: Парлам. вид-во, 2003.)
10. *Кан, Л.* Мой узел Web / Л. Кан, Л. Логан; пер. с англ. С. В. Исакова, Д. Г. Новоселов. – М. : Издательский отдел «Русская Редакция», 1996. – 210 с.
11. *Кожевникова, Е. С.* Читатель и Интернет // Режим доступа: <http://psy.net.by.ru/texts/net&reader.htm>].
12. *Кулєва, О. В.* Обзор основных направлений исследований сайтов библиотек // Библиосфера. – 2009. – № 3. – 59–64.
13. *Лихтенштейн, Е. С.* Редактирование научной, технической литературы и информации : учебник / Е. С. Лихтенштейн, А. И. Михайлов. – М. : Высш. шк., 1974. – 311 с.
14. *Миличин, А. Э.* Методика редактирования текста. – 2-е изд., перераб. – М. : Книга, 1980. – 320 с.
15. *Мучник, Б. С.* Основы стилистики и редактирования : учеб. пособие. – Ростов н/Д. : Феникс, 1997. – 480 с.
16. *Нильсен, Я.* Как стать специалистом в юзабилити. – Режим доступа: <http://www.webmascon.com/topics/testing/18a.asp>
17. *Орлов, Л. В.* Как создать и «раскрутить» web-сайт в Интернет – М. : Изд. дом «Альянс-пресс», 2003. – 511 с. – (Сер. «Профи»).
18. *Панфілов, Ю. І.* Фундаменталізація освіти – потреба часу // Теорія і практика управління соціальними системами. – № 1. – 2010. – С. 35–39.
19. Подготовка текста для сайта // Режим доступа: <http://www.belti.ru/russ/labtxt/labtxt-prsites.php>
20. Полный перечень услуг по подготовке текстов для сайта // Режим доступа: <http://www.belti.ru/russ/labtxt/labtxt-prsites.php>
21. *Прайс, Дж.* Текст для WEB. Доступность и привлекательность / Дж Прайс, Л. Прайс. пер.с англ. – М. ; СПб. ; К. : Изд. дом «Вильямс», 2003. – 458 с.
22. Редактирование отдельных видов литературы: учебник / под ред. Н. М. Сикорского. – М. : Высш. шк., 1973. – 326 с.
23. *Різун, В. В.* Літературне редагування : підручник. – К. : Либідь, 1996. – 240 с.
24. *Розенталь, Д. Э.* Словарь-справочник лингвистических терминов: пособие. – М.: Просвещение, 1985. – 399 с.
25. *Скородумова, О. Б.* Виртуальная личность и свобода // Вестник МГУ. Сер. 7. Философия. – 2004. – № 2. – С. 79–95.
26. *Феллер, М. Д.* Основні вимоги до структури і тексту повідомлення (стандарти, рекомендації) // Наукові записки Інституту журналістики. – Режим доступа: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=127>.

Надія Стрішенець,

керівник Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ,
канд. іст. наук

Класифікація в електронному середовищі

Розглядається обсяг та зміст поняття «класифікація» в електронному середовищі, його генетичний зв'язок з традиційними класифікаціями. Характеризуються онлайн-варіанти Класифікації Бібліотеки Конгресу, Десяткової класифікації Дьюї та особливості класифікації електронних ресурсів.

К л ю ч о в і с л о в а: онлайн-класифікації, Класифікація Бібліотеки Конгресу, Десяткова класифікація Дьюї, Універсальна десяткова класифікація, класифікація електронних ресурсів.

The focus of this article is on the scope of concept «classification» in the electronic environment, its genetic link with traditional classifications. The online versions of the Library of Congress Classification and Dewey Decimal Classification are described as well as the approaches to classification of electronic resources.

K e y w o r d s: online classifications, Library of Congress Classification, Dewey Decimal Classification, Universal Decimal Classification, classification of electronic resources.

Потреба організації інформації в умовах електронного середовища змусила переглянути поняття «бібліотечно-бібліографічна класифікація». Варто нагадати, що ще у 1960-х рр. у зв'язку зі швидким розвитком наук, за яким не встигали значні за обсягом, статичні у своїй основі головні класифікаційні системи, постало питання їх ефективності щодо організації записаного знання загалом. Це стосувалося більшості відомих систем: Десяткової класифікації Дьюї, Класифікації Бібліотеки Конгресу (КБК), УДК, Бібліографічної класифікації Блісса тощо. Структура цих систем ґрунтувалася головним чином на поглядах на знання, науку ХІХ – початку ХХ ст. Дискусії точилися навколо того, яким чином і чи можливо взагалі поліпшити ці системи, що так широко використовуються у світі. І це було лише першим глобальним випробуванням для бібліотечних класифікацій: їх здатність вчасно і адекватно реагувати на швидкий розвиток науки. Насамперед, воно стосувалося перелічувальних та складних за побудовою ієрархічних класифікацій.

Іншим викликом, що зумовив їх перехід до нового стану, став вплив електронного середовища на обсяг і зміст цього поняття. І тут слід відразу виділити кілька аспектів. Перший – використання можливостей, які надають нові технології фахівцям, котрі займаються систематизацією документів. Тобто вплив на класифікацію як інструмент бібліотекаря. Здебільшого це конвертація тради-

ційних друкованих класифікацій у електронну форму і використання їх як засобу в роботі. Другий – потенційна роль класифікацій у тематичному електронному доступі, тобто використання їх для онлайн-пошуку за індексами класифікації у електронному каталозі. І третій – використання класифікацій, у т. ч. традиційних, для організації електронних ресурсів.

Класифікації оригінально розроблялися для друкованих видань і використовувалися бібліотеками протягом століття. Яким є їх місце та роль у новому інформаційному середовищі, чи змогли вони адаптуватися до нових умов, яким є сучасний обсяг та зміст поняття «класифікація» можна простежити на прикладі американських класифікацій. Метою даної статті є вивчення зарубіжного досвіду та використання його в практиці роботи українських бібліотек.

Розглядаючи перший аспект – вплив нових технологій на це поняття, на сам процес систематизації документів, слід відзначити колосальну роботу, проведеною американськими бібліотекарями з перетворення традиційних друкованих багатотомних класифікацій у електронний формат із забезпеченням відповідних пошукових можливостей, котрі роблять їх зручними для використання під час опрацювання видань, більшість з яких традиційно продовжує надходити до бібліотек у друкованому вигляді.

Обсяг поняття «класифікація» в американському бібліотекознавстві збагатився новими підпорядкованими йому поняттями і відповідно термінами: Classification Web, WebDewey, CyberDewey тощо. Розглянемо перше з них – Classification Web, яке можна буквально перекласти як «Класифікація на веб», а за змістом ще й як «онлайн класифікація», «електронна класифікація». Щоб точніше його охарактеризувати, звернемося до «Словника з бібліотекознавства та інформаєзнавства» Д. Рейтц (J. Reitz), де пропонується таке визначення: «Класифікація на веб – це каталогізаційний та довідковий продукт, що ґрунтується на Інтернет-технологіях, випущений у 2002 р. Службою поширення каталогізації Бібліотеки Конгресу, який дає змогу його користувачам шукати та переглядати повні таблиці Класифікації Бібліотеки Конгресу та Предметні рубрики Бібліотеки Конгресу. У ньому забезпечено співвідношення між індексами класифікації та предметними рубриками» [16, р. 146].

Отже, «Класифікація на веб» означає електронний варіант сорока одного тому Класифікації Бібліотеки Конгресу та кількох томів Списку предметних рубрик Бібліотеки Конгресу, поєднаних відповідним співвідношенням або кореляцією між діленнями класифікації і предметними рубриками. Це електронний засіб відбору і присвоєння індексів класифікації та предметних рубрик. За його допомогою бібліотекар здійснює систематизацію документів та присвоєння їм предметних рубрик. У американських бібліотеках цей процес називається каталогізацією за змістом або предметною каталогізацією (subject cataloging) [1, с. 287].

Конверсію своєї Класифікації в електронну форму Бібліотека Конгресу завершила ще у 1996 р. і видала її на компакт-диску з щоквартальним оновленням для передплатників. З розвитком Інтернету було розроблено онлайн класифікацію або Класифікацію на веб. Як вже зазначалося, вона була введена у дію Службою поширення каталогізаційних послуг Бібліотеки Конгресу (Cataloging Distribution Service) у 2002 р. Фахівці, особливо старшого віку, звикли користуватися друкованим виданням таблиць і електронний варіант, тим більше у поєднанні з предметними рубриками, вимагав окремого освоєння. Тому адміністрація Бібліотеки організувала тоді кілька занять для каталогізаторів з метою вивчення цього нового в їхній роботі засобу, одне з яких довелося відвідати і авторів цих рядків.

Класифікація на веб (як і WebDewey, що розглядатиметься нижче) включає також повні тексти

предметних рубрик Бібліотеки Конгресу, причому обидві частини пов'язані між собою посиланнями. Це дає змогу каталогізаторам переглядати таблиці класифікації, Список предметних рубрик та знаходити співвідношення між предметною рубрикою та індексом класифікації. На згаданих вище заняттях відбувалася демонстрація можливостей електронної класифікації, а фахівці-практики мали змогу ставити запитання, дискутувати з приводу систематизації, предметизації різних типів і видів видань та конкретних випадків з практики.

Електронний варіант класифікації сприяв поліпшенню ефективності процесів опрацювання видань, швидкому внесенню і поширенню останніх виправлень та змін до неї. Важливо відзначити, що оновлюється він щотижня. Також підвищилась якість підготовки друкованої версії, яка продовжує видаватися. Адапція в е-форму змусила ще й ще раз переглянути основні та допоміжні таблиці, допоміжні покажчики.

Веб-Дьюї (WebDewey) [1, с. 311] – ще один, новий, класифікаційний термін. Він позначає електронний варіант Десяткової класифікації Дьюї, котрий широко використовується сьогодні. Його розробник – добре відомий у бібліотечному світі Онлайновий комп'ютерний бібліотечний центр (OCLC), який є власником прав на видання Десяткової класифікації Дьюї. Це на його сайті розміщено Веб-Дьюї (www.oclc.org/dewey/versions/webdewey), а саме: повна електронна версія останнього 22-го видання Класифікації 2003 р., яка також оновлюється дуже регулярно – щокварталу. Існує і скорочена версія електронних таблиць.

Каталогізатори використовують Веб-Дьюї для перегляду й пошуку індексів Класифікації Дьюї, а також, як вже згадувалося, предметних рубрик Бібліотеки Конгресу, інтелектуально поєднаних з індексами цієї класифікації. Веб-Дьюї, як і Веб-класифікація, є зручними інструментами пошуку і присвоєння індексів класифікації. Вони забезпечують перегляд ієрархічних ділень Таблиць, доступ до авторитетних файлів предметних рубрик, додавання власних приміток, збереження так званих «гарячих» посилань тощо. Як зазначається у словнику Д. Рейтц, Веб-Дьюї може використовуватися для присвоєння індексів класифікації також веб-сторінкам та іншим електронним ресурсам [16, р. 767].

Перелічені електронні класифікації дають змогу здійснювати пошук, перегляд основних і допоміжних таблиць, допоміжних покажчиків. Вони поєднані з онлайн-каталогами, тому бібліотекарі можуть шукати в каталогах опрацьовані раніше

матеріали, подібні до тих, які підлягають систематизації, щоб визначитися з обранням індексів класифікації та предметних рубрик. OCLC активно працює над встановленням тисяч додаткових посилок між Веб-Дьюї та предметними рубриками у бібліографічних записах, щоб прискорити присвоєння індексу і предметної рубрики [13, р. 31].

Інший термін – «УДК онлайн» (UDC Online) означає електронний варіант УДК (<http://www.udc-online.com>), англійська версія якого є власністю Британського інституту стандартів (а не Консорціуму видавців УДК, який є власником Класифікації). І хоча у США ця класифікація використовується лише у деяких природничо-наукових та технічних бібліотеках і відсутня в універсальних, про неї слід згадати, адже, за твердженням професора факультету інформації Мічиганського університету Карен Маркі (Karen Markey), УДК була першою з енциклопедичних бібліотечних класифікацій, конвертованою у е-форму [13, р. 13]. Як відзначає дослідниця, експерименти з переведенням класифікацій в онлайн власне й почалися з УДК [13, р. 13]. Ще наприкінці 1960-х рр. робилися спроби створити прототип онлайнної системи для пошуку й перегляду УДК. І хоча певних результатів вдалося досягнути, технологія того часу була не готовою для класифікації в онлайні [13, р. 3]. Нині передплатники можуть бачити останню версію УДК онлайн (UDC Online), що ґрунтується на електронному варіанті Основного довідкового файлу (<http://www.udc-online.com>). Власник її англійської версії – Британський інститут стандартів надає двотижневий тестовий доступ для бажаючих.

У лютому 2010 р. на сайті та на форумі УДК з'явилось повідомлення, що до низки перекладів скороченої версії таблиць УДК (UDC Summary), розміщених на сайті Консорціуму, долучено й український переклад, здійснений Книжковою палатою України. Цей короткий варіант містить приблизно 2 тис. ділень, вибраних з Основного довідкового файлу, що становив у 2009 р. понад 68 тис. ділень. Українська мова стала 17-ю мовою перекладу цього базового варіанта Таблиць.

Другим аспектом «класифікації» в умовах електронного середовища є її розвиток для кінцевих користувачів, на відміну від онлайнної класифікації як засобу, що використовується американськими каталогізаторами, за допомогою розглянутих нами Веб-Дьюї (WebDewey) на сайті OCLC, Класифікації на веб (Classification Web) Бібліотеки Конгресу і частково УДК онлайн (UDC Online) Британського інституту стандартів. Маємо на увазі потенцій-

ну роль класифікацій у тематичному електронному доступі для читачів, подібну до тієї, яку вони виконують у традиційному середовищі, тобто можливість онлайнного пошуку за індексами класифікації в електронному каталозі.

У США перші спроби використання класифікації в онлайнних каталогах робилися у 1982 р. після піврічної конференції Американської бібліотечної асоціації. Тоді, як стверджує К. Маркі у статті «Сорок років онлайнної класифікації: Фінальний розділ чи необмежене майбутнє?», у ході проведеного національного огляду онлайнних каталогів, спонсорованого Радою з бібліотечних ресурсів, значна кількість користувачів відзначила наявність труднощів при здійсненні тематичного пошуку [13, р. 2]. Рада оперативно відгукнулася спеціальною нарадою, де було звернуто увагу на потенціал бібліотечної класифікації щодо розширення тематичного доступу. Невдовзі після цього OCLC одержав від Ради грант для вивчення можливостей онлайнного систематичного пошуку читачами за допомогою Класифікації Дьюї.

У 1984 р. дослідницький відділ OCLC розпочав вивчення. Було взято чотири опорні бібліотеки (Бібліотека Конгресу, Іллінойського університету та ін.) і визначено різні теми або розділи класифікації. Дослідження показало, що Класифікація Дьюї розширює доступ до бібліографічних записів. Вона забезпечує нові можливості тематичного пошуку, який важко здійснювати шляхом алфавітного пошуку та пошуку за ключовими словами [13, р. 4–5]. Втім, у повному обсязі, з усіма, у т. ч. дрібними, діленнями Класифікація Дьюї не була інкорпорована до онлайнного каталогу для використання читачами. Як і раніше, користувач має змогу лише простого лінійного перегляду бібліографічних описів за певним діленням класифікації.

Одночасно вивчалися і можливості Класифікації Бібліотеки Конгресу, проаналізовані Ненсі Вільямсон [19], яка у проєкті з Класифікацією Дьюї відповідала за розроблення USMARC формату для класифікаційних даних.

З середини 1990-х рр. інтерес до онлайнної класифікації як засобу для кінцевого користувача у онлайнному каталозі, почав спадати, вважає професор з Мічигана К. Маркі [13, р. 21]. Вона відзначає, що невирішення цього питання на новому витку технологій критикувалося у фахових виданнях. Втім, визнає дослідниця, на відміну від інструментів класифікації для каталогізаторів, таких як Веб-Дьюї (WebDewey) чи Класифікація на веб (Classification Web), онлайнна каталогізація для

кінцевих користувачів була і залишається у США в стадії експерименту. Вона є предметом дослідницьких проектів, що включають обмежену кількість тем. Завершується дослідження, закінчується і використання класифікації.

До сьогодні єдиним способом, який дає змогу більшості користувачів використовувати онлайн-ві класифікації і Бібліотеки Конгресу, і Десяткову Дьюї, є так званий топографічний або лінійний, послідовний перегляд у онлайн-каталозі за діленнями класифікації, за яким видання у американських бібліотеках розставляються на полицях. Так, індекс Класифікації Бібліотеки Конгресу входить до складу шифру кожного видання, що зберігається в ній. На екрані комп'ютера шифр є активним. Натиснувши на нього, читач бачить й інші видання, які у складі шифру мають такий же індекс класифікації. А оскільки у американських бібліотеках існує систематична розстановка фонду, то це означає, що ці видання розміщені на полиці поряд. Їх шифр відрізнятиметься лише авторським знаком та роком виходу в світ.

Так, «Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології» [1] має у Бібліотеці Конгресу шифр Z1006. S77 2004, де Z1006 – індекс Класифікації Бібліотеки Конгресу, S77 – авторський знак, 2004 – рік видання словника. На екрані електронного каталогу шифр є активним, натиснувши на нього, читач бачить усі видання, що мають індекс Z1006. На жаль, нам невідома жодна з найбільших українських бібліотек, яка надає подібні можливості пошуку читачам.

Тим часом американські фахівці вважають, що використання класифікації у такий спосіб є недостатнім. Вони вбачають причини і в неадекватній технології, яка передбачала, щоб читачі могли одночасно бачити головні та допоміжні таблиці при складних пошуках, і у недостатній співпраці бібліотекарів з фахівцями, які підтримують інтегровані бібліотечні системи. Публікація у 1991 р. MARC-формату для класифікаційних даних («USMARC Format for Classification Data») також не сприяла покращенню ситуації [13, р. 22–23]. Складності можуть бути спричинені великою кількістю та різнохарактерністю класифікаційних ділень у системах. Тому, як можливий вихід, фахівці пропонують, зокрема, і зменшення ієрархічної структури класів [20, р. 79].

Слід лише додати, що на відміну від українських, всі американські бібліотеки використовують детально розроблену систему предметних рубрик, які присвоюються кожному виданню у каталозі під час його опису. Певні можливості надають

ключові слова. Тож пошук за діленнями класифікації – не єдиний вид тематичного пошуку.

Для нас безперечно становлять інтерес ті поодинокі публікації в американській фаховій періодиці, в яких висвітлюються досвід чи спроби впровадження класифікації як повноцінного пошукового засобу до онлайн-каталогу. Так, фахівці, котрі представляють бібліотеки університетів Північної Кароліни та Флориди, Роберт Бленд і Марк Стоффан у своїй статті «Повернення класифікації до каталогу» відзначають, що поняття систематичного каталогу або використання класифікації як форми тематичного доступу майже забуте сучасними бібліотекарями [4, р. 55].

Лише зараз, коли бібліотеки намагаються розширити можливості своїх онлайн-каталогів, мережа бібліотек Північно-Західної Кароліни розробила механізм «систематичного перегляду» для свого зведеного онлайн-каталогу, використовуючи Класифікацію Бібліотеки Конгресу. При цьому, зазначають автори, користувачеві немає потреби вводити жодних пошукових термінів. Хоча така можливість не має замінити пошуку за ключовими словами чи предметними рубриками, вона лише пропонує читачам інший шлях ідентифікації релевантних матеріалів [4, р. 55].

Нам вже доводилося писати про те, що класифікація в американських бібліотеках використовується для організації й розстановки видань на полицях [2]. Тоді як її роль у тематичному доступі до фонду через читацький каталог майже забута [4, р. 55]. Огляд літератури свідчить, зазначають Р. Бленд і М. Стоффан, що жодна значна бібліотека США не підтримує систематичний каталог, після того як бібліотеки Бостонського університету закрили свій систематичний каталог у 1973 р. [8]. Звичайно, наголошують вони, майже всі онлайн-ві каталоги сьогодні мають певні форми пошуку: «пошук за шифром» чи «можливість топографічного перегляду», що ґрунтуються на класифікаціях, але ця можливість використовується дуже мало, оскільки початково вимагає, щоб шифр чи його основа була відома читачеві й вводилася ним, коли немає вербального покажчика до класифікації, доступного в онлайні [4, р. 55]. Цю думку поділяють й інші дослідники, зокрема, К. Маркі.

Фахівці університету Північної Кароліни вирішили змінити ситуацію. Онлайн-каталог бібліотеки цього університету, щоб забезпечити перегляд фонду без введення користувачем будь-яких пошукових термінів, використовує Класифікацію Бібліотеки Конгресу. Схема КБК, представле-

на на екрані назвами розділів класифікації, дає змогу читачеві рухатися вглиб ділень, шукаючи каталожні записи у кожному розділі.

Новий онлайнний каталог, розроблений у Флоридському центрі бібліотечної автоматизації, використовує цю класифікацію як кінцевий етап пошуку за ключовими словами, коли читач може обмежити результат до певного ділення класифікації, вибраного зі схеми, що є на екрані. Обидва з описаних каталогів вживають три рівні глибини класифікації [4, р. 55]. Каталог мережі бібліотек Північно-Західної Кароліни йде на один крок далі – до четвертого рівня класифікації, до рівня індивідуального індексу. На сайті мережі представлена схема Класифікації Бібліотеки Конгресу, яка дає змогу вести докладний глибокий пошук:

***Browse catalog by Library of Congress Class:
Switch to Topical Display***

- A – General works (Reference books, Collections)
- B – Philosophy, Psychology, Religion. Mythology
- C – History of civilization. Archaeology, etc.
- D – History (Europe, Asia, Africa, Oceania)
- E – History (United States)
- F – History (United States local history, Canada, Latin America)
- G – Geography. Maps. Environmental Science. Anthropology. Recreation)
- H – Social sciences (Economics, Business, Finance, Sociology)
- J – Political science
- K – Law
- L – Education
- M – Music
- N – Art
- P – Languages and Literature
- Q – Sciences (Mathematics, Computers, Astronomy, Physics, Chemistry, Biology)
- R – Medicine
- S – Agriculture. Gardening. Veterinary medicine
- T – Technology. Engineering. Photography. Handicrafts. Home economics
- U – Military science
- V – Naval science
- Z – Books and publishing. Library science. Bibliography (<http://bullpup.lib.unca.edu/scripts/lclass/outline.htm>).

Індекси класифікації поєднано з відповідними предметними рубриками. Наприклад, підрозділ «PG» означає слов'янські мови і літератури. А так виглядає індекс класифікації: «PG3916», що означає один з розділів української літератури, з відповідними предметними рубриками: «Українська література – XX століття – Історія та критика»:

- PG3916–Ukrainian literature – 20th century – History

and criticism [C | M | S | R]
(http://bullpup.lib.unca.edu/scripts/lclass/PG_schedule.htm#PG3801).

У квадратних дужках – активні літери, які після натискання на них, виводять на конкретні бібліографічні записи.

Оскільки КБК, на думку авторів, ще не випробувалася як онлайнний пошуковий засіб у реальному каталозі до цього часу, її впровадження буде тестовим для випробування гіпотези про можливість розширення предметного доступу, який не завжди виконується за допомогою стандартних предметних рубрик та ключових слів окремо [4, р. 55].

Р. Бленд і М. Стоффан звертають увагу на те, що у систематичному каталозі привабливим є розміщення тем у ієрархічному порядку на основі зв'язків між ними, яке відсутнє при алфавітному підході до рубрик. Так, теми насилля, соціальні конфлікти, управління конфліктами розсіпані в алфавітному списку предметних рубрик, зберуться у систематичному каталозі під одним індексом. Хоча слід зауважити, що за допомогою предметних рубрик також намагаються досягти подібного об'єднання на основі перехресних посилань. Автори вказують й на таку важливу особливість систематичного каталогу у виконанні фахівців університету Північної Кароліни, як здатність надавати інформацію про ступінь використання читачами видань, що належать до того чи іншого ділення класифікації, у т. ч. й за окремими назвами. Ця інформація корисна не лише для відділів з обслуговування читачів, але й для комплектаторів [4, р. 57].

Назви рубрик класифікації розробники брали з предметних рубрик і авторитетних записів, представлених у каталозі. Використання повного електронного варіанта Класифікації Бібліотеки Конгресу виявилось складним та недешевим, і це змусило фахівців йти іншим шляхом. Адже дуже великих таблиць, що містять сотні тисяч індексів класифікації, університетська бібліотека не потребує і, можливо, не потребуватиме у майбутньому, а їх використання вимагає передплати, яка коштує чимало [4, р. 58]. А вибірка вербального опису ділень класифікації з предметних рубрик і авторитетних записів не вимагає коштів. Словесний опис ділення визначається комп'ютерною програмою, яка аналізує авторитетні і бібліографічні записи, знайдені у каталозі [4, р. 58].

У результаті виходить неповна ієрархія таблиць Класифікації Бібліотеки Конгресу, якою вона є у друкованому виданні чи представлена в онлайні. А, на думку авторів, – це цілком адекватний про-

дукт, призначений для досягнення поставленої мети. Адже у більшості випадків, вважають вони, назви ділень з предметних рубрик та авторитетних файлів підходять краще, ніж зі справжніх таблиць КБК. Відсутні лише примітки про форму видання, які є у справжніх таблицях.

Таким чином, онлайн-ова класифікація бібліотеки цього університету не є прямим відображенням таблиць класифікації, представлених у друкованій чи електронній формі. І все-таки це справжній систематичний каталог, переконані дослідники. Хоча кожному примірнику присвоюється лише один класифікаційний індекс, що входить до складу шифру, тоді як у справжньому систематичному каталозі їх може бути присвоєно кілька [4, р. 59]. Це онлайн-ове представлення Класифікації Бібліотеки Конгресу з посиланнями до каталогу є пошуком розширення тематичного доступу з використанням сили класифікаційної системи для організації матеріалів інтегрованими тематичними класами й показу ієрархічних зв'язків між ними. І що найважливіше, вважають автори, все це не вимагає додаткових зусиль з каталогізації чи коштів [4, р. 59–60].

Р. Бленд і М. Стоффан не очікують, що систематизований перегляд каталогу замінить пошук за ключовими словами чи предметними рубриками як основними засобами доступу до фондів. Автори лише сподіваються, що він може стати ефективними доповненням до стандартного пошуку, а отже, покращить тематичний пошук*.

Отож, сучасний обсяг поняття «класифікація» включає й електронну класифікацію. Остання виступає і інструментом каталогізатора, і пошуковим засобом для кінцевого користувача, адже усі основні класифікації конвертовані в е-форму. Втім, незважаючи на зусилля багатьох дослідників продемонструвати корисність класифікації як онлайн-ового інструменту користувача, ніхто з них не домігся повного функціонування електронної класифікації у інтегрованій бібліотечній системі, вважає К. Маркі. Донині єдиним шляхом, що дає змогу більшості користувачам онлайн-ового каталогу використовувати онлайн-ову класифікацію у е-каталозі, є можливість послідовного перегляду ієрархічних ділень, тобто згідно з порядком їх розстановки на полицях [13, р. 45–46].

Третім аспектом обсягу поняття «бібліотечно-бібліографічні класифікації» в умовах електронно-

го середовища є використання класифікацій для організації електронних ресурсів, у т. ч. бібліографічних. Ми розглянули нові терміни, що виникли на означення електронних варіантів традиційних класифікацій, які використовуються бібліотекарями для організації здебільшого друкованих видань. Яким чином і чи можливо взагалі використати їх для організації електронних ресурсів?

Класифікації як засіб організації інформації пройшли досить складний шлях розвитку. Але і у нових умовах частина фахівців продовжує сприймати їх традиційно. Автор рецензії на книгу «Майбутнє класифікації», надрукованої у «Журналі Американського товариства інформаційної науки та технології», відзначає, що у нього залишилося відчуття, що більшість авторів цієї книги, присвяченої перспективам розвитку класифікацій, більш чи менш беззастережно працюють від припущення: класифікації призначені для друкованих матеріалів, а не для повнотекстового е-пошуку [9]. До речі, слід зауважити, що цю книгу відкриває досить промовиста стаття Еріка Хантера «Чи ми ще потребуємо класифікації?».

Зі зростанням ролі вебу почали вивчатися можливості американських класифікаційних систем, таких як Класифікація Бібліотеки Конгресу, Десятькова класифікація Дьюї щодо систематизації веб-ресурсів. Популярність таких засобів організації та пошуку веб-ресурсів, як, приміром, Yahoo!, спричинилася до того, що більшість традиційних класифікацій нині переглядається щодо можливості організації і класифікації текстової електронної інформації [20, р. 78].

Yahoo! належить до перших спроб організації веб-ресурсів, і його творці розробляли власні підходи до створення ієрархічної структури замість залучення вже існуючих традиційних класифікацій. Після появи Yahoo! було порівняно 50 найпопулярніших рубрик Yahoo!, Класифікації Бібліотеки Конгресу, Десятькової класифікації Дьюї і зроблено висновок, що й традиційні системи придатні для забезпечення тематичного доступу до інтернет-ресурсів, хоча й потребують для цього деякого поліпшення [13, р. 24].

Саме над таким удосконаленням Класифікації Дьюї працювали в OCLC, намагаючись розширити словник класифікації для користувачів, які шукають інтернет-ресурси та переглядають рубрики, з тим, щоб вони відповідали сьогоденню та були виразні. Як зазначає К. Маркі, Онлайн-овий комп'ютерний центр використав можливість удосконалення Класифікації Дьюї для організації веб-

* Серед поодиноких прикладів використання класифікації для читачів називають ще Швейцарський федеральний інститут технологій [13, р. 15–16].

ресурсів, заохочував бібліотекарів описувати їх та додавати до бази даних. Тому сьогодні веб-директорії, які використовують саме Десяткову класифікацію для організації веб-ресурсів, набагато більше, ніж тих, що взяли за основу іншу універсальну класифікацію [13, р. 46].

Хоча дослідники вважають, що до цього часу зусилля з організації веб-ресурсів з використанням бібліографічних класифікаційних схем, зокрема Класифікації Дьюї, Класифікації Бібліотеки Конгресу, УДК та ін. обмежуються незначними (такими, що опрацьовуються участю людини) спеціальними зібраннями Інтернет-ресурсів на зразок англійського ресурсу BUBL (www.bubl.ac.uk), організованого за допомогою Десяткової класифікації [5, р. 217]. Таке використання класифікації залишається залежним від людини. Втім фахівці, зокрема представники OCLC, намагаються побудувати автоматичну класифікацію, використовуючи бібліографічні класифікаційні схеми. Їх дослідження зосереджуються на двох головних питаннях: чи можуть класифікаційні схеми на зразок Десяткової Дьюї або Бібліотеки Конгресу бути адаптованими до автоматизованої класифікації веб-ресурсів чи інших оцифрованих електронних ресурсів; яких удосконалень потребують автоматизовані системи класифікації, щоб вони стали максимально близькими до людського виконання [3].

У OCLC, наприклад, тривалий час (1966–1999 рр.) виконувався дослідницький проект під назвою Scorpion, метою якого став розвиток автоматичного методу визначення індексів Класифікації Дьюї для електронних документів. Було зроблено висновок, що автоматична систематизація не може повністю замінити ручну роботу, але може забезпечити збереження коштів та надати підтримку каталогізаторам [20, р. 80]. Результатом стало розроблення відкритого програмного забезпечення Скорпіон (Scorpion) для автоматизованої класифікації текстових веб-документів (шляхом їх кластерування) та інші проекти стосовно існуючих схем класифікації. Значний корпус Інтернет-ресурсів закаталогізовано бібліотеками, які брали участь у проекті, а Скорпіон систематизував ці ресурси за допомогою Класифікації Дьюї. Автоматизоване класифікаційне програмне забезпечення порівнювало рубрики та примітки таблиць Класифікації з повним текстом документів і пропонувало каталогізатору набір можливих індексів, а той вибирав або ще й додавав інші [7].

Втім, все це відбувалося у рамках проекту. Реально лише незначна кількість бібліотек практикувала присвоєння індексів класифікації веб-ресур-

сам. Д. Елрод підсумував конструктивну онлайн-дискусію з цього питання [6]. Деякі підходи до класифікації веб-ресурсів описує і Ф. Ланкастер [11, р. 351].

Можна назвати кілька веб-сайтів, які більшою чи меншою мірою використали бібліотечні класифікації для організації своїх ресурсів. Так, КіберДьюї (CyberDewey), з назви якого зрозуміло, що в основу організації ресурсів сайта покладено Класифікацію Дьюї, на час створення був серед перших і нових, але його зміст перестали оновлювати, він містить застарілі посилання і далі не підтримується. Так само CyberStacks (www.public.iastate.edu), який використовує скорочену версію Класифікації Бібліотеки Конгресу. Це зібрання вибраних електронних ресурсів, яке також не поновлюється. Деякі інші класифікації знайшли свою нішу в організації електронної інформації. Ієрархічні класифікаційні схеми на зразок УДК використовувалися як основа для організації вибраних ресурсів у покажчиках директорії, на порталах та брамах [15, р. 35].

Дехто з фахівців переконаний, що бібліографічні класифікаційні схеми, які десятиліттями служили для організації мільйонів інформаційних ресурсів у бібліотеках, а також для упорядкування невеликих, вибраних зібрань Інтернет-ресурсів, мають природні недоліки, які роблять їх непридатними для організації величезних за обсягами й різноманітним веб-ресурсів [5, р. 134]. Серед основних недоліків вони називають і той, що класифікація вимагає значного людського втручання. Класифікатор має вивчити зміст примірника, познайомитися з його коротким описом, потім звернутися до схеми, щоб присвоїти індекс. До того ж класифікації не завжди оновлюються вчасно. Спроби предметизації порівняно невеликих колекцій веб-ресурсів за допомогою предметних рубрик також стикнулися з проблемами: рубрики не завжди вчасно поновлювалися; бракувало нових, специфічних рубрик, придатних для предметизації широкої різноманітності вебу. Тому класифікувати веб-ресурси так само, як друковані, використовуючи людей-систематизаторів – неможливо, роблять висновок англійські дослідники [5, р. 135]. Для їх організації використовуються автоматичні класифікаційні системи, що групують матеріал, зокрема, і на основі кластерної техніки.

Окремі фахівці, наприклад, Кван Йї, викладач факультету бібліотекознавства університету в Кентуккі, вважають, що пристосування традиційних бібліотечних класифікацій до е-середовища – при-

важливе й багатообіцяюче, бо вони мають тривалу історію організації традиційних ресурсів і можуть служити для підтримання єдиного сховища традиційних та електронних ресурсів незалежно від типу, формату та розташування [20, р. 81]. Разом з тим багато авторів єдині в одному: як у накопиченні та володінні електронними базами даних (наприклад, наукових журналів), так і у використанні бібліотечних класифікацій для організації Інтернет-ресурсів, бібліотечна спільнота не скористалася нагодою стати лідером і провідником. Yahoo!, Google та інші комерційні пошукові системи тим часом вибудували власні ієрархічні системи організації веб-ресурсів, незалежні від звичних традиційних бібліотечно-бібліографічних систем.

Комп'ютерна спільнота розробила нові засоби організації та управління електронними ресурсами, подібні до класифікацій. Наприклад, згадувана нами кластеризація, яку деякі автори вважають комп'ютерною класифікацією документів [18, р. 404]. Останній з підходів до організації е-документів це «штучна нейронна мережа» (artificial neural networks, ANN) – комплексні комп'ютерні системи на зразок побудови нервової системи людини. Одна з багатьох функцій, яку ANN може виконувати, – це кластеризація і класифікація документів, результатом якої є карта, що самоорганізується (self-organizing map, SOM) [10]. SOM допомагає зібрати пов'язані одиниці разом і у такий спосіб робить можливим перегляд за предметними галузями [18, р. 405].

Певна кількість сайтів організовує ресурси, вживаючи перелік рубрик чи категорій, які нерідко називають «таксономіями» у цьому середовищі. Бібліографічні класифікації, як і тезауруси, можуть виконувати роль основи для створення таксономій у системах управління знаннями. Таксономії можна розглядати як гібрид між класифікацією та тезаурусом, хоча вони не дотримуються ні правил класифікації, ні тезауруса, тому немає чітких установок щодо їх побудови.

В останні роки з'явилися соціальні класифікації або фольксономії* (folksonomy), тобто «народні класифікації» – класифікаційні системи для організації веб-ресурсів, керовані користувачами. Замість використання стандартизованої термінології із якогось контрольованого словника, користувачі обирають свою власну термінологію, щоб описати веб-ресурс. Ідея цих соціально сконструйованих класифікаційних схем є новим підходом, тому, вва-

жають англійські дослідники, цікавим було б вивчення того, наскільки ефективно вони поліпшують доступ до інформації і обмін нею, а також їх об'єднання у кінцеву структуру, можливо у формі тематичної карти (topic map) [5, р. 220–221].

Крім традиційних схем розробляються і спеціальні класифікаційні схеми для спеціальних тем чи дисциплін. І, звичайно, новою, що ґрунтується на класифікації, формою організації електронних ресурсів вебу є дуже популярні нині у комп'ютерних науках онтології, які можуть розглядатися як перспективний напрям класифікаційних досліджень.

У зв'язку з урізноманітненням способів організації інформації доречно нагадати висловлювання відомого американського вченого-інформацієзнавця Ф. Ланкастера. У своїй книзі «Предметизація та реферування в теорії та практиці», що витримала три видання, у 1991 р. одержала премію Американського товариства з інформацієзнавства як краща книга з комплексу інформаційних наук, він писав: найбільше його невдоволення викликає той факт, що іменник «класифікація», по суті, замінено на: «таксономія», «онтологія» чи навіть «таксономізований набір термінів». Посилаючись на визначення терміна «онтологія», дане одним з авторів, Ланкастер іронічно зауважує, що кількадесят років тому, коли він ходив до бібліотечної школи, це було б точним, хоча й дуже спрощеним визначенням ієрархічної класифікації [11, р. XIII]. Він звертає увагу, що класифікація як дія також замінюється терміном «категоризація» у літературі з інформацієзнавства [11, р. XIV].

Інший автор у статті «Зростання онтологій чи винайдення заново класифікації» також зауважує, що онтологія це та ж класифікація. Він, зокрема, зазначає: «Але класифікація під будь-яким іншим ім'ям все ще залишається класифікацією. Використання іншого терміна є симптоматичним при браку комунікації між науковими спільнотами. Значний масив знань зі структури класифікації та шляхів розміщення класифікацій, що утворилися навколо бібліотечної класифікації, в інформацієзнавстві загалом, а також потужний інтелектуальний капітал, вкладений у багато класифікаційних схем та тезаурусів, здебільшого проігноровано. Великі і корисні системи будуються з більшими, ніж треба зусиллями» [17].

Отже, сучасний обсяг поняття «класифікація» є значно ширшим, ніж він був раніше, коли розроблялися і функціонували традиційні класифікації, призначені для друкованих видань. Класифікація в

* Іноді перекладають *фольксономія*.

е-середовищі має кілька, розглянутих нами вище, аспектів. Спостерігається перехід її до нового стану, який описується комп'ютерними науками. У цьому стані її синонімом можна розглядати «онтологію».

Питання майбутнього класифікацій складне. Судячи зі збірника «Майбутнє класифікації», що вийшов в Англії, його автори, на думку рецензента цього видання, не змогли чітко відповісти на питання про майбутнє класифікації у бібліотеко-інформаційстві [9]. Хоча збірник складається зі статей здебільшого відомих авторів.

Перспективи та напрям розвитку онлайн-класифікації неможливо оцінити без врахування ініціативи Google щодо масового оцифрування, вважає професор з Мічигану К. Маркі [13, р. 34]. Як відомо, 14 грудня 2004 р. Google і Мічиганський університет оголосили про оцифрування текстів 7 млн одиниць, що становлять бібліотечний фонд університету, а також фондів Гарвардського, Стенфордського, Оксфордського університетів та Нью-Йоркської публічної бібліотеки. Може здатися, зазначає К. Маркі, що подальший розвиток традиційних класифікаційних схем більше не потрібний, якщо Google близький до вирішення проблеми глибшого тематичного доступу до наукових матеріалів [13, р. 43].

Мета онлайн-класифікації – розширити тематичний доступ до публікацій – може бути поставлена під сумнів, адже масове оцифрування дасть змогу користувачам шукати у найбільшому в світі бібліотечному фонді будь-яке видання, що називається від дошки до дошки. Бібліотеки поставануть перед проблемою: а чи варто займатися традиційним тематичним аналізом документів, присвоєнням предметних рубрик та індексів класифікації, оскільки у повних текстах книг читачі матимуть змогу вести пошук за допомогою Google чи іншого пошукового механізму [13, р. 46].

Усередині наступного десятиліття, коли е-фонди стануть доступними і переважатимуть над фізичними фондами, класифікація, вважає К. Маркі, на решті звільниться від тривалого обов'язку забезпечувати фізичне місце для бібліотечного матеріалу на полицях. У цей проміжок часу редактори класифікацій можливо розглянуть зростання їх фасетної природи [13, р. 43]. Саме таку перспективу розвитку класифікацій змальовує американська дослідниця.

У світлі ініціативи Google фахівці рекомендують в якості онлайн-класифікації використати ідею ланцюгового покажчика для показу змісту книги у

короткій формі і побудувати нові виміри класифікації. Маємо глибоко задуматися, пише К. Маркі, що принесе масове оцифрування, і як воно вплине на онлайн-класифікацію, описову і предметну каталогізацію і опрацювання загалом, і негайно діяти [13, р. 46].

Деякі дослідники майбутнє класифікації пов'язують зі створенням єдиної системи класифікації, за якою були б організовані документи у різних бібліотеках, і тоді доступ до матеріалів значно розшириться, оскільки документи з однієї й тієї ж теми класифікувалися б однаково в усіх фондах. Читач, який шукає книги з конкретної теми, може бути впевненим, що вони у будь-якій бібліотеці будуть закласифіковані під одним індексом [12, р. 4].

Д.-Е. Мей наводить приклад з книги Дороти Норріс «Історія каталогізації та методи каталогізації» [14, р. 30–34] як англійські францисканські ченці ще наприкінці XIII ст. створили зведений (shared) каталог «Реєстр англійських книг» (Registrum Librorum Angliae) фондів 183 англійських монастирських бібліотек. Ченці подорожували від монастиря до монастиря, використовуючи каталог для відомостей про те, де і які книги зберігаються [12, р. 4]. Сьогодні проблему взаємодії можна вирішити, переконаний дослідник, створенням комутованої мови, яка б забезпечила перехід з однієї класифікації в іншу. Це важке завдання, але ідея привернула до себе увагу після того, як Інтернет надав можливість пошуку у інформаційно-пошукових системах одночасно. Автор вважає, що мета загальних схем класифікації – забезпечення взаємодії між різними інформаційно-пошуковими системами, а мета спеціальної схеми класифікації – надання доступу до матеріалів на вищому ступені вичерпності й спеціалізації [12, р. 5]. Перехід між системами можливий, коли вони близькі у тематичному покритті і класифікаційній структурі.

Майбутнє бібліотек, наголошує Д.-Е. Мей, пов'язане із забезпеченням доступу до фондів, які є віддаленими – фізично, культурно, тематично [12, р. 11]. Є потреба забезпечити доступ до цих віддалених фондів, використовуючи сучасну інформаційну технологію. Але як її задовольнити – це вже питання до спільноти класифікаторів і предметизаторів. Автор розглядає два можливих шляхи вирішення цієї проблеми: створення перехідної мови і використання загальної класифікаційної схеми, щоб забезпечити доступ до універсу знань через єдину класифікацію. І вони обидва, на його думку, є теоретично проблематичними, а практично недосяжними. Загальні класифікаційні

системи служитимуть для організації знання системно, у загальних рисах, а спеціальні системи виступатимуть як галузеві, орієнтовані лише на організацію та представлення документів.

Д.-Е. Мей вважає, що метою загальних класифікацій буде не якомога точніша репрезентація документів, не пошук документів зі специфічної теми, а допомога у навігації міжнародного виробництва знань. Тобто документи представлятимуться для двох досить різних цілей: для потенційної світової аудиторії та для місцевих користувачів. Глобальні користувачі краще обслуговуватимуться, якщо матеріали будуть представлені з поєднанням двох відмінних систем класифікації – загальної і спеціальної. Тому важливим завданням дослідників класифікації стає вивчення теоретичних засад, принципів побудови та використання загальних систем класифікації, що обслуговують світову спільноту з метою організації знань та наук [12, р. 11].

Так глобально бачиться поняття «класифікація» як засіб організації інформації у майбутньому. Загалом обсяг і зміст поняття «класифікація» зазнали істотних змін. Вони стали значно ширшими і різноманітнішими, ніж це було раніше. Остаточне формування цього поняття у нових умовах ще не закінчилося. Намагання адаптуватися до електронного середовища не завжди встигає за його розвитком. Найвагомим свідченням цього є класифікація електронних ресурсів і, особливо, веб-ресурсів, де традиційні класифікації практично не використовуються.

Список використаних джерел

1. *Стрішенець, Н. В.* Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Надія Стрішенець; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – 329 с.
2. *Стрішенець, Н.* Традиційні класифікаційні системи у бібліотеках США / Надія Стрішенець // Вісн. Книжкової палати України. – 2010. – № 7.
3. Automatic classification research at OCLC [Electronic resource] // Access mode: www.oclc.org/research/projects/auto_class/default.htm. – Title from the screen. Accessed 2.03.2010.
4. *Bland, R. N., Stoffan, M. A.* Returning classification to the catalog / Robert N. Bland and Mark A. Stoffan // Information Technology and Libraries. – 2008. – Sept. – P. 55–60.
5. *Chowdhury, G. G., Chowdhury, S.* Organizing Information from the Shelf to the Web / G. G. Chowdhury and Sudatta Chowdhury. – London: Facet Publishing, 2007. – 230 p.
6. *Elrod, J. M.* Classification of Internet resources: an AUTOCAT discussion / J. M. Elrod // Cataloging and Classification Quarterly. – 2000. – Vol. 29. – N. 4. – P. 19–38.
7. *Gnoli, C.* Is there a role for traditional knowledge organization systems in the Digital Age? / Claudio Gnoli [Electronic resource] // Access mode: <http://eprints.rclis.org/1415/1/kos-role.htm>. – Title from the screen. Accessed 8.09.2009.
8. *Hazen, M. H.* The closing of the classified catalog at Boston university / Margaret Hindle Hazen // Library Resources and Technical Services. – 1974. – Vol. 18. – № 3. – P. 220–225.
9. *Hjorland, B.* [Рец. на кн.: The Future of Classification / Rita Marcella and Arthur Maltby. – Hampshire, England: Gower Publishing, 2000. – 144 p.] / Birger Hjorland // Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 2002. – Vol. 53. – N. 1. – P. 57.
10. *Kohonen, T.* Self-Organizing Maps / Teuvo Kohonen. – 3rd ed. – Berlin; New York: Springer-Verlag, 2001. – XX, 501 p.: ill.
11. *Lancaster, F. W.* Indexing and Abstracting in Theory and Practice / F. W. Lancaster. – 3rd ed. – Champaign, Ill.: University of Illinois, 2003. – 451 p.
12. *Mai, J.-E.* The future of general classification / Jens-Eric Mai // Knowledge Organization and Classification in International Information Retrieval / ed. by Nancy J. Williamson, Clare Beghtol. – Binghamton, NY: Haworth Information Press, 2003. – P. 3–12; Idem // Cataloging and Classification Quarterly. – 2003. – Vol. 37. – N. 1/2. – P. 3–12.
13. *Markey, K.* Forty years of classification online: Final chapter or future unlimited? / Karen Markey // Cataloging and Classification Quarterly. – 2006. – Vol. 42. – N. 3/4. – P. 1–63.
14. *Norris, D. M.* A history of cataloguing and cataloguing methods / Dorothy May Norris. – London: Grafton & Co, 1939. – IX, 246 p.
15. *O'Brien, A.* Bibliographic classification // International Encyclopedia of Information and Library Science / ed. by J. Feather, P. Sturges. – 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2003. – P. 33–35.
16. *Reitz, J. M.* Dictionary for library and information science / Joan M. Reitz. – Westport, CT; London: Libraries Unlimited, 2004. – 788 p.
17. *Soergel, D.* The rise of ontologies or the reinvention of classification / Dagobert Soergel // Journal of the American Society for Information Science. – 1999. – Vol. 50. – P. 1119–1120.
18. *Taylor, A. G.* The organization of information / Arlene G. Taylor and Daniel N. Joudrey. – 3rd ed. – Westport, CT; London: Libraries Unlimited, 2009. – 512 p.
19. *Williamson, N. J.* The Library of Congress Classification: Problems and prospects in online retrieval / Nancy J. Williamson // International Cataloging. – 1986. – Oct./Dec. – P. 45–48.
20. *Yi, K.* Automated text classification using Library Classification Schemes: Trends, issues, and challenges / Kwan Yi // International Cataloging and Bibliographic Control. – 2007. – Vol. 36. – N. 4. – P. 78–82.

Оксана Супронюк,

ст. наук. співробітник НБУВ,
канд. філол. наук

Українці у США: енциклопедичний підсумок

Рец. на: **Енциклопедія української діаспори.** – Т. 1: Сполучені Штати Америки. Книга 1: А – К / гол. ред. Василь Маркусь; співред. Дарія Маркусь. – Нью-Йорк; Чикаго: Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2009. – 433 с.; іл.

У квітні 2009 р. у Чикаго і Нью-Йорку відбулися презентації першої книги американського тому «Енциклопедія української діаспори» (ЕУД). Це важлива частина фундаментального проекту, що має на меті подати в науковому форматі найістотніші відомості про українців у світі. Робота над проектом розпочалася ще у квітні 1988 р. в Чикаго. Початковий план ЕУД передбачав появу шести томів: 1. Українці у США; 2. Українці в Канаді; 3. Українці в країнах Південної Америки; 4. Українці в Австралії, Азії й Африці; 5. Українці в країнах Західної Європи; 6. Українці в країнах Центральної і Східної Європи. Після здобуття Україною незалежності було вирішено додати сьомий том – «Українці в державах колишнього СРСР».

У 1995 р. вийшов четвертий том ЕУД, присвячений Австралії, Азії та Африці. У ньому було повідомлено, що інші томи виходитимуть «в міру їх редакційного завершення».

І ось це фундаментальне видання минулого року поповнилося першою книгою американського тому. В ній розміщено 1942 статті. Книгу відкриває біографічна нотатка про Стефанію Абрагамовську-Грицьку (1897–1982), громадську діячку, піонерку українського жіночого руху в США, а завершує – стаття про Антона Кущинського (1897–1992), інженера-кооператора, військового, громадського і церковного діяча, учителя і публіциста. Рецензована праця включає багатий візуальний ряд: 695 фотографій та ілюстрацій, із них 62 кольорові, розміщені на вкладці (вони стосуються архітектури та мистецтва); географічні карти, статистичні таблиці. Головними редактором та співредактором книги є Василь і Дарія Маркуси

(Чикаго). Її гасловій частині передують зауваги «Від видавничого комітету» і «Передмова» В. Маркуся.

Перша книга американського тому ЕУД – зразкове видання такого плану. Її видано у твердій оправі, поліграфічне виконання витримує порівняння з найкращими зарубіжними енциклопедичними виданнями. Вивіреність дат і обґрунтованість тверджень, кваліфіковане бібліографічне оснащення статей, ретельно дібрані ілюстрації – за всім цим стоїть подвижницька праця колективу редакції ЕУД. Дві наступні книги американського тому (літери Л – С, Т – Я) нині готуються до друку.

Останнім часом в Україні з'явилися численні довідники з різних сфер суспільного життя, галузеві, регіональні енциклопедії (серед них: Українці Берестейщини, Підляшшя й Холмщини. К., 1997, І. Винниченка; Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. К., 1990; Місто і люди. Єлисаветград – Кіровоград. 1754–2004. Ілюстрована енциклопедія. Кіровоград, 2004). Такі студії мають велике значення з огляду на цілий комплекс проблем фундаментального масштабу, без розв'язання яких неможлива комплексна і рельєфна реконструкція загальної історії України. Вони дають змогу простежити ієрархію локальних явищ та подій, повніше проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки. Кожен із таких проектів є унікальним, оскільки розкриває на регіональному документальному матеріалі важливі аспекти багатогранної української історії.

У контексті цих досліджень ЕУД є важливою складовою образу України кінця ХІХ – ХХ ст. Якщо в енциклопедіях України реконструюється здебільшого політичний зріз історії України, розк-

риваються економічні та соціальні чинники розвитку суспільства, то в ЕУД більшою мірою присутня людина з її думками, інтересами, віруваннями, суспільним і приватним життям. Портрети персонажів енциклопедії подано об'єктивно, без замовчування неоднозначних подій, вчинків. Автори статей намагаються бути вільними від політичної заангажованості, ідеологізованих оцінок явищ і постатей.

У рецензованому виданні відтворено основні віхи історії української діаспори в Америці. Воно включає біографії визначних «американських» українців, статті про міста, оселі, штати чи регіони, де селилися українці, їхнє значення з погляду збереження ідентичності (церковні громади, світські організації, історичне минуле, пов'язане з українськими громадами). Подано гасла про центральні громадські організації і товариства різного типу; із місцевих відповідних структур зафіксовано лише ті, що існують під окремою назвою і чимось відзначилися: братські, політичні, виховні, молодіжні, студентські, жіночі, комбатантські, спортивні, кооперативні, мистецькі, музичні, літературні, професійні тощо. Значну увагу приділено установам, які сприяють розвитку українства в культурному, економічному плані, релігійні, освітні, фінансові, наукові (серед них і не суто українські, які мають, проте, стосунок до українства). Висвітлено діяльність видавництва, преси, що опікуються українською проблематикою. У тематичних статтях розглянуто події і явища, які справили істотний вплив на життя діаспори.

Перша книга американського тому енциклопедії яскраво демонструє складні еміграційні шляхи до Америки, багатогранність українського життя в цій країні. Вкрай важливою є та обставина, що члени редакційної колегії, редактори і більшість авторів – західні вчені, добре обізнані з реальним інформаційним контекстом видання. Відтак вони могли вибрати найбільш адекватні, з їхнього погляду, способи висвітлення певних тем чи аспектів життя діаспори.

Як зазначено у виданні, у перебігу підготовки американського тому його укладачі стикалися з труднощами, серед яких політичні зміни на материковій Україні і в діаспорі, нові хвилі еміграції, непросто включення новоприбулих у життєдіяльність української спільноти в США, асиміляція, зміна поколінь українців у діаспорі, відхід старшого покоління гуманітаріїв, для яких проблеми діаспори були дуже близькими.

Велику цінність мають сторінки енциклопедії,

присвячені історичним передумовам еміграції (стаття «Імміграція, еміграція, міграція» М. Куропаса), її причинам, початкам іммігрантського життя української спільноти, географічному розподілу українських поселень піонерської доби. ЕУД подає матеріал до історії ранніх поселень в США, маловідомий, або й зовсім незнаний не тільки широкому загалові, але й часто самим історикам.

Дуже детально висвітлюється проблема самоідентифікації українців з початку першої хвилі еміграції, з якою пов'язана проблема визначення кількості українських емігрантів, що пізніше вплинуло на історію української громади в Америці. В. Маркус, наприклад, відносить до українців діаспори тих людей, які ще пам'ятають своє коріння. До них зараховуються також кровні українці, але які є такими, що заперечують своє етнічне походження. За переписом 2000 р., в США як українці визначилися 893 000 осіб, але відомо, що українці є й серед 6680 карпато-русинів, 253 000 східноєвропейців, 441 000 чехословаків, 1399 угорців, 8971 поляків, 798 000 словаків, 81 520 інших груп та 20 625 «американців». До українців діаспори зараховані також чужинці, «що своєю працею внесли вклад у пізнання українства і навіть у його побороення» (с. X). До сфери функціонування діаспори належать материкові зв'язки з нею, а також «українсько-чужинецькі зв'язки з даною країною». Окремі сторони діяльності материкової України для людей діаспори висвітлено з огляду на те, що вони належать до сфери життєдіяльності діаспори.

Автори видання детально висвітлюють, зокрема, історію преси, початки шкільництва, релігійні питання, культурно-освітню роботу, діяльність книгарень і видавництв, участь українців в американських військових формуваннях, допомогу українській визвольній справі.

Досить повно в ЕУД представлені статті з бібліотекознавчої і книгознавчої тематики. Так, у статті «Бібліотеки» (Д. Штогрин) подано огляд українських книжкових колекцій, які на теренах США почали формуватися ще з кінця XIX ст. Серед них – приватні книгозбірні, науково-дослідні, академічні бібліотеки при американських інституціях. Описуючи бібліотеки при українських церковних епархіях, наукових інститутах, академічних установах та музеях, автор характеризує найстарішу із цих книгозбірень – Колегії св. Василія у Стемфорді, засновану у 1934 р. (станом на 2005 р. її фонди становили понад 30 тисяч україністичних видань).

Належить звернути увагу на те, що вжиті у деяких статтях назви реалій є відмінними від узвичаєних у мовній практиці материкової України. Якщо читач, приміром, захоче знайти статтю про Бібліотеку Конгресу США (де, до речі, зберігається найбільша збірка книжкової україніки на теренах США), то на «своєму місці» її він не виявить. Відповідне гасло подано під назвою «Конгресова бібліотека» (Ю. Добчанський). У статті повідомлено, що україніка перебуває в різних відділах Бібліотеки Конгресу та в Юридичній бібліотеці Конгресу; з огляду на це, важко визначити її загальну кількість (як зазначає автор, вона становить приблизно 400 000 одиниць). Детально висвітлено історію надходження відповідних видань до бібліотеки, названо працівників бібліотеки, які ними опікувалися.

«Материковим» читачам часом ускладнює сприйняття матеріалу і вживання діаспорної лексики. Наприклад, у статті «Бібліотеки» зазначено, що перші публічні книгозбірні «мали доривочний характер». Лише з контексту можна зрозуміти, що йдеться про випадковий характер фондів відповідних бібліотек.

У статті «Видавництва-друкарні» (Д. Штогрин, І. Горчинська) охарактеризовано видавничу діяльність усіх хвиль еміграції переселенців з України, починаючи із заснованого о. І. Волянським, першого часопису «Америка» (Шенандоа, Пенсільванія), перший номер якого з'явився 5 серпня 1886 р. Зазначено, що протягом останнього півстоліття переважна більшість видавництв, які оприлюднили велику кількість наукових праць, оригінальних творів і перекладів світової класики, припинили свою діяльність через смерть власників, інші з проголошенням самостійності Української держави перенесли свою видавничу діяльність в Україну, оскільки багато авторів стали шукати можливості видати свої книги саме там.

Назагал рецензоване видання справляє дуже позитивне враження. Не підлягає сумніву, що дана праця є цінним надбанням української культури і історії. Вона містить значний обсяг інформації, яку годі знайти в жодному іншому довіднику. Враховуючи обсяг і складність видання, треба висловити його укладачам подяку за фахове подання ексклюзивного джерельного матеріалу, за аналіз процесів етнічного самозбереження українців у США, а фундаторам і спонсорам – за уможливлення появи цієї праці.

Водночас у деяких гаслах ЕУД трапляються фактологічні помилки, технічні недогляди (зокрема,

неточності в датах; так, у статті «Імміграція, еміграція, міграція» першу – економічну – хвилю імміграції з України до США позначено 1970–14 замість 1870–14). У статтях про Д. Гуменну, І. Керницького відсутня інформація про те, що вони були фундаторами об'єднання письменників діаспори «Слово», яке продовжувало традиції європейського мистецького українського руху (МУР) у Європі. На нашу думку, це важливий момент у їхніх біографіях, в історії культурного життя діаспори США, який належало б зафіксувати.

У нотатці «Від видавничого комітету», вміщеній у першій книзі американського тому, зазначено: «...ми вповні свідомі того, що як і в кожній енциклопедії, інформація в ньому не всюди усучаснена, подекуди вимагає доповнень і редакційних уточнень. Передбачаючи застереження, що їх породять існуючі прогалини, ми заздалегідь повідомляємо читачів, що невдовзі після появи друкованої версії цього тому, ми подамо його також і в електронному форматі на інтернеті. В інтернетному варіанті користувачі енциклопедії матимуть можливість запропонувати свої доповнення і правки». Інтернет-версія першої книги американського тому уже доступна (<http://eudusa.org>), що уможливує корекцію відповідних позицій.

Слід наголосити на тому, що остаточна підготовка першої книги американського тому ЕУД до видання провадилася вже після здобуття Україною незалежності. Ця обставина, з одного боку, спонукала авторів до внесення змін (часом дуже істотних) до багатьох статей, а з другого – уможливила активнішу участь у реалізації проекту цілої низки знаних фахівців з України (у ролі авторів, наукових консультантів), ширше використання першоджерельних матеріалів з України (включно з архівними), важкоприступних або й цілком неприступних на Заході. Зокрема, у підготовці американського тому ЕУД брали участь такі науковці з України, як В. Дудко, І. Старовойт, В. Трошинський та ін. Фінансово цю роботу забезпечувало НТШ в Америці.

Прихід першої книги американського тому ЕУД до читача – це подія в культурному житті не лише діаспори, а й України, масштабне розширення її інтелектуального видноколу. ЕУД як спеціалізований енциклопедичний довідник поглиблює наші знання про різні аспекти життя діаспори та надає її дослідженню новий стимул. Слід сподіватися, що осмислення пройденого шляху і з'ясування сучасного становища української діаспори допоможе спрогнозувати перспективи збереження та розвитку української етнічності в сучасному світі.

Наукова конференція «День науки-2010» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського»

18 травня 2010 р. в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбувся традиційний щорічний захід – наукова конференція, присвячена Дню науки. Учасниками конференції були фахівці національних та державних книгозбірень України – членів Асоціації бібліотек України.

Основна мета заходу – обговорити широке коло питань, що становлять зміст наукової роботи бібліотеки. Програма Дня науки містила низку теоретичних доповідей про стан бібліотечної науки в Україні та серію презентацій наукових видань, підготовлених бібліотеками різних систем і відомств у 2009 р.

Відкрив конференцію заступник генерального директора з наукової роботи НБУВ, канд. іст. наук **А. Г. Бровкін**, який привітав учасників зібрання, наголосив на важливості питань, що обговорюються бібліотечним загалом у рамках цього заходу. Було висловлено надію, що досвід наукової роботи знайде висвітлення на сторінках бібліотечної преси та численних наукових збірників, які готують наші установи, буде поширений серед 45-тисячної мережі бібліотек.

Заступник генерального директора НБУВ, керівник Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та управління, д-р іст. наук **В. М. Горовий** у доповіді «Перспективи розвитку бібліотечної діяльності в контексті електронних інформаційних технологій» зазначив, що впровадження електронних інформаційних технологій у бібліотечну сферу стає переконливим аргументом на користь бібліотек в дискусії про їх роль у сучасному суспільстві в умовах наявності Інтернету, зменшення числа відвідувачів у бібліотеках, зниження їх суспільного авторитету.

Вітчизняна бібліотечна система в своїх фондах зберігає той ресурс культурних, духовно-ціннісних надбань попередніх поколінь нашого народу, який має стати надійним дороговказом у вітчизняному інформаційному виробництві, в утвердженні суспільних ідеалів, консолідації українського суспільства. І цей ресурс потребує активного введення в обіг через оцифрування паперових носіїв інформації, досконале інформування, сучасні методи поширення знань. За таких умов бібліотеки можуть і повинні стати ефективною ланкою між глобальними масива-

ми електронної інформації та сучасним користувачем.

Доповідач наголосив, що схвалена Кабінетом Міністрів України Концепція державної цільової програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека ХХІ» започаткувала новий важливий етап розвитку бібліотечної справи в Україні, характерною особливістю якого стало масове впровадження в практичну діяльність бібліотек сучасних інформаційних технологій.

Розгляд сучасних бібліотек під кутом зору їх використання, насамперед, в якості консолідованих центрів інформаційного забезпечення соціальних інформаційних баз обумовлює необхідність певних методологічних висновків:

по-перше, від бібліотечних працівників у сучасних умовах дедалі більшою мірою вимагається вивчення не лише запитів читацького контингенту, але й корпоративних замовників на інформаційні ресурси бібліотек, формування реального уявлення про базові масиви необхідної для їх діяльності інформації, відповідне її комплектування і, по можливості, підготовку до продуктивного її використання;

по-друге, зростаючі високими темпами масиви продукуюваної людством інформації зумовлюють необхідність організації їх ефективного освоєння через кооперацію бібліотечних установ, що сприятиме поповненню фондів якісно новим ресурсом, відповідно – інформаційній насиченості баз, забезпеченню можливостей комплектування і обслуговування всіх категорій користувачів, у т. ч. дистантних;

по-третє, реалії сьогодення вимагають від бібліотечних працівників активізації стосунків із замовниками: розвитку дистантних форм обслуговування, вдосконалення асортименту інших послуг у сфері інформаційного забезпечення, розвитку реклами сучасних бібліотечних можливостей, набуття всіх необхідних якостей для роботи в умовах становлення вітчизняного ринку інформації.

Таким чином, констатував В. М. Горовий, майбутнє бібліотеки значною мірою пов'язане із необхідністю соціальної активізації її працівників, утвердження їх у новій ролі, що відповідає запитам сьогодення. Перспективи трансформації бібліотечної сфери в систему сучасних інформаційних центрів, забезпечення

прискореного розвитку України в якості повноправного партнера суб'єктів міжнародної діяльності, котрі утверджуються на інформаційному етапі розвитку цивілізації і можуть бути реальними лише при умові постійного вдосконалення системи соціальних інформаційних комунікацій.

Директор Інституту бібліотекознавства НБУВ **О. В. Воскобойнікова-Гузєва** виступила перед присутніми з доповіддю «Основні результати наукової діяльності НБУВ: видавничі проекти». Вона повідомила, що у 2009 р. на видавничо-поліграфічній базі Бібліотеки та інших установ видано 27 наукових праць загальним обсягом 472,18 обл.-вид. арк., опубліковано 463 статті загальним обсягом 386,47 обл.-вид. арк. Упродовж року співробітниками НБУВ опубліковано сім монографій, два збірники документів, сім збірників наукових праць, сім бібліографічних, науково-інформаційних видань, два науково-методичних видання, два автореферати.

Крім того у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського видаються такі фахові періодичні видання:

Журнали:

1. Науково-теоретичний та практичний журнал «Бібліотечний вісник» (з 1993 р.).
2. Український реферативний журнал «Джерело» (з 1999 р.).
3. Журнал «Україна: події, факти, коментарі» (з 1998 р.).

Збірники наукових праць:

1. «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (з 1998 р.).
2. «Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» (з 1993 р.).
3. «Українська біографістика» (з 1996 р.).
4. «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Научно-практический и теоретический сборник» (з 2000 р.).
5. «Українсько-македонський науковий збірник» (з 2005 р.).
6. «Слов'янські обрії. Міждисциплінарний збірник наукових праць» (з 2006 р.).

О. В. Воскобойнікова-Гузєва детально охарактеризувала основні видання, підготовлені фахівцями НБУВ у 2009 р., серед яких:

- «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь» (К., 2009), яка є першою із серії запланованих НАН України щорічних доповідей з ключових проблем соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного поступу сучасної України. Автори доповіді запропонували своє бачення стратегії, шляхів і механізмів подолання системної кризи та виведення країни на орієнтири дина-

мічного зростання. У підготовці національної доповіді, зокрема розділу «Назрілі завдання у сфері книговидання, бібліотечної та інформаційної справи», брали участь і фахівці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

- Монографія Л. А. Дубровіної і О. С. Онищенко «Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті» (К., 2009). У виданні висвітлюється процес формування бібліотек різних видів та типів, збагачення їх функцій, правові засади бібліотечної справи, розвиток професійної освіти, створення професійних громадських об'єднань. Значна увага приділена розвитку бібліотечної науки – книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства.
- Нарис Н. І. Малолетової і Р. Л. Красій «Міжнародний книгообмін Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1918–2008: Започаткування. Становлення. Розвиток» (К., 2009). Автори висвітлюють 90-річну історію міжнародного книгообміну Бібліотеки, розкривають його організаційні, науково-методичні та практичні засади. У додатках до видання вміщено низку інструктивно-методичних документів.

Було також зазначено, що три видання НБУВ: «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь», «Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті», «Українсько-македонський науковий збірник. Вип. 4» подані на міжнародний конкурс «Наукова книга», який у 2010 р. проводить Рада з питань книговидання Міжнародної асоціації академій наук.

На завершення О. В. Воскобойнікова-Гузєва констатувала, що науковий доробок фахівців НБУВ зростає з кожним роком, і не лише за кількістю публікацій, а й за якістю їхньої підготовки, різноманіттю опрацьованих та введених у науковий обіг матеріалів, завдяки яким формується нове бібліотечне знання, підвищується роль бібліотек у суспільстві.

Представник АВЕ Маркетинг (Польща) в Україні **Г. А. Чернов** у доповіді-презентації «Наукові видання світу для українських дослідників» розповів присутнім про діяльність фірми АВЕ Маркетинг, пов'язану з розповсюдження видань, презентував значну кількість наукових видань, які експонувалися на виставці в НБУВ. Він наголосив, що фірма АВЕ Маркетинг активно працює з найпотужнішими книгопостачальниками світу, володіє великою колекцією наукових видань, має гнучке ціноутворення, розглядає будь-які пропозиції від бібліотек незалежно від суми замовлення. Доповідач повідомив, що фірма АВЕ Маркетинг уже співпрацює з окремими бібліотеками Західної України та висловив надію, що державні (насамперед національні) бібліотеки України також стануть їхніми користувачами.

Учений секретар Науково-видавничої ради НАН України, канд. геол. наук **Г. І. Радченко** поінформу-

вала присутніх про видавничу діяльність за проектом «Наукова книга». Даний проект було започатковано згідно з рішенням Президії НАН України за ініціативою Науково-видавничої ради НАН України та видавництва «Наукова думка» у 2001 р. з метою упорядкування академічного наукового книговидання, що здійснюється за державним замовленням.

Науково-видавнича рада щороку визначає квоту відділень наук НАН України. Вона є незмінною і становить 40 умовних друкованих аркушів. Обов'язковий тираж видань за проектом «Наукова книга» – 300 примірників, який виготовляється на державні кошти і підлягає безоплатному розповсюдженню по бібліотеках, навчальних закладах, наукових установах відповідно до розпорядження Президії НАН України.

На сьогодні за проектом «Наукова книга» вже видано 212 наукових монографій. У 2009 р. побачило світ лише 29 книг. Ще 25 книг, доведених до оригіналів-макетів, будуть видані протягом нинішнього року. 2009 р. у структурі цієї Програми було виокремлено два дочірніх проекти: «Наукова книга для молодих вчених» та «Наукова книга іноземною мовою». У межах проекту «Наукова книга для молодих вчених» на об'явлений у 2009 р. конкурс було подано 9 робіт, 7 з яких одержали позитивні рецензії і були включені до плану видань «Наукової думки» на 2010 р. Проект «Наукова книга іноземною мовою» передбачає видання академічної літератури англійською та іншими світовими мовами за окремою квотою у межах державного замовлення з метою більш ефективного представлення світовій спільноті досягнень вітчизняної науки.

Г. І. Радченко презентувала учасникам Дня науки «Словник-довідник основних видавничих термінів» (для практики наукових установ) (К., 2009), автором якого є вона сама.

Учений секретар Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України **З. Т. Грень** розповіла про наукові дослідження своєї установи. Доповідачка повідомила, що у 2009 р. співробітники Бібліотеки виконували 6 відомчих наукових тем та один проект цільової комплексної програми наукових досліджень «Розвиток інтелектуального і духовного потенціалу та модернізація сфер науки, освіти, культури, управління». Науковці, провідні спеціалісти ЛННБ активно працювали над створенням репертуару української книги кінця XVIII – першої пол. XX ст. та української періодики XIX–XX ст.; над розкриттям рукописних, мистецьких, книжкових фондів; вивченням історії української книги і видавничої справи та окремих репертуарів західноукраїнських видавництв; підготовкою персоналій українських культурних діячів тощо.

Бібліотека здійснила великий обсяг редакційно-видавничої роботи, у 2009 р. було видано 16 наукових праць обсягом понад 350 умовн. друк. аркушів загальним тиражем понад 3 тис. примірників; опубліковано

200 статей та близько 100 статей-гасел у енциклопедичних виданнях. Постановою Вищої атестаційної комісії України щорічні видання Бібліотеки «Записки ЛННБУ ім. В. Стефаника» та «Збірник праць Науково-дослідного центру періодики» визнані як наукові фахові видання.

Увагу присутніх було звернуто на такі видання: «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження» (Львів, 2009); «Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника» (Львів, 2009); «Збірник праць Науково-дослідного центру періодики» Вип. 1(17) (Львів, 2009); «Сьогодні й минуле» (1939) : систематичний покажчик змісту (Львів, 2009); «Листування Юра Меженка з Ярославом Дашкевичем (1945–1969)» (Львів, 2009) та ін.

На завершення учений секретар ЛННБ презентувала низку монографічних видань, зокрема: Л. В. Сніцарчук «Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістичнознавчий дискурс» (Львів, 2009); Н. Кулеші «Українська преса у Німеччині 1919–1945 рр.: формування та функціонування» (Львів, 2009); С. Романюк «Олександр Барвінський – редактор, видавець, публіцист» (Львів, 2009).

Про наукову діяльність Національної парламентської бібліотеки України розповіла завідувач науково-дослідним відділом НПБУ **Л. М. Любаренко**. Доповідачка зазначила, що тематика наукових досліджень НПБУ останніх років була розширена за рахунок проблем, актуальних для розвитку бібліотечної справи. 2003–2005 рр. пройшли під знаком виконання державної «Програми поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 року», якою було передбачено проведення наукових досліджень з питань задоволення читацького попиту на вітчизняну друковану продукцію. У 2008 р. виконання цієї Програми було продовжено вивченням «Незадоволеного читацького попиту на вітчизняну книжкову продукцію». Результати проведених досліджень висвітлюються у наукових та фахових виданнях НПБУ, насамперед, на сторінках щоквартального науково-виробничого журналу «Бібліотечна планета».

Л. М. Любаренко особливо відзначила дослідження «Публічні бібліотеки України в контексті соціокультурного простору регіону» (2006–2007), яке дало підстави зробити висновок, що бібліотеки – найбільш популярні та відвідувані заклади культури в регіонах і користуються авторитетом, особливо в сільській місцевості та «Сільська бібліотека на мапі України» (2007–2008), яке підтвердило, що ці книгозбірні перебувають у глибокій кризі. Хоча саме вони в соціокультурному середовищі села посідають особливе, унікальне, місце – є єдиними безплатними, а отже, максимально доступними для найширших верств населення закладами, які дають змогу людям долучитися до книги, інформації, культури.

З 1992 р. науково-дослідний відділ НІБУ готує інформаційно-аналітичний бюлетень «Соціологічні дослідження в бібліотеках». Вже побачило світ 35 випусків цього видання, головна мета якого – оперативне ознайомлення бібліотечної громадськості з результатами соціологічних досліджень, що проводяться як у НІБУ, так і в інших бібліотеках країни. З 1976 р. (1 раз на 5 років) відділ готує «Огляди науково-дослідної роботи наукових бібліотек та інститутів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства» – єдине таке видання в Україні. Воно вдало побудовано структурно, має шість постійних розділів: бібліотеки у нових соціальних умовах; читач – основний об'єкт соціологічних досліджень; бібліотечні ресурси; історія бібліотечної справи і бібліотек України; автоматизація бібліотечних процесів та удосконалення бібліотечних технологій; новому суспільству – високопрофесійного бібліотечного спеціаліста.

Завідувач відділу наукової та рекомендаційної бібліографії Національної наукової медичної бібліотеки України **Л. Є. Корнілова** поділилася з присутніми досвідом підготовки поточних, рекомендаційних та ретроспективних науково-допоміжних покажчиків. Щорічно, починаючи з 1971 р., ННМБ видає серію анотованих рекомендаційних покажчиків літератури «На допомогу практичному лікарю» за 33 спеціальностями: «На допомогу кардіологу», «На допомогу лікарю швидкої допомоги», «На допомогу невропатологу, нейрохірургу, психіатру, наркологу» тощо.

Важливим напрямом роботи Бібліотеки є випуск біографічних покажчиків, присвячених діяльності вчених-медиків. Ця тематика була представлена двома серіями: «Славні імена української медичної книги: медичні бібліотеки України в особах, документах, бібліографії» та «Медична біографістика». Серію «Славні імена української медичної книги: медичні бібліотеки України в особах, документах, бібліографії» відкрив покажчик «Раїса Іванівна Павленко : біобібліографічний нарис» (К., 2007). Потім побачили світ: «Братусь Василь Дмитрович» (К., 2008); «Криштопа Борис Павлович» (К., 2008); «Матвєєва Ганна Петрівна» (К., 2008); «Мерков Аркадій Михайлович», «Камінський Лев Семенович», «Птуха Михайло Васильович» (К., 2009); «Юрій Григорович Віленський» (К., 2007). Нині триває робота над виданням, яке присвячене історії медицини Костянтину Федоровичу Дупленку. Він багато років співробітничав з Бібліотекою під час створення краєзнавчої картотеки «Охорона здоров'я в Україні».

У серії «Медична біографістика» вже видано 3 випуски біобібліографічного словника «Медицина в Україні: Видатні лікарі», у листопаді 2010 р. вийде у світ 4 випуск.

Бібліотека видає й персональні біобібліографічні покажчики. Так, у 2009 р. було підготовлено та виставлено на сайт Бібліотеки покажчик «Анатолій Ми-

колайович Зелінській». – Режим доступу : URL : <http://www.library.gov.ua/html/iaaeie.html/>. Побачив світ покажчик «Микола Михайлович Амосов. Легенда світової науки : біобібліогр. покажч. / упоряд. Л. Є. Корнілова, Т. А. Остапенко. – К., 2009. – 80 с.».

У 2010 р. до 200-річчя від дня народження М. І. Пирогова, спільно з науковою бібліотекою Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, підготовлено у 2 варіантах (електронному і книжковому) покажчик «Микола Іванович Пирогов. Николай Иванович Пирогов (1810–1881)».

Одночасно з виданням покажчиків у бібліотеці ведеться активна робота з вивчення історії становлення медичних бібліотек України. Її результатом став вихід у світ трьох книг: «Державна наукова медична бібліотека: до 70-річчя заснування : істор. нарис» (К., 2002); «Обласні наукові медичні бібліотеки України. Історія. Становлення. Сьогодення : істор. нарис, 1930–2005 рр.» (К., 2005); «Бібліотеки медичних вузів України : істор. нарис» (К., 2010).

Важливою складовою національного галузевого бібліографічного репертуару, наголосила Л. Є. Корнілова, є бібліографія медичної бібліографії. У цьому році вже вийшов черговий випуск «Покажчика праць співробітників Національної наукової медичної бібліотеки України. Література про ННМБУ» (К., 2010).

Завідувач відділу наукової бібліографії Державної педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського **Л. О. Пономаренко** у своїй доповіді «Науково-видавнича діяльність ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського для забезпечення інноваційного розвитку педагогічної науки та освіти» розкрила напрацьовану ДНПБ за десять років науково-інформаційну базу для діяльності освітянських бібліотек, фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі України. Сьогодні ДНПБ України ім. В. Сухомлинського веде науково-дослідну роботу з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства; формує національний галузевий інформаційний ресурс на традиційних та електронних носіях; розвиває систему науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти, здійснює науково-методичну діяльність з модернізації та реформування роботи бібліотек освітянської мережі Міністерства освіти і науки України, Національної академії педагогічних наук України.

Видавнича продукція ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського представлена науковими, нормативними, методичними, навчальними, інформаційними (бібліографічними та оглядово-аналітичними) виданнями. Серед наукових видань Бібліотеки доповідачка відзначила монографію П. І. Рогової «Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-ті рр. XX ст.) та два збірники: «Історія освітянських бібліотек України» і «Наукові праці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського».

Відповідно до наукових досліджень АПН України науковцями ДНПБ підготовлено понад 10 ретроспективних науково-допоміжних видань – фундаментальних тематичних покажчиків з актуальних питань педагогіки та психології для інформаційного забезпечення усіх ланок освіти: дошкільної, загальної, середньої та вищої. Найбільш вагомим і значущим серед цих видань є науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку 1991–2006 рр.».

Важливу роль в інформаційному забезпеченні педагогічної науки відіграють рекомендаційні бібліографічні посібники бібліотеки, зокрема, три випуски покажчика «Сучасні освітні технології»; щорічники «Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки»; біобібліографічні покажчики «Видатні педагоги світу», «Академіки АПН України», «Ювіляри АПН України». Завдяки системній підготовці бібліографічної продукції з актуальних психолого-педагогічних питань за 10 років колективом підготовлено й видано понад 70 бібліографічних посібників різних типів і видів. Як головний науково-методичний центр освітянських бібліотек ДНПБ готує збірники: «Організаційно-управлінські документи освітянських бібліотек МОН України та АПН України»; огляди про діяльність бібліотек установ АПН України.

Заст. директора Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН **В. Ю. Соколов** акцентував увагу слухачів на фундаментальних та прикладних дослідженнях, які проводить ДНСГБ УААН, зокрема, називалися: «Розроблення системи розповсюдження довідково-бібліографічної літератури на допомогу пошуку і одержанню науково-технічної сільськогосподарської інформації»; «Організація розповсюдження науково-технічної інформації регіональними центрами наукового забезпечення АПВ», «Розроблення сучасного механізму забезпечення працівників галузі сільськогосподарською науково-технічною інформацією»; «Наукові основи удосконалення інформаційно-бібліотечного забезпечення аграрної галузі».

Прикладний характер мають дослідження за темами: «Створення віртуальної сільськогосподарської бібліотеки: електронної мережі бібліотек НААНУ, інтегрованої в мережі академічних та інших бібліотек України», «Створення національного електронного банку даних рідкісних друкованих видань і стародруків на основі вивчення видового і кількісного складу книжкових колекцій сільськогосподарських бібліотек України».

Як повідомив доповідач, у ДНСГБ НААН України з 2001 р. діє Центр історії аграрної науки, який на основі результатів наукових досліджень готує монографії, збірники документів, науково-допоміжні ретроспективні покажчики з проблем сільського господарства, історії аграрної науки та сільськогосподарської техніки, з висвітлення ролі видатних вчених аграріїв у роз-

витку аграрних наук. Бібліотека видає «Бюлетень ДНСГБ НААНУ», реферативний журнал «Агропромисловий комплекс України», збірник наукових праць «Історія української науки на межі тисячоліть» та електронне видання «Історія науки і біографістика».

Важливе місце у видавничій продукції Бібліотеки займають сім наукових серій: «Академіки НААНУ», «Члени-кореспонденти НААНУ», «Іноземні члени НААНУ», «Академіки та члени-кореспонденти НААНУ для сільського господарства», «Бібліографія вчених-аграріїв», «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії», «Іноземна сільськогосподарська книга у фондах ДНСГБ НААНУ та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю».

Лише протягом 2009 р. працівниками Бібліотеки спільно з науковцями НААНУ було опубліковано 13 монографій, 22 біобібліографічних покажчики, чотири збірники матеріалів наукових конференцій, 252 статті.

Відповідальний секретар Асоціації бібліотек України **Г. І. Солоіденко** зазначила, що наукова робота є важливою складовою діяльності не лише великих книгозбірень України. Її ведуть невеликі за штатом та складом фондів бібліотеки. Це, як правило, універсальні обласні бібліотеки, центральні галузеві та регіональні бібліотеки, бібліотеки ВНЗ та науково-дослідних установ, які формують бібліотечно-інформаційні ресурси, генерують нові знання.

XXI ст. поставило перед бібліотечними установами безліч проблем та завдань, а їх наукова робота набула нових рис, динаміки розвитку. Незважаючи на те, що із 45 тис. бібліотек України лише чотири де-юре (за Постановою Кабінету Міністрів України) отримали статус науково-дослідних установ, більшість з них готує наукові видання, веде активну дослідницьку роботу.

Позитивним є те, наголосила доповідачка, що дослідження бібліотек завершуються не лише науковими звітами (відповідно до діючих вимог), а й випуском видань, зокрема, збірників праць, монографій, практичних та методичних посібників, каталогів тощо. Щороку в Україні бібліотеки готують велику кількість видань з бібліографознавства, бібліотекознавства, книгознавства, проводять дослідження інформаційно-бібліотечних ресурсів, виокремлюють та описують колекції, видають друковані каталоги.

2009 р. виявився досить плідним стосовно підготовки наукових видань, проведення наукових конференцій, розроблення цілої низки питань розвитку бібліотечної галузі. Зокрема, серед видань, підготовлених бібліотеками науково-дослідних установ НАН України, варто назвати: «Каталог стародруків із фондів наукової бібліотеки Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України» та «Каталог старопечатних изданий. Русские книги гражданской печати (1760–1825) библиотеки Т. И. Вяземского» бібліотеки Карадазького природного заповідника.

Видавництво Львівської політехніки видало монографію заст. директора наукової бібліотеки Н. Е. Кунанець «Наукові бібліотеки Львова (1784–1939). Особливості становлення і розвитку, формування фондів та колекцій». Монографія у хронологічній послідовності відтворює процес становлення, розвитку та функціонування наукових бібліотек, що діяли з кінця XVIII ст. і до 1939 р. у Львові.

Серед довідкових видань заслуговує на увагу словник-довідник Харківської академії культури «Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность)» (Харків, 2009) – перше в Україні видання, в якому системно розкривається зміст великої гру-

пи понять, які відображають об'єктно-предметне поле сфери соціальних комунікацій.

На завершення секретар Асоціації бібліотек України Г. І. Солоіденко висловила вдячність усім доповідачам за участь у науковій конференції, висловила надію, що на наступних «Днях науки» ми познайомимось з науковою діяльністю бібліотек інших систем і відомств України, наукова робота яких є не менш плідною та вагомою, а наукові видання заслуговують високої оцінки.

Галина Солоіденко,
ст. наук. співробітник НБУВ

XVII Міжнародна конференція «Бібліотеки та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу» – «Крим-2010»

5–13 червня 2010 р. у м. Судак відбулася XVII Міжнародна конференція «Бібліотеки та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу», яка щороку проводиться під егідою Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА).

Тема цього річного зібрання – «Роль бібліотек у підвищенні рівня інформаційної культури та збереженні культурного надбання в сучасних умовах розвитку суспільства».

Головний організатор конференції «Крим-2010» – Державна публічна науково-технічна бібліотека Росії. Співорганізаторами форуму виступили Міністерство культури Російської Федерації, Міністерство освіти і науки Російської Федерації, Міністерство культури і туризму України, Міністерство культури і мистецтв Автономної Республіки Крим, Російська бібліотечна асоціація, Українська бібліотечна асоціація, Міжнародна асоціація ЕБНІТ, Всеросійська державна бібліотека іноземної літератури ім. М. Рудоміно, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, науково-технічна бібліотека ім. Г. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», наукова бібліотека Національного університету України «Києво-Могилянська академія», Міжнародний бібліотечний, інформаційний і аналітичний центр (Вашингтон, США), Кримська республіканська універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка (Сімферополь), Республіканська кримськотатарська бібліотека ім. І. Гаспринського (Сімферополь), Коктебельський еколого-історико-культурний

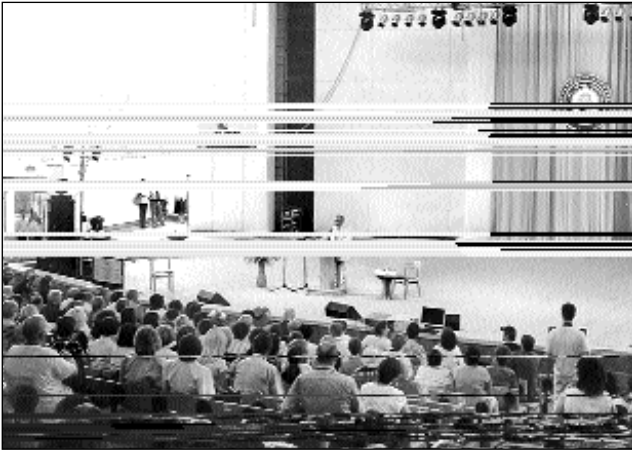
заповідник «Кіммерія М. А. Волошина. Дім-музей М. А. Волошина» (Коктебель), фірма «БІОНТ» (Євпаторія), фірма «ЛАСП» (Євпаторія), асоціація користувачів системи ІРБІС в Україні (Київ), Судакський міський виконавчий комітет (Судак), туристсько-оздоровчий комплекс «Судак» (ТОК «Судак»).

У форумі взяли участь 1100 осіб з 35 країн світу (Росії, України, Білорусі, Австралії, Великобританії, Казахстану, Польщі, Словаччини, США, Грузії, Абхазії, Азербайджану, Вірменії, Узбекистану, Молдови, Фінляндії, Франції, Ізраїлю, Нідерландів, Швейцарії, Швеції та ін.).

Традиційно пленарне засідання відкрив голова оргкомітету міжнародних конференцій «Крим», генеральний директор ДПНТБ Росії, д-р техн. наук, професор **Я. Л. Шрайберг** доповіддю на тему «Перше десятиліття інформаційного століття: вплив інформаційно-електронного середовища на роль і позицію бібліотек у суспільстві, що розвивається». Увагу учасників зібрання доповідач зосередив на таких моментах:

1. Головним предметом виробництва в інформаційному суспільстві є інформація та знання. Розвиток держави сьогодні визначають наука, освіта, виробництво та бізнес, а інструментом їх розвитку є інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

2. Головними тенденціями розвитку ІКТ є збільшення потоків електронної інформації, розповсюдження різноманітних гаджетів: кишенькових комп'ютерів, смартфонів, рідерів для читання електронних книг; ін-

тенсифікація використання цифрових фото- і відеокamer для внутрішньобібліотечних технологій. У наступному десятилітті розвиток галузі ІКТ стимулюватиме подальше удосконалення бібліотечно-інформаційної інфраструктури як одного з вузлових сегментів, що забезпечують еволюційний розвиток суспільства.

3. Інтернет – одна з найбільш перспективних технологій розвитку мережових комунікацій, у т. ч. й у бібліотеках. Бібліотеки використовують Інтернет не тільки для інформаційного обслуговування своїх користувачів, але й самі стають частиною Інтернету, забезпечуючи його інформаційну та інтелектуальну потугу.

4. У минулому десятилітті з'явилась нова платформа WEB-2.0, яка є новим поколінням інтерактивного Інтернету. Особливо популярними серед користувачів стали такі служби та сервіси WEB-2.0, як блоги, соціальні мережі, фото- і відеосервіси, вільні енциклопедії тощо. Соціальні мережі дуже популярні серед користувачів бібліотек, але вони поки що повільно розробляються безпосередньо бібліотеками. Бібліотечні соціальні мережі – один з перспективних напрямів розвитку бібліотечних сервісів.

5. Електронні бібліотеки стали однією з найбільш поширених бібліотечно-інформаційних технологій, які забезпечують користувачів інформацією зручним сервісом. Електронні журнали та книги поступово збільшують свою присутність у сфері обслуговування користувачів. Електронні книги в офлайн-технології мають велику перспективу розвитку у найближчому майбутньому.

6. За останнє десятиліття сформувалася нова парадигма та нова концепція автоматичної бібліотечно-інформаційної системи як ядра сучасної бібліотеки. Великою популярністю користуються системи відкритого доступу та відкриті архіви наукової інформації, насамперед, у наукових та освітніх цілях, а також в еволюції системи обслуговування користувачів в Інтернеті. Чинне законодавство про авторське право дає змогу сьогодні впевнено говорити про реально існуючу правову основу бібліотечно-інформаційної діяльності. Отже, в нове десятиліття бібліотеки входять повноправ-

ними учасниками процесів реформування суспільства.

В рамках конференції було проведено 60 заходів, серед яких варто виокремити засідання 15 секцій:

- Інформаційне суспільство і світова інформаційна інфраструктура. Національні інформаційні ресурси і національні бібліотеки, проекти міжнародної співпраці;
- Автоматизовані корпоративні бібліотечні системи і технології;
- Електронні бібліотеки;
- Бібліотеки, музеї в загальному просторі інформації і культури;
- Бібліотекознавство, бібліографознавство і книгознавство;
- Бібліотечні кадри, професія і освіта;
- Інформаційно-лінгвістичне забезпечення бібліотечно-інформаційних систем;
- Екологічна інформація і екологічна культура;
- Інформаційний ринок і формування фондів бібліотек;
- Публічний доступ до правової і ділової інформації. Проблеми авторського права, захисту інтелектуальної і майнової власності бібліотек;
- Проблеми розвитку регіональних, муніципальних і сільських бібліотек. Краєзнавча інформація;
- Проблеми читання та інформаційної освіченості дітей і юнацтва;
- Медична інформація: роль бібліотек у забезпеченні наукових досліджень та інформаційному обслуговуванні лікарів;
- Інформаційне та інноваційне забезпечення процесів освіти, наукових досліджень і управління;
- Використання інтернет-технологій у бібліотечно-інформаційній практиці.

Надзвичайно актуальними були теми доповідей, оприлюднені на секції «Використання інтернет-технологій у бібліотечно-інформаційній практиці». Інформаційно-комунікаційні технології в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського представив заступник генерального директора з наукової роботи НБУВ, віце-президент Міжнародної асоціації електронних бібліотек, член редколегій журналу «Бібліотечний вісник», українського реферативного журналу «Джерело», вчений секретар Спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій канд. екон. наук **А. О. Чекмарьов**. Він розповів про мережеві інформаційні ресурси: загальнодоступні повнотекстові ресурси, інтранет-ресурси, підписні ресурси, а також про матеріально-технічну базу створення страхових копій. Матеріально-технічна база інформатизації НБУВ налічує нині 700 комп'ютерів. Телекомунікаційна інфраструктура – локальні мережі з виходом в Інтернет по двох оптоволоконних каналах й одному радіоканалу (резервному).

Інтранет – це 700 тис. публікацій, сформованих

шляхом архівування науково-інформаційних і суспільно значущих ресурсів Інтернет.

Моніторинг використання мережевих ресурсів Бібліотеки:

2004 р. – 2,3 тис. щодня;

2006 р. – 4,8 тис. щодня;

2008 р. – 12 тис. щодня;

2010 р. – 40 тис. щодня.

Реалізацію унікального порталу «Наукова періодика України» (<http://www.nbuv.gov.ua/portal/>), що формує загальнодержавний депозитарій електронних копій серіальних видань наукової періодики України продемонстрував керівник Центру комп'ютерних технологій НБУВ ст. наук. співробітник, канд. техн. наук **Л. Й. Костенко**. Портал «Наукова періодика України», наголосив доповідач, – це якісно новий крок у формуванні національних інформаційних ресурсів відкритого доступу. Він забезпечує збереження для наступних поколінь документованих у цифровій формі знань і онлайнвий доступ до результатів наукових досліджень, сприяє формуванню позитивного іміджу української науки. Когнітивний напрям розвитку порталу – створення гіпертекстових зв'язків між суб'єктами (індивідуальними та колективними авторами) і об'єктами (журналами і публікаціями) системи наукових комунікацій для сприяння когнітивним процесам – процесам сприйняття інформації.

Перспективи розвитку шкільної бібліотеки у веб-2.0 розкрила зав. бібліотеки Ненецької школи-інтернату ім. А. Пирерки (Нар'ян-Мар) **І. В. Коткіна**. Вона поділилась досвідом запровадження принципово нового підходу до вирішення традиційних завдань бібліотеки: залучення до читання, розвиток інформаційної культури, співробітництво з педагогами.

Представник ЗАТ «Компанія ЛІБЕР» (Москва) **І. В. Сорокін** і директор наукової бібліотеки Білоруського національного технічного університету (Мінськ) **О. В. Скалабан** продемонстрували реалізацію концепції «Бібліотеки 2.0» за допомогою новітніх веб-технологій електронного каталогу та сервісів веб-2.0, а також сформулювали низку вимог до електронних каталогів нового покоління, навели приклади застосування сервісів веб-2.0 у бібліотеках.

Про надання віртуальної консультативної допомоги у використанні фондів та інформаційних ресурсів бібліотеки йшлося у доповіді зав. відділу наукової бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова (Київ) **О. В. Пекур**. Вона розкрила досвід роботи зі створення та застосування мультимедійних інструкцій використання веб-каталогу АБІС ІРБІС.

Уже багато років в рамках конференції організуються заняття постійної школи-семінару ІРБІС. Вони включають презентацію продуктів сімейства ІРБІС, призначену для спеціалістів у галузі автоматизації бібліотечних технологій, а також заняття для реальних ко-

ристувачів, покликани підвищити їх кваліфікацію. Цього року особливою подією стала скуре-конференція, в якій взяли участь Херсонська ОУНБ ім. О. Гончара, Миколаївська ОУНБ ім. О. Гмирьова та Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя. На питання учасників зібрання відповідала технолог системи ІРБІС, зав. сектору ДПНТБ Росії **Л. В. Сорокіна**. Тема скуре-конференції була присвячена АРМу «Комплектатор». Це нововведення є дуже корисним та актуальним, оскільки допомагає вирішувати нагальні проблеми у реальному режимі, отримати відповіді на питання безпосередньо у розробників програми ІРБІС. Учасники скуре-конференції висловили сподівання, що подібний захід стане щорічним. Президент асоціації ІРБІС в Україні **Л. З. Рудзький** планує у подальшому записувати скуре-конференції на диски та видавати їх як відеоуроки. В рамках цього заходу проходила виставка, де можна було зустрітися з розробниками ІРБІС, поспілкуватися з ними та отримати від них кваліфіковану допомогу.

Пізнавальними були доповіді, представлені на секції «Інформаційний ринок і формування фондів бібліотек». На першій її сесії обговорювалися питання комплектування фондів бібліотек на традиційних та електронних носіях інформації. На прикладі ДПНТБ Росії **Г. О. Євстигнєєва** розкрила вплив сучасних інформаційних технологій на формування традиційних бібліотечних фондів, проаналізувала розвиток системи комплектування та обслуговування читачів.

На другій сесії «Книжковий ринок для бібліотек: особливості співробітництва та нові можливості» йшлося про цілі та завдання проекту «Книжки для освіти» і його інтернет-ресурсу як інструменту ринку навчальних видань. Керівник відділу програмних розробок компанії «Март» (Великі Луки, Росія) **В. А. Смородін** запропонував організацію прямого доступу до навчальної літератури для кінцевих користувачів та самостійне формування портфеля замовлень видавництвами за заявками цільової аудиторії відповідно до уподобань.

На третій сесії особливий інтерес в учасників секційного засідання викликала доповідь генерального директора ЗАТ «Синергетичні Системи» (Москва), канд. екон. наук **Д. О. Єфімова** «Зберігання і захист бібліотечних фондів та інформації». Він розповів про основні напрями використання металевих носіїв на базі нікель-ванадієвих матриць реплікації для надтривалого зберігання оцифрованих бібліотечних фондів, порівнявши запропонований метод з традиційними методами архівного зберігання. Йому вдалося переконати аудиторію, що сьогодні застосування мікрофільмування – економічно неефективний спосіб довготривалого зберігання інформації. Доповідач запропонував використовувати, як сучасну альтернативу, носій для надтривалого зберігання оцифрованих бібліотеч-

них фондів – металеві матриці реплікації. На прохання присутніх було продемонстровано цей диск.

Існуючі матриці стандарту BD (Blu-ray Disc) мають ємність 50 Гігабайт, перспективні – до 125 Гігабайт, що дає змогу вже зараз зберігати на одній матриці понад 30 мільйонів оцифрованих умовних сторінок А4. Д. О. Єфімов навів приклад: страховий фонд Російської державної бібліотеки (близько 17 мільйонів одиниць зберігання, оціночно близько 17 мільярдів умовних сторінок А4) може бути розміщений всього лише на 600 таких матрицях, які займають об'єм менше 1 кубічного метра. Була також проведена оцінка досягнутого часу зберігання – більше 1000 років!

Про основні напрями роботи із формування, організації та забезпечення зберігання основного бібліотечного фонду ДПНТБ Росії розповіла зав. сектору ДПНТБ Росії (Москва) **Л. Л. Куделіна**.

Основні напрями роботи з формування, вивчення та забезпечення збереження історично-книжкової колекції із природничих наук і техніки періоду Великої Вітчизняної Війни (1941–1945 рр.) у фонді ДПНТБ Росії охарактеризувала зав. відділу ДПНТБ Росії (Москва) **Т. Є. Пантелєєва**.

2010 р. вирізняється великою кількістю ювілеїв. Це позначилося і на роботі конференції, в рамках якої було проведено кілька спеціальних заходів. Насамперед, це урочистості з нагоди знаменних дат «Від 25-річчя музею – до 100-річчя Дому Максиміліана Волошина», які відбулися у приміщенні Дому-музею М. А. Волошина в Коктебелі. Захід викликав великий інтерес в учасників конференції.

З нагоди 15-річчя Міжнародної асоціації користувачів та розробників електронних бібліотек і нових інформаційних технологій (ЕБНІТ) було організовано спеціальну програму Української бібліотечної асоціації (УБА) «Українська бібліотечна асоціація: 15 років лідерства в бібліотечно-інформаційній сфері».

Українська бібліотечна асоціація – незалежна всеукраїнська громадська організація, яка сприяє розвитку бібліотечної справи і забезпеченню реалізації права користувачів бібліотечних послуг на якісне і своєчасне бібліотечне та інформаційно-бібліографічне обслуговування, а також захист соціальних та інших спільних інтересів членів УБА.

На першому засіданні в рамках цієї програми виступила президент Української бібліотечної асоціації, заслужений працівник культури України, канд. пед. наук **І. О. Шевченко**. Вона розповіла про роль УБА у житті бібліотечного співтовариства, її плідну 15-річну діяльність, участь у численних українських та міжнародних проєктах.

Керівник відділу організаційного розвитку **Я. Г. Титаренко**, спеціаліст зі зв'язків із закладами культури та освіти (IREX, Київ) **Ю. О. Ткачук** розповіли про програму «Бібліоміст» – наймасштабніший міжнародний

бібліотечний проєкт в Україні, що адмініструється Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) і є частиною ініціативи «Глобальні бібліотеки» за фінансування Фондації Білла і Мелінди Гейтс. Мета програми – підтримка мережі публічних бібліотек в Україні шляхом упровадження системи публічного доступу до Інтернету. До 2013 р. понад 1000 публічних бібліотек буде обладнано для надання безкоштовного доступу до мережі Інтернет.

З доповіддю про інновації у бібліотечному обслуговуванні жителів сільської місцевості та роль регіональної бібліотечної асоціації у цьому процесі виступила **Н. Ф. Богза**, директор Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова.

Керівник Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара **Н. І. Коротун** розповіла про минулі та майбутні проєкти УБА, про Програму сприяння Парламенту України. Реалізація проєкту «Мережа пунктів доступу громадян до офіційної інформації», наголосила доповідачка, сприяє розширенню участі громадян у законодавчому процесі. Наступний етап проєкту передбачає створення пунктів доступу громадян до офіційної інформації із залученням шкільних, вузівських та спеціальних книгозбірень (окремими категоріями користувачів таких пунктів стануть люди похилого віку та особи з обмеженими можливостями) і проведення фокус-семінару для викладачів вищих навчальних закладів з метою запровадження спецкурсів для студентів бібліотечної спеціальності.

Під час другого засідання відбувся семінар «Адвокатська діяльність (ADVOCACY) бібліотек як пріоритетний напрям діяльності УБА». Програма УБА з адвокати включає: лобювання інтересів бібліотек перед органами державної влади і управління; надання інформаційної та консультативної підтримки з актуальних питань бібліотечно-інформаційної діяльності; розроблення спеціальних наукових, навчальних та методичних матеріалів з питань адвокати, які представляються на тренінгах, семінарах і конференціях. Крім того, проводяться всеукраїнські конкурси девізів, літературних творів, «Бібліотека року» і здійснюється активна презентаційна робота через ЗМІ та партнерські організації.

Програму УБА з адвокати бібліотек на 2010–2014 рр. презентувала член президії Української бібліотечної асоціації, професор Національної академії керівних кадрів культури та мистецтв, заслужений працівник культури України, канд. пед. наук **В. В. Загуменна**. Стратегія УБА на 2010–2014 рр. передбачає: спрямування її зусиль на розвиток в Україні відкритого інформаційного суспільства та удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування; сприяння розвитку системи професійної підготовки і післядипломної освіти бібліотечних та інформаційних працівників; сприяння формуванню позитивного іміджу книгозбірень, підвищенню престижу професії; захист інтересів читачів

та працівників бібліотек; зміцнення інституційного потенціалу УБА, розширення членства і партнерських зв'язків.

Голова секції УБА з адвокатів, учений секретар Науково-технічної бібліотеки ім. Г. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» **С. І. Барабаш** навела приклади адвокатів у бібліотеках Європи.

Вице-президент УБА, директор Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки (Київ) **Л. І. Ковальчук**, директор Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. Тімірязєва **Н. І. Морозова** виступили з доповіддю «Калейдоскоп адвокатури: історія успіху по-українськи».

Значення менеджменту бібліотеки на сучасному етапі та адвокатури як його важливої складової розкрив у своєму виступі член президії УБА, директор Державної бібліотеки України для юнацтва (Київ) доцент, канд. пед. наук **Г. А. Саприкін**.

У 2010 р. виповнилося 10 років кафедрі електронних бібліотек, інформаційних технологій і систем Московського державного університету культури і мистецтв, яку очолює Я. Л. Шрайберг. Цій події була присвячена спеціальна програма у рамках секції «Бібліотечні кадри, професія і освіта». Про роботу кафедри, склад викладачів та їх видання як наукові, так і навчально-методичні, розповів у своєму виступі **Я. Л. Шрайберг**. Ним були представлені такі видання: Земсков А. І., Шрайберг Я. Л. «Электронная информация и элект-

ронные ресурсы»; Воройский Ф. С. «Основы проектирования автоматизированных библиотечно-информационных систем»; «Информатика. Энциклопедический словарь-справочник»; Шрайберг Я. Л., Земсков А. И., Терлецкий В. В., Фирсов В. Р. «Авторское право и библиотеки»; Воройский Ф. С., Шрайберг Я. Л. «Корпоративные автоматизированные библиотечно-информационные системы. Состояние, принципы построения и перспективы развития»; «Российское библиографоведение. Итоги и перспективы»; Степанов В. К. «Применение интернета в профессиональной информационной деятельности»; Арутюнов В. В. «Основы современных коммуникаций: человек – группа – общество»; Арутюнов В. В. «Методы оценки результатов научных исследований» та ін.

З доповідями XVII Міжнародної конференції «Бібліотеки та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу» – «Крим-2010» більш детально можна ознайомитися на сайті <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2010/disk/proceeding.html>. На сервері ДПНТБ Росії <http://www.gpntb.ru>, у розділі «Міжнародна діяльність» розміщено інформацію про усі конференції: «Крим-1994» – «Крим-2010».

Марина Ігнатюк,
головний бібліотекар
Житомирської обласної універсальної наукової бібліотеки
ім. О. Ольжича

Формування та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів: проблеми, досвід, перспективи

Під такою назвою 21 травня 2010 р. відбувся семінар для керівників бібліотек науково-дослідних установ (НДУ) НАН України.

Основні завдання подальшого розвитку бібліотек системи НАН України окреслила у своїй доповіді учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради **Г. І. Солоїденко**. Присутніх було поінформовано про здобутки вчених Відділення історії, філософії та права НАН України у 2009 р. Зазначалося, що науковці Відділення спрямовували свої зусилля на розроблення стратегічних прогнозів і оптимальних моделей соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку, на наукове забезпечення реалізації державної соціальної, економічної, освітньої, науко-

во-технічної політики, на дослідження актуальних проблем політичного, культурного та етнічного розвитку сучасного українського суспільства, ролі та значення історичних традицій, осмислення трансформаційних процесів, що відбуваються у вітчизняному соціумі.

Наголошувалося на діяльності НБУВ, що спрямовувалася на реалізацію проекту з формування національного депозитарію електронних версій наукової періодики України як складової Національної електронної бібліотеки «Бібліотека XXI століття», проведення комплексу науко-метричних досліджень з представлення української науки у БД Scopus, публікаційної активності та показників цитованості віт-

чизняних суб'єктів системи наукових комунікацій, бібліометричного аналізу інформаційних ресурсів реферативної БД «Україніка наукова» у видовому та тематичному аспектах.

Доповідачка зазначила, що в умовах економічної кризи вкрай важливо поглиблювати міжбібліотечну співпрацю і координацію дій у питаннях нарощування та використання бібліотечно-інформаційного потенціалу, розвитку новітніх технологій, розширення асортименту послуг, посилення спрямованості на бібліотечно-інформаційний супровід розвитку вітчизняної науки. Саме з урахуванням цих проблемних питань і було визначено тематику даного семінару.

Зав. сектору Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів (ЦФБІР) **Л. Д. Чайковська** висвітлює стан централізованого комплектування бібліотек НДУ, основні джерела поповнення фондів, якими залишаються обмін, передплата, видання НБУВ і дари. Значну частину становлять надходження, отримані за обміном. І хоча у 2009 р. з відомих причин не було зроблено передплату на періодичні видання України для МКО, якісний рівень комплектування обмінного фонду періодичними виданнями для МКО, завдячуючи прийнятій Постанові Президії НАН України № 306 від 11.11. 2009 р. «Про забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського науковими виданнями для міжнародного книгообміну», практично не постраждав. Нині фонд для МКО комплектується 106 назвами журналів. Серед надходжень до НДУ переважають періодичні видання, наприклад, за 4 місяці цього року журнали становлять 91 % надходжень. Досить висока періодичність цих видань (12–6 разів на рік), що передбачає і належну частоту їх використання. З огляду на потребу в оперативній науковій інформації доповідачка наголосила на неприпустимості «залежування» журналів у підрозділах комплектування НБУВ, адже через неорганізованість цілої низки установ працівники НБУВ змушені неодноразово відволікатися на телефонні нагадування і, навіть, на листування з адміністраціями установ, невиправдано перевантаженими літературою стають робочі приміщення Бібліотеки.

У розвиток теми використання джерел комплектування фондів, стану міжнародного книгообміну та основних завдань на 2010 р. спрямувала свій виступ зав. сектору ЦФБІР **Р. Л. Красій**. Доповідачка зазначила, що МКО – одна з найстаріших і надійних форм комплектування великих бібліотек, вона займає провідне місце і у комплектуванні фондів бібліотек НДУ. Класичними критеріями оцінки ефективності книгообміну традиційно виступають показники кількості укладених з партнерами угод і

кількості іноземних видань, що надійшли, а також кількості відправлених партнерам вітчизняних видань. Сьогодні Бібліотека здійснює книгообмін з 901 організацією в 74 країнах світу (разом з країнами СНД та Балтії). Серед наших партнерів 57 академій наук, понад 80 національних і великих державних бібліотек та ін. В умовах фінансової кризи особливої ваги набуває питання рентабельності МКО. На даний час Бібліотека отримує 2840 назв (3011 комплектів зарубіжних журналів, з них майже половина іде до НДУ). У 2009 р. сектором МКО Бібліотеки було проведено вартісний аналіз зарубіжної періодики, що надходить за МКО, отримані результати у котре засвідчили, що МКО залишається економічно вигідним джерелом наповнення фондів бібліотек.

Водночас у виступі прозвучала стурбованість тенденцією останніх років до зменшення обсягів надходжень за МКО. Причинами цього є як скорочення фінансування, так і перехід на комплектування документів на не паперових носіях. Прикро, що на 2010 р. НБУВ не виділені кошти на передплату періодики і на поштові витрати, тому з вересня 2009-го призупинено відправку літератури партнерам. Р. Л. Красій закликала присутніх серйозно поставитися до вимог постанови Президії НАН України стосовно виділення НДУ у потрібному обсязі своїх періодичних видань, взяти під контроль використання дорогих профільних журналів, їх відповідність тематиці наукових досліджень установи, збереження ядра цих фондів, здійснювати корегування репертуару журналів, оперативно повідомляти НБУВ про непрофільні для установи періодичні видання.

Низка виступів була присвячена специфіці роботи з конкретними видами документів. Про роботу з архівними фондами розповіла мол. наук. співробітниця Інституту архівознавства НБУВ **О. В. Січова**. Вона зазначила, що Інститут архівознавства НБУВ покликаний надавати науково-методичну, консультаційну і практичну допомогу установам НАН України з питань документування їх діяльності, формування архівних фондів, забезпечувати доступ до фондів Інституту. У 1993 р. Інститутом започатковано багатотомне видання збірника документів і матеріалів «Історія Національної академії наук України». Вісім книг, що вже вийшли, охоплюють період 1918–1945 рр. Було наголошено, що документи, які утворюються у процесі діяльності Бібліотеки також мають передаватися до архівів установи.

Значну увагу доповідачка приділила роботі з рукописними документами, зокрема з дисертаціями науковців установ. Дисертації надходять на постійне зберігання до архіву установи, однак через перевантаженість архівосховищ у більшості випадків зберігаються в бібліотеках. Тому вкрай важливим є дот-

римання вимог, розроблених для користування такими документами в читальних залах. Зокрема, це: заборона користування дисертаціями за межами читального залу, запровадження аркуша-вкладки, обов'язкова поаркушна перевірка дисертації працівником бібліотеки при її поверненні користувачем.

Про основні підходи до оцінки книг, зокрема стародруків і рідкісних видань йшлося у виступі зав. відділу стародруків та рідкісних видань Інституту рукопису НБУВ, д-ра іст. наук **Г. І. Ковальчук**. Було зазначено, що параметрами визначення вартісної цінності можуть бути найрізноманітніші характеристики книги: сам факт публікації твору в певних історичних умовах, рівень технологічної та редакторської підготовки, система коментування, художнє оформлення, поліграфічне виконання, обставини побутування книги в суспільстві та ін. Наголошувалося, що такий критерій, як дублетність може застосовуватися до сучасних масових видань і ні в якому разі до стародруків і цінних видань. На абонемент цінні та рідкісні видання не видаються. На випадок аварійних ситуацій Бібліотека має завчасно визначити документи пріоритетного рятування. До числа постійних пріоритетів у галузі забезпечення збереженості пам'яток належить їхнє страхове копіювання (для потреб бібліотек потрібно 3 копії: страхова, робоча і резервна). Було розглянуто конкретні випадки оцінки вартості книги. Вартість книги, зокрема, сучасної наукової книги в бібліотеці НДУ визначає оціночна комісія установи. Більш наближеною до реальної може бути вартість за даними експертизи. У випадках, коли цінна книга виходить за межі установи, на експонування, може визначитися її страхова вартість, яка зазвичай суттєво перевищує реальну вартість. Для стародруків застосовується небалансова вартість, що суттєво перевищує вартість, зазначену в інвентарній книзі. Досить вживаним для невеликих бібліотек при визначенні вартості може стати метод аналогії. Грошова оцінка втраченого сучасного документа – його ринкова вартість. Доповідка запропонувала у разі виникнення ускладнень з оцінкою документа звертатися за консультацією до НБУВ.

Інформаційно насиченим було також повідомлення про збереження бібліотечних фондів наук співробітника Центру консервації і реставрації НБУВ **Л. П. Затоки** і зав. відділу цього Центру, канд. техн. наук **М. М. Омельченка**. Зазначивши, що провідні бібліотеки Росії нагромадили значний досвід роботи зі збереження і консервації документів, вони продемонстрували і прокоментували фільми РДБ, що знайомлять з новими технічними засобами санітарної обробки бібліотечних фондів, а також з технологією подолання наслідків затоплення бібліотечних фон-

дів, їх очищення та просушування. Учасники семінару мали змогу скопіювати потрібні їм фрагменти фільмів. Було повідомлено, що текст консультації, ілюстративні матеріали з досвіду роботи зарубіжних бібліотек зі збереження бібліотечних документів увійдуть до шостого випуску збірника «Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України».

Виступ зав. відділу програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ **К. В. Лобузіної** «Система автоматизації бібліотек «ІРБІС 64»: особливості технології та засоби організації міжбібліотечної взаємодії» супроводжувався показом можливостей програми «ІРБІС 64», впровадження якої у НБУВ розпочалося 2009 р. Зазначалося, що САБ «ІРБІС 64» є сучасним проблемно-орієнтованим програмним продуктом, призначеним для використання у бібліотеках будь-якого типу і профілю. Функціонує вона на клієнт-серверній платформі, що дає змогу організувати одночасно роботу з бібліографічними базами даних багатьох користувачів, налагодити клієнтські профілі відповідно до спеціалізованих завдань співробітників. Система може підтримувати каталогізацію та опис документів будь-якого виду, наприклад, аудіо та відео- матеріали, газети, карти, ноти, окремі публікації, електронні ресурси. Добре розвинуті механізми підтримки систематизації та тематичного упорядкування зібрань документів: рубрикатори, класифікатори, словники предметних рубрик. Реалізовані інструменти підтримки авторитетних файлів: авторів, колективів тощо. Доповідка зазначила, що переваги програмного бібліотечного продукту нового покоління створюють передумови для професійної організації бібліографічної та інформаційно-аналітичної діяльності усіх підрозділів НБУВ у єдиному інформаційно-програмному середовищі. З 2010 р. у Бібліотеці розпочато опрацювання нових надходжень книжкових видань на «шляху документа» (комплектування, систематизація, каталогізація, фонд), розроблені відповідні службові документи і технологічні рішення. САБ «ІРБІС 64» засвідчила можливість роботи з бібліографічними базами даних великих обсягів та надійне функціонування у режимі одночасного доступу значної групи користувачів до роботи з електронним каталогом НБУВ. Учасники семінару мали нагоду переконатися у можливостях та гнучкості пропонованої системи під час демонстрації її у роботі.

Традиційно актуальними для керівників бібліотек залишаються питання, пов'язані з управлінням, організацією праці, соціальним захистом працівників бібліотек. У рамках програми семінару було організовано консультації стосовно змін у зарплаті, введення доплат. Їх надала зав. відділу з економічних і пра-

вових питань Київського регіонального комітету профспілок працівників НАН України **Д. О. Ткач**. Вона зазначила, що у 2010 р. намітилися, хоча і незначні, але позитивні зрушення у зарплаті, яка до кінця року кілька разів перераховуватиметься у бік збільшення. Крім того розпочато виплату надбавки за особливі умови роботи у розмірі 50 % посадового окладу. З 1 січня 2010 р. набула чинності Постанова Кабінету Міністрів України № 1062 від 30 вересня 2009 р. «Про доповнення постанови Кабінету Міністрів України від 22 січня 2005 р. № 84», якою передбачено допомогу на оздоровлення під час щорічної відпустки у розмірі посадового окладу (ставка заробітної плати). З означеним рішенням, на жаль, виникає найбільше проблем на місцях, оскільки урядові постанови не передбачають додаткового фінансування – такі виплати можуть здійснюватися за рахунок економії в самій установі. Певною мірою гарантуватиме таку виплату включення положення про матеріальну допомогу на оздоровлення до колективного договору, що укладається між профспілковою організацією і адміністрацією установи.

Д. О. Ткач наголосила на необхідності посилення уваги профспілок до захисту працюючих: ніяких скорочень при наявності вакансій, уникати переходу на погодинну оплату праці, оскільки це є прихованим безробіттям. Варто також пам'ятати, що при належній завантаженості працівника, покладання на нього додаткових обов'язків, не зафіксованих у його посадовій інструкції, передбачає додаткову оплату.

Корисну інформацію присутні отримали також з повідомлень:

- офіційного представника в Україні «A.B.E. Marketing» **Г. А. Чернова** щодо можливостей придбання бібліотеками англійських наукових видань. Фірма вже 20 років поширює інформацію на різних носіях з усіх галузей знань, має філії у низці країн, у т. ч. і в Україні. Може забезпечувати споживачів літературою різними мовами, а не тільки англійською. Має списки видань за окремою тематикою. Детальна інформація про продукцію подана на сайті фірми (перелік видань надруковано англійською, польською та українською мовами). Фірма здійснює гнучку цінову політику, готова розглянути різні варіанти співробітництва (www.abe.pl);
- директора передплатного агентства «Укрінформ-наука» **Т. М. Яцків**. Очолювана нею агенція започаткувала «Зведений каталог», мета якого – ознайомити вчених, аспірантів з науковими здобутками на пострадянському просторі, полегшити пошук і замовлення академічних журналів і

праць учених наукових організацій академій наук–членів МААН. Завдячуючи «каталогу» бібліотеки матимуть інформацію про періодичні видання, що випускаються академіями наук–членами МААН, про книги та періодичні видання країн СНД. Згодом передбачається розширення асортименту – включатимуться видання на CD. Це буде інформація як про періодику, так і про книги. Ціни залежатимуть від видавців. Можливе відтворення комплектів періодичних видань за попередні роки.

Підбиваючи підсумки роботи семінару наук. співробітник відділу бібліотекознавства НБУВ **Н. І. Смаглова** зауважила, що його програму було побудовано з урахуванням актуальності завдань, які стоять перед бібліотеками, і проблем, що виникають у їх практичній діяльності, багатоаспектності самого питання формування та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів. У бібліотечній галузі країни, як і раніше, особливої уваги потребують питання забезпечення надійного інноваційного розвитку бібліотек, їх модернізації, технічного переоснащення, удосконалення нормативно-правової бази бібліотечної діяльності, формування нової системи міжбібліотечних відносин, спільного використання інформаційних і технічних ресурсів, запровадження технології корпоративного створення та використання інформаційних ресурсів і послуг. Успішне розв'язання окреслених завдань вимагає комплексного оновлення професійних знань, умінь і навичок бібліотечних кадрів, удосконалення системи їхньої перепідготовки. Зазначалося, що НБУВ прагне розширити географію передового досвіду, активніше знайомити з роботою бібліотек різного відомчого підпорядкування. Прикладом цього є нещодавній тренінг-семінар «Електронні ресурси в бібліотеках: створення та використання», організований для групи працівників бібліотек НДУ НАН України, що освоюють програму ІРБІС. Він проводився на базі Національної наукової медичної бібліотеки спільно з НБУВ.

Учасники семінару дали позитивну оцінку його організації, інформаційній насиченості, практичній значущості, винесених на обговорення питань. Водночас було висловлено побажання відновити практику проведення щорічних підсумкових дводенних семінарів із залученням працівників бібліотек іногородніх НДУ НАН України, що дасть змогу предметно співпрацювати як на регіональному, так і на галузевому та загальносистемному рівнях.

Наталія Смаглова,
наук. співробітник НБУВ

У нашої колеги ювілей

25 серпня 2010 р. – ювілейна дата у житті **Алли Антонівни Свободи**, досвідченого науковця, знаного фахівця бібліотечної справи в Україні. Народилася вона у 1940 р. на благодатній Кримській землі. Її дитинство, юність припали на суворі воєнні та повоєнні роки, її життєвий шлях типовий для покоління 40-х: півсирітське дитинство (батько – Антон Олександрович – загинув у бою під Балаклавою, а мама – Ніна Павлівна – від зорі до зорі невтомно працювала на колгоспних ланах, щоб виростити дітей, підтримувати рідних), школа, (яку успішно закінчила), подальше навчання (на клубному відділенні Сімферопольської культурно-освітньої школи), робота (у Степовому відділенні Нікітського ботанічного саду, пізніше – за спеціальністю у Сімферопольському РБК), вступ до вишу.

У 1963 р., за рік до закінчення денного відділення Харківського бібліотечного інституту, студентку направляють для проходження практики до Державної республіканської бібліотеки УРСР імені КПРС (нині Національна парламентська бібліотека). Тут Алла вирішила залишитися і після здачі державних іспитів. У цій установі вона плідно працювала майже два десятиліття.

1963–1968 рр. – етап професійного зростання Алли Антонівни. Він був надзвичайно насиченим, вимагав досконалого знання професії, широкої ерудиції, інтенсивної праці. Нелегке юнацьке життя стало для дівчини мірилом справжніх цінностей, сформувало такі риси її характеру, як людяність, чесність, працелюбність, почуття відповідальності, вдумливий підхід до дорученої справи. Вона багато працює над собою. Коло її професійних обов'язків постійно розширюється. А. А. Свобода готує методичні рекомендації, стає співавтором серії видань «На допомогу бібліотекареві», часто виїздить у регіони України для вивчення та узагальнення кращого досвіду роботи місцевих бібліотек, розробляє тематику республіканських семінарів, консультує колег, читає лекції в Інституті підвищення кваліфікації працівників культури.

Свідченням її професійної зрілості і надійності є той факт, що починаючи з 1967 р. вона стає одним з небагатьох фахівців галузі, кому довіряли підготовку матеріалів для розгляду на Колегії Міністерства культури, Ради міністрів України, залучали до організації бібліотек-баз, проведення масштабних заходів республіканського і союзного значення.

У цей час відбувається становлення А. А. Свободи і як науковця. Завдяки глибоким знанням специфіки роботи бібліотек усіх рівнів, умінню конструктивно мислити, теоретично обґрунтовувати емпіричний матеріал, за окремими фактами і подіями розгледіти сутнісне, закономірне вона стає досить ефективним дослідником з актуальних питань роботи галузі, її публікації дедалі частіше з'являються у фаховій періодиці, її доповіді, повідомлення з великим інтересом сприймаються учасниками різних наукових зібрань.

У 1983 р. А. А. Свобода переходить на роботу до ЦНБ АН УРСР (нині НБУВ). Тут вона спочатку обіймає посаду головного бібліотекаря, а з 1986-го – наукового співробітника, стає вченим секретарем Інформаційно-бібліотечної ради НАН України. За її участю готуються до розгляду на Раді важливі питання, пов'язані з діяльністю академічних бібліотек, зокрема, обліку, впорядкування та введення у науковий обіг фондів

концентрації ЦНБ та ЛНБ ім. В. Стефаніка, збереження меморіальних фондів, розкриття історико-культурних зібрань, реституції культурних цінностей, втрачених у роки війни, удосконалення пошукового апарату бібліотек з урахуванням сучасної класифікації розвитку наук тощо.

Згодом А. А. Свобода пов'язує свою долю зі щойно створеною (у 1996 р.) Радою директорів наукових бібліотек і науково-інформаційних центрів академії наук – членів Міжнародної асоціації академії наук (МАН). Упродовж семи років вона як учений секретар цієї Ради активно долучається до відпрацювання механізмів регулярного обміну інформаційними матеріалами, оптимізації інформаційного забезпечення наукових досліджень академії-учасниць МАН, підготовки спільних видань, розроблення та реалізації наукових програм. За її участю готуються документи щодо узгодження митного законодавства країн, академії яких утворили МАН, організації книгообміну між академічними бібліотеками членів Міжнародної асоціації та налагодження співпраці на основі двосторонніх угод.

Для координації різних сегментів бібліотечної діяльності та посилення професійних комунікацій в академічній галузі А. А. Свобода організовує випуск бюлетенів засідань Ради директорів, а у 2000 р. стає одним з ініціаторів створення науково-практичного і теоретичного збірника «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития» (підготовлено 8 випусків). Тут вона бере на себе організацію матеріалів, їхнє фахове і літературне редагування (починаючи з третього випуску – разом з Н. Б. Захаровою). А. А. Свобода є укладачем, відповідальною за випуск та редактором цілої низки бібліографічних видань, довідників, збірників організаційно-методичних та аналітичних матеріалів, наукових праць. Загалом її науковий доробок становить понад 200 публікацій.

Життєве кредо А. А. Свободи – чесна, сумлінна праця. Досвідчений науковець, неперевершений фахівець своєї справи, щедра душею, доброзичлива, тактовна і надзвичайно скромна, вона завжди відкрита для співпраці, готова прийти на допомогу. Особливо багато уваги вона приділяє молодим співробітникам, щиро радіє їхнім успіхам. Таких, як Алла Антонівна, називають: людина високої громадянської позиції. Їй не байдуже все, що відбувається у світі, вона вболіває за розвиток культури і духовності у державі, опікується долею бібліотеки і бібліотечної професії.

За сумлінну працю Алла Антонівна Свобода нагороджена багатьма дипломами, почесними грамотами, подяками та іншими відзнаками ЦК ЛКСМУ, Міністерства культури СРСР, Міністерства культури України, Президії НАН України, НБУВ.

Ювілей поняття відносне. А. А. Свобода – людина не такої вдачі, щоб зважати на етапні дати свого життя. Вона просто чесно працює за законами професіоналізму і громадянської совісті, постійно сповнена творчих задумів, з оптимізмом дивиться у день прийдешній, планує і реалізує задумане в ім'я щасливого життя країни, своїх дітей і онуків.

З днем народження, шановна Алло Антонівно! Так тримати, дорога наша колего! Міцного Вам здоров'я, родинного тепла, багато років активного, повнокровного життя, нових творчих звершень на бібліотечній ниві.